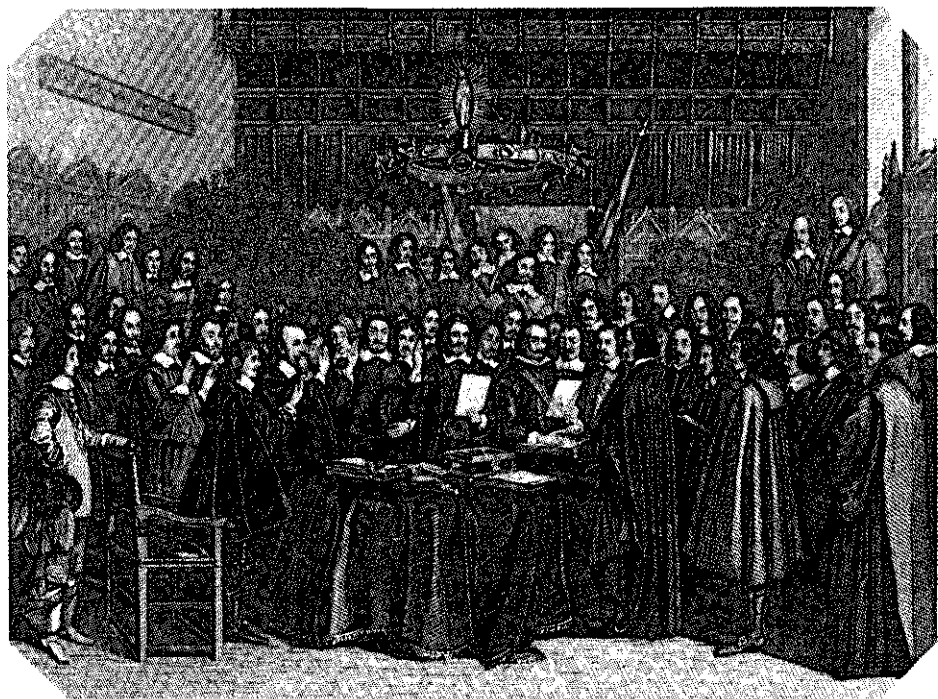

Oud-Heemstede-Bennebroek

25e jaargang No. 95 Februari 1998

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A.J. Olthaar, secretaris
Glipper Dreef 82,
2104 WL HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 28 24

K. de Raadt, penningmeester
Kerklaan 49 b,
2101 HL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 06 41

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. L.M. 't Hooft-van der
Linden,
Wilhelminaplein 1,
2103 GS HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 26 31

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Van Kinsbergenlaan 54
2121 WC Bennebroek
tel. 023 - 584 56 64

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie per 1 januari.

Contributie minimaal f. 17,50

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: Bezweering van de Vrede van Münster in 1648 (naar een schilderij van Gerard ter Borch). Staande achter de tafel, tweede van links: dr. Adriaen Pauw, Heer van Heemstede.

Inhoud	pag.
VOHB 50 jaar!	2
Jaarprogramma 1998	3
Afscheid nemen	5
Geslaagde feestavond op de Hartekamp	5
Letterlievende Vereniging J.J.Cremer	8
Herdenking 350 jaar Vrede van Münster	10
Welvoorzien naar de onderhandelingstafel	12
Namen van bruggen	15
Informatieborden langs de Leidsevaart	16
De Molenwerfslaan	17
In de ban van de Krakeling	21
De Levensboom	23
“Rustenburg” (“Het Bokje”), een kwade herberg in de Hout (deel 1)	30
Gemeenteraadsverkiezingen in 1908 *	46
Nieuwe leden VOHB november 1997 t/m januari 1998	52

* Selectie van verkiezingspamfletten uit 1908 geschonken door de Heer J.P.M.Peeperkorn

VOHB 50 JAAR!

De laatste keer alweer, dat er in ons blad een stukje met deze kop verschijnt. Het jubileumjaar is voorbij.

We kijken terug op een -naar onze mening- geslaagde viering. Die mening wordt gelukkig ook bevestigd in de vele reacties bij de verschillende gelegenheden, die gelukkig positief waren.

Helaas hebben wij een aantal -waaronder zeer trouwe- leden moeten teleurstellen doordat wij hen moesten laten weten, dat zij de jubileumavond op 21 november in De Hartekamp niet konden meevieren, omdat de zaal al helemaal vol was op het moment van hun aanmelding. Hoewel wij de grootste accommodatie in Heemstede en Bennebroek voor die avond hadden gereserveerd, bleek de capaciteit niet opgewassen tegen het enorme enthousiasme dat ons programma had losgemaakt. Wij willen -behalve via onze rechtstreekse reactie aan die leden- nogmaals zeggen, dat wij het mét hen erg jammer vinden dat het zo gelopen is. Maar... een andere ruimte, waar zich alle onderdelen van de feestavond konden afspelen, was binnen "onze" grenzen gewoonweg niet te vinden.

Deze jubileumviering heeft het bestuur zelf ook veel plezier gegeven en het welslagen ervan is zeker een stimulans om met frisse moed het programma van het 51-ste jaar vorm te geven. De eerste versie daarvan vindt u aansluitend aan dit stukje, zij het dat nog niet alle details zijn uitgewerkt.

Wij hopen, dat wij ook tenminste de komende 50 jaar op u allen mogen rekenen.

F.Th.J. Harm
voorzitter

JAARPROGRAMMA 1998

Meteen na het jubileumjaar zijn we aan de slag gegaan om het nieuwe programma te maken, dat wij hierbij aan u presenteren. We konden nog niet alles al helemaal invullen, maar de eerste twee evenementen en bijna alle data door het jaar heen staan wél vast. Zoals u misschien elders al heeft gelezen zal in 1998 herdacht worden, dat 350 jaar geleden de Vrede van Münster gesloten werd, die voor het toenmalige "Nederland" het einde van de Tachtigjarige Oorlog met Spanje betekende. De Raadpensionaris, Adriaan Pauw, speelde daarin destijds als vertegenwoordiger van de Republiek een grote rol. Wij zullen op één of andere manier aan deze herdenking aandacht besteden; wij kunnen u nu nog niet laten weten hoe dat er uit gaat zien, maar in ons volgende nummer zal dat wél het geval zijn.

Dinsdag 17 februari

Lezingavond. Plaats: de Burgerzaal van het Heemstedse raadhuis aan het Raadhuisplein. Tijd: 20.00 uur.

De heer A.J. de Koning, architect BNA, uit Hoofddorp, voorzitter van onze zustervereniging de Stichting Meer-Historie, houdt een voordracht over het onderwerp "Monumenten van de Haarlemmermeer met korte geschiedenis". Het lijkt ons, dat deze aanduiding voor zichzelf spreekt. De heer De Koning zal zijn voordracht met dia's toelichten.

Zaterdag 18 april.

Excursie. Plaats: Historisch Museum Haarlemmermeer, Kruisweg 1403

in Hoofddorp.

Tijd: 14.00 tot 16.00 uur.

Onder leiding van twee gidsen, waaronder ook de heer De Koning, brengen we -als vervolg op de lezing op 17 februari- een bezoek aan dit museum. Het geeft een beeld van anderhalve eeuw geschiedenis van de Meer: de droogmaking, het ontstaan van de dorpen, de voorbeeldfunctie van de landbouw enz. Wie aan deze excursie wil deelnemen, wordt verzocht zich bij het bestuur op te geven en wel bij mevrouw L. 't Hooft-van der Linden (tel. 5292631) of mevrouw M. van der Eem-Wildschut (tel. 5289609). Er is een zekere beperking aan het aantal deelnemers. In overleg met de rondleider is het maximum vastgesteld op 50 personen. De aanmeldingen worden genoteerd aan de hand van het moment van ontvangst.

Gezien de nabijheid van het museum gaan wij ervan uit, dat de deelnemers op eigen gelegenheid naar het museum komen. U vindt het achter Claus Party House aan de Kruisweg. Dat is aan de linkerkant voordat u -vanaf Heemstede- bij Hoofddorp zelf aankomt. Als u met het openbaar vervoer komt, kunt u gebruik maken van buslijn 140 of 174 en moet u uitstappen bij halte "Historisch Museum". De toegangsprijs is voor volwassenen f.4,50, voor 65+/CJP f.2,50.

Woensdag 13 mei.

Jaarlijkse algemene ledenvergadering. Plaats: (vermoedelijk) Het Trefpunt, Rijksweg Bennebroek. Tijd 20.00 uur. Het convocaat, de agenda e.d. volgen in het april/meinummer.

Zaterdag 29 augustus.

Excursie. Hiervan staat alleen nog maar de datum vast. Ook hierover zult u in het volgende nummer meer vinden.

Zaterdag 12 september.

Landelijke Open Monumentendag. Het thema is nog in bewerking.

Donderdag 19 november.

Premie-avond. Hier geldt dezelfde kanttekening als voor de voorlaatste twee evenementen.

Wij hopen u bij de verschillende gelegenheden te mogen ontmoeten.

De Evenementencommissie.

Afscheid nemen

Na negen jaar afscheid nemen als bestuurslid van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek valt lang niet mee. Vooral omdat het afgelopen jaar één groot feest was, vanwege het 50-jarig bestaan van de vereniging. Negen jaar geleden, wonende in Bennebroek, trad ik aan als bestuurslid voor "de Bennebroekse zaken". En omdat Bennebroeks wel en wee me na aan het hart ligt, heb ik dat de afgelopen jaren met veel plezier gedaan. Ook de evenementencommissie waar ik zitting in had heeft veel voldoening gegeven. We organiseerden lezingen, excursies, jaarvergaderingen, premieavonden en Open Monumentendagen. Toen ik als bestuurslid bij de vereniging kwam waren er ruim 600 leden, nu jaren later zij dat er meer dan 1.000. Het Bennebroekse aantal leden is in die tijd verdubbeld. U ziet, wij zijn een grote vereniging geworden. Een sterk punt van ons bestuur is, dat elk bestuurslid zijn of haar eigen specialisme heeft en voldoende een hechte groep vormt waarmee het een genoegen is om samen te werken. Ik wil alle leden en het bestuur het allerbeste toewensen, in het bijzonder allen die ik persoonlijk heb leren kennen. Met vriendelijke groeten,

Henny R.Nierhoff-Bax

Geslaagde Feestavond op De Hartekamp

Als laatste van de jubileumactiviteiten hield de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek (VOHB) op vrijdag 21 november 1997 haar feestavond. Deze vond plaats in de aula van De Hartekamp.

Voorzitter F.Harm sprak het openingswoord voor de geheel gevulde zaal van circa 300 personen. Hij heette een aantal genodigden welkom, o.a. de burgemeester van Heemstede, vertegenwoordigers van zusterorganisaties, de ereleden, medewerkers aan de jubileum-activiteiten en de sponsors. De burgemeester van Bennebroek kon de

feestavond wegens ziekte niet bijwonen. Het was een teleurstelling dat ongeveer 60 à 70 personen voor deze feestavond moesten worden afgezegd.

De voorzitter schetste de jubileum-activiteiten tot nu toe. Deze feestavond is de afsluiting van een druk, maar geslaagd jubileumjaar.

Burgemeester mevrouw N.H. van den Broek Laman-Trip hield een speech, waarin zij de Vereniging van harte feliciteerde met deze mijlpaal en namens de gemeente een gegraveerd glas aanbood.

Na de historische tentoonstelling in 1946 vanwege het 600-jaar bestaan van Heemstede groeide de behoefte aan een historische vereniging. Op 12 maart 1947 werd de VOHB opgericht. De Vereniging heeft zich in de loop der jaren goed ontwikkeld en past goed op de historische gebouwen, die Heemstede rijk is. Zo konden De Dorstige Kuil aan de Koediefslaan, het appartementencomplex Meerzicht aan de Glipper Dreef en de romp van Molen De Nachtegaal van de sloop worden gered. Zij wenste voor de toekomst de VOHB veel succes toe. Ze eindigde haar speech met een citaat van de Engelse dichter John Skelton(1460-1529): *'De geschiedenis stelt ons schadeloos voor de kortheid van het leven'*.

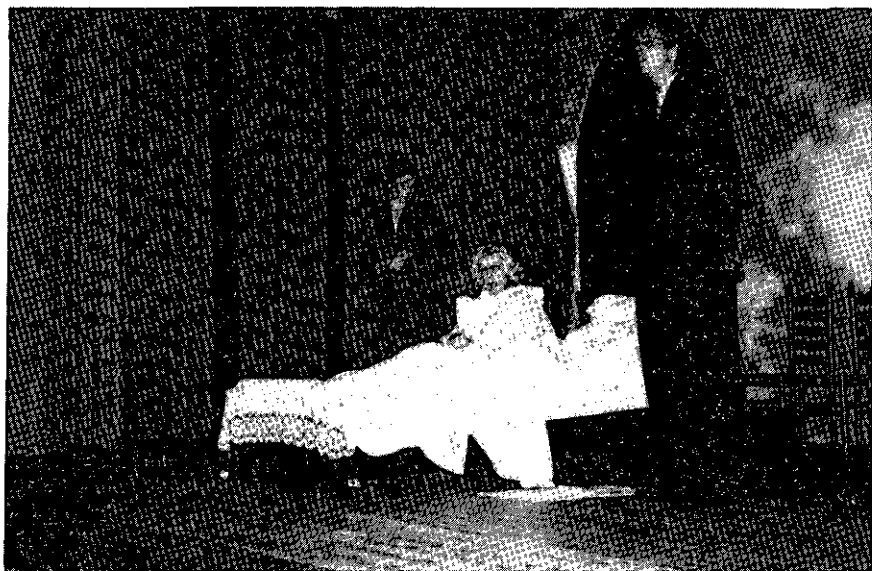
Hierna hield de heer Hans Krol een toespraak bij de overhandi-

ging van het boek "Vijftig jaar van Oud naar Nieuw - Heemstede en Bennebroek". Dit boek is in samenwerking met Marcel Bulte, Annabelle Meddens, Kees de Raadt, Cees Raateland en Maarten Verkaik tot stand gekomen. Hij memoreerde een aantal opmerkelijke punten van de afgelopen vijftig jaar. Daarna overhandigde hij het eerste exemplaar aan de 91-jarige heer J.L. Veen, mede-oprichter van de VOHB. Deze nam het met zichtbaar genoegen in ontvangst en was dankbaar voor het feit dat hem als mede-oprichter deze eer te beurt was gevallen.

Vervolgens gaf de heer F. Prang, een toelichting op de videofilm "Een wandeling door Heemstede en Bennebroek". Deze film is vervaardigd door de amateur video filmclub "Close Up". De heer Prang, voorzitter van deze filmclub, zette de ervaringen bij het tot stand komen van deze videofilm uiteen. Bij het monteren van de band moest een selectie worden gemaakt van drie uur filmmateriaal, dat moest worden teruggebracht tot circa 40 minuten.

Tijdens de daarop volgende pauze konden de bezoekers op monitoren opnamen van de nieuwe film bewonderen. Tijdens de pauze werden door vrijwilligers vele exemplaren van het nieuwe boek en de videoband verkocht.

Na de pauze speelde de Letterlievende Vereniging J.J. Cremer het

historisch spektakel "Het geheim van het geheim", een speciaal door Marijke Kots geschreven verhaal. Naast Judith Leister kwamen ook de personen Beets, Pauw en Linnaeus in dit spel, dat op meesterlijke wijze werd vertolkt, naar voren. Met een daverend applaus werden de spelers bedankt voor hun prachtige spel.

Hierna vertrokken de leden naar de Gouden Zaal van het hoofdbouw van De Hartekamp, waar ze de bestuursleden konden gelukwensen.

Door de Vereniging Meer-Historie, Haarlemmermeer, werd een schilderij overhandigd met een afbeelding van het gemaal Leeghwater en door de Vereniging Oud-Velsen een boekwerk ter herinnering aan de oorlogsjaren.

Onder het genot van hapjes en drankjes is vervolgens deze feestavond waardig afgesloten.

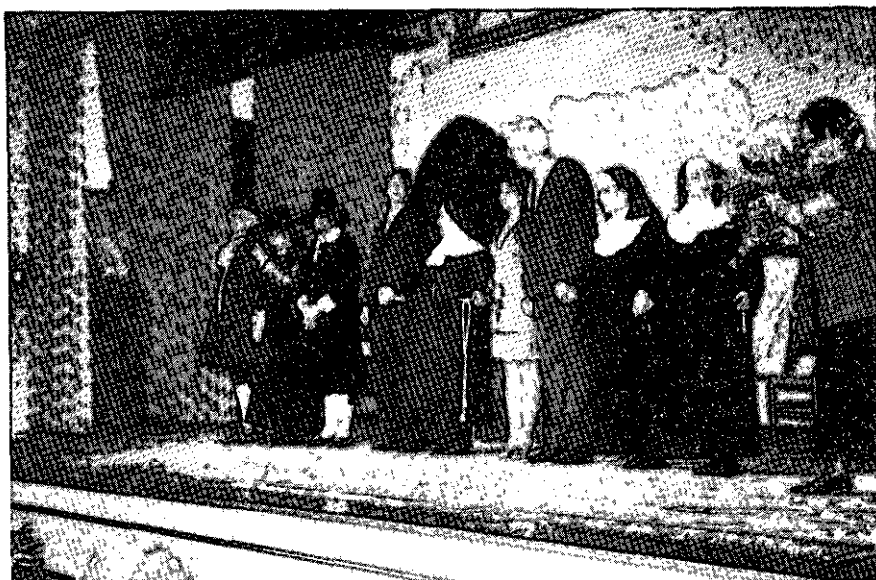
Jan Olthaar

Letterlievende Vereniging J.J.Cremer

Het zal u, geachte leden van een belangrijke historische vereniging, wellicht interesseren dat de Letterlievende Vereniging J.J.CREMER in Haarlem op 2 april a.s. haar 116e verjaardag viert. In de rijke historie van CREMER zijn honderden toneelstukken, éénakters en musicals (de Jantjes bij het 110-jarig bestaan, bij voorbeeld) gespeeld.

Daarnaast leverden leden van CREMER bij talloze gelegenheden een culturele bijdrage aan gedenkingen, openingen en andere manifestaties. In de zeer recente geschiedenis trad de "Hildebrand Groep", voor 95% bestaan de uit Cremerianen, een keer of vijftien op in Haarlem en omstreken (Hervormde Kerk Wilhelminaplein Heemstede!) en zelfs te Heino in Overijssel. Daar staat sinds 1990 in de tuin van Kasteel "Het Nijenhuis" het Hildebrand monument van professor Bronner opgesteld.

Zoals elke vereniging heeft ook CREMER gouden en minder glanzende tijden gekend. Vandaag de dag bezoeken ca. 300 donateurs tweemaal per jaar onze voorstellingen en dat zijn er wel eens 500 of meer geweest. Het moderne aanbod van TV, theater en bioscoop speelt daarbij uiteraard een grote rol.

In dit nummer van uw verenigingsblad worden nog eens herinneringen opgehaald aan uw jubileumviering. Hopelijk genoot u van het spel, dat door CREMER onder regie van Marijke Kots werd opgevoerd.

Voor f 25,- per jaar kunt u donateur worden van CREMER en twee voorstellingen per seizoen in de Stadsschouwburg bijwonen. Indien u zich nú opgeeft voor het seizoen 1998/1999 krijgt u onze laatste voorstelling van het lopende seizoen gratis aangeboden. Die uitvoering is op dinsdag 19 mei a.s. Dan wordt gespeeld het blijspel "Wat doen wij met Jenny?" van D.R.Wilde (geen familie van Oscar). De actrice Margreet Heemskerk is aangetrokken voor de regie. De hoofdrol zal worden gespeeld door Irene Roussian, die kan bogen op een indrukwekkende carrière bij CREMER.

U kunt zich als donateur telefonisch opgeven bij:

Hans Vermeren (secretaris), 023-528.95.90 (pr.) of 514.42.37 (ktr.) of Freek van Muiswinkel (voorzitter) 023-525.88.78

Ook kunt u zich schriftelijk aanmelden bij: J.J.Cremer, Antwoordnummer 42, 2100 WB Heemstede. Postzegel niet nodig.

Het zou fijn zijn een groot aantal uwer als donateur bij onze vereniging te mogen begroeten.

Freek van Muiswinkel

Herdenking 350 jaar Vrede van Münster

Het jaar 1648 is een belangrijk jaar in de Nederlandse en Europese geschiedenis. Met de akkoorden van de Vrede van Münster kwam een eind aan jarenlange strijd tussen de Nederlanden en Spanje, de Tachtigjarige Oorlog. De Westfaalse vrede, gesloten in het nabijgelegen Osnabrück, betekende ook het eind van de Dertigjarige Oorlog tussen de Duitse staten, waarbij ook o.a. Denemarken, Zweden en Frankrijk betrokken waren. Op 30 januari 1648 is de Vrede met Spanje en daarmee de erkenning van de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden tot stand gekomen en op 15 mei van dat jaar zijn de ratificatiën uitgewisseld.

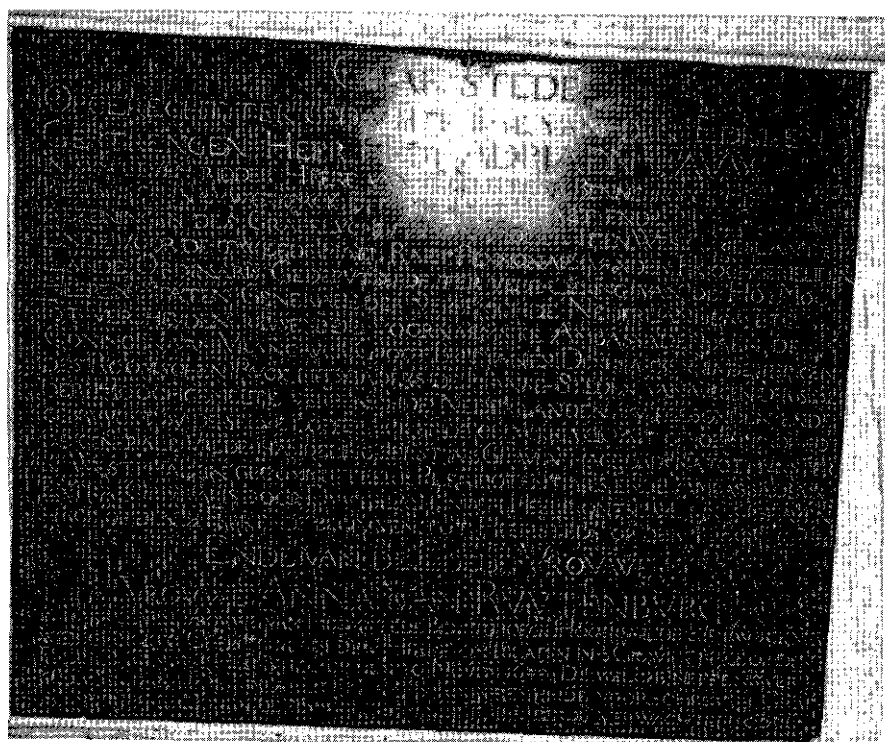
De akkoorden die in Münster gesloten werden betekenden ook het officiële ontstaan van de Nederlandse staat.

Van 1642-1648, is eerst in Den Haag en de laatste jaren in Westfalen geconfereerd, waarbij dr. Adriaen Pauw, Heer van Heemstede, zich als feitelijke leider van de Hollandse delegatie manifesteerde. Een en ander blijkt evident uit het standaardwerk van professor dr. J.J. Poelhekke "De Vrede van Münster" uit 1948, dat is gebaseerd op uitgebreid archiefonderzoek mede verricht in Frankrijk, Spanje, Portugal, Venetië en Vaticaanstad. Het devies van Pauw was *Pietate Patientia et Pace* (door vroomheid, geduld en vrede). Hij wenste vrede met de Spaanse overheersers, desnoods afzonderlijk. Vervolgens ontwapening teneinde de Hollandse financiën te kunnen saneren. Zo kon de Republiek in zijn ogen het wereldmonopolie van zeehandel en vrachtafvaart verwerven.

In Heemstede is de *Pons Pacis* (Vredesbrug) een monumentale herinnering aan Münster, zoals het onlangs gerestaureerde grafmonument een blijvende gedachtenis vormt aan voornoemde staatsman en ambachtsheer.

Om in 1998 bij een breed publiek aandacht te vragen voor de herdenking van de Vrede van Münster stelde de Nederlandse regering een Nationaal Comité Vrede van Münster in, met prins Willem-Alexander als erevoorzitter.

De evenementen vinden het gehele jaar door plaats, maar het accent ligt op de volgende data:

Herdenkingssteen in grafmonument Adriaen Pauw en zijn echtgenote Anna van Ruytenburg. (foto W.M.ten Hacken)

30 januari: Opening van het jubileumjaar door Prins Willem Alexander in de Janskerk in Utrecht. Hij slaat dan ook het eerste exemplaar van de vijftigguldenmunt die ter gelegenheid van de viering wordt uitgegeven.

14 maart: Opening van vijf tentoonstellingen in Delft (Het Prinsenhof, Legermuseum), Utrecht (Centraal Museum en het Catharijneconvent) en Rotterdam (Atlas van Stolk).

5 juni: Het officiële hoogtepunt van het herdenkingsjaar: een gezamenlijke zitting van de beide Kamers der Staten-Generaal en de Regering in de Ridderzaal.

6 juni: opening van een expositie in de Nieuwe Kerk over de betekenis van de Vrede van Münster voor Amsterdam.

De viering gaat verder gepaard met een groot aantal andere activitei-

ten zoals publicaties, uitgifte van een postzegel, wetenschappelijke congressen, educatieve programma's, toneel, muziek, radio- en televisieuitzendingen etcetera.

In het Haagse Mauritshuis zal onder meer het befaamde schilderij van Gerard ter Borch *Het sluiten van de Vrede van Münster*, als leen van de National Gallery in Londen, te zien zijn.

In het schooljaar 1998-1999 is "De Gouden Eeuw" het onderwerp voor het eindexamen geschiedenis in het voortgezet onderwijs. In het kader daarvan brengt het tijdschrift *Spiegel Historiael* in de zomer een themanummer uit dat ook aandacht zal schenken aan de Vrede van Münster. Tevens wordt voor de scholen een lespakket vervaardigd. Ook de provincie Noord-Holland participeert in een aantal evenementen.

Heemstede en Bennebroek

In herinnering aan vredestichter Adriaen Pauw, die Heemstede openlegde en daardoor de Heerlijkheid uit de Middeleeuwen in de toen nieuwe tijd introduceerde, zal met name de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek zich niet onbetuigd tonen.

Op 13 mei wordt na de ledenvergadering een lezing gehouden over de Westfaalse vredesverdragen.

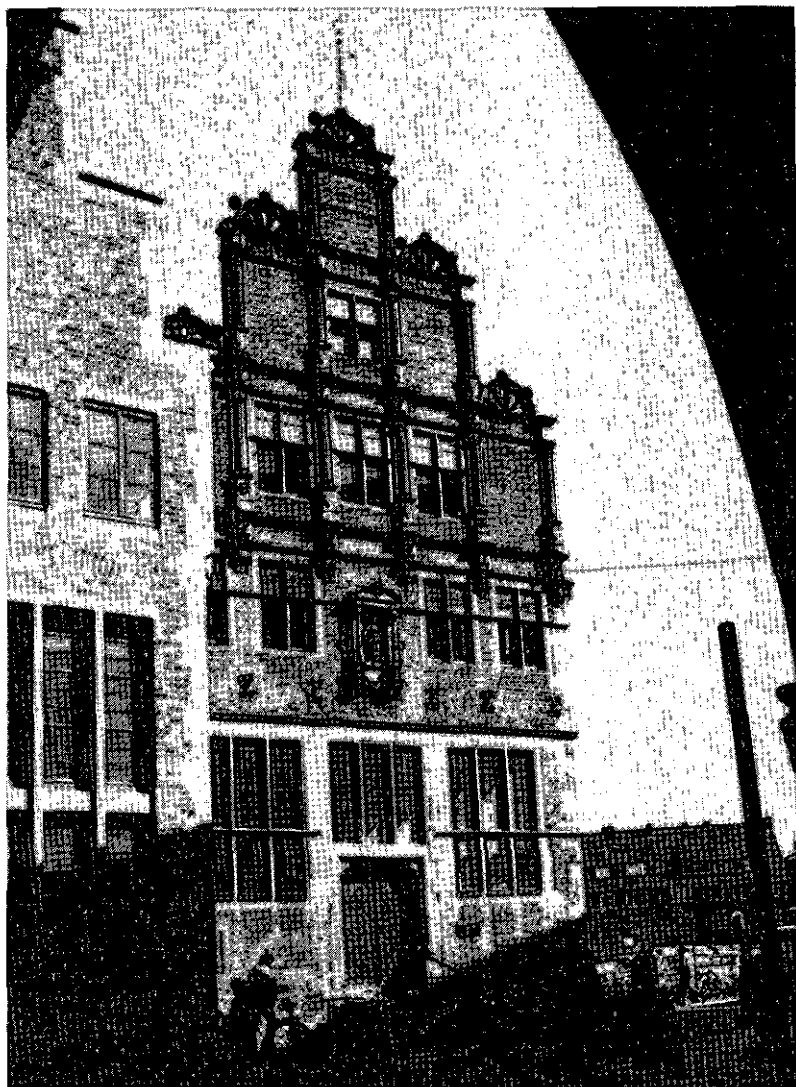
Gedurende de gehele maand juni is een rondreizende tentoonstelling betreffende de Vrede van Münster te bezichtigen in de gemeentelijke openbare bibliotheek Heemstede, aangevuld met penningen en prenten uit eigen bezit. Ook een kleurenmagazine over de gebeurtenissen in de Tachtigjarige Oorlog is bij die gelegenheid beschikbaar.

De excursie op 29 augustus houdt verband met een tentoonstelling in het kader van de Vrede van Münster.

In november zal de jaarpremie in de vorm van een voorwerp in het teken staan van Pauw en de Vrede van Münster.

Welvoorzien naar de onderhandelingstafel

"Het achttal heren (1) dat voor de Republiek de onderhandelingen voerde, vertrok welvoorzien in de richting van Münster. Ze waren alle

Officiële residentie van Pauw c.s. in Münster tijdens de vredesonderhandelingen. Gelegen aan de 'Alter Steinweg' nabij het Domplein. Een van de oudste gildehuizen in de stad, uit de vroegrenaissancistische tijd, waar lange tijd de stadsbibliotheek gevestigd was en tegenwoordig het Nederlands Instituut is gehuisvest.

acht apart met hun familie ondergebracht in gehuurde huizen. Een negende huis werd de officiële residentie die in ieder geval bestond uit 'vier publycke camers' prachtig ingericht met meubels en tapijten. Het tafelzilver was gehuurd van zilversmid Johan van der Maa, die er per jaar 698 gulden en 4 stuivers beter van werd, al had hij deze uitzet eerst voor een dikke duizend gulden moeten repareren. Aan keuken-inventaris en drinkgerei ging voor *f* 700,- en *f* 550,- mee. Tevens ontbrak de noodzakelijke 'vaderlandse' kost niet. Er werd voor *f* 2000,- aan wijn en bier en voor *f* 5000,- aan boter, kaas, zout, zeep, stokvis, zoutevis, haring, specerijen, lardeerspek, azijn, was, olie en allerlei andere artikelen meegenomen. De slaapkamers moesten nog wel ingericht worden; aan het huishoudboekje van de heren kunnen we zien wat daar zoal voor nodig was. *f* 900,- voor 'een ledicant met syn behanghsel, sprey, tafelcleet ende ses stoelen van damast; syn houtwerck ende een tafel'. *f* 1000,- voor de rest van de aankleding: 'tapyt tot behangsel, lampetbecken, 2 kandelaers, snuyter, ende waterpot'. Elk van de heren, had een edelman toegewezen gekregen, die *f* 150,- mocht besteden voor zijn inrichting. Men ging er van uit, dat deze jonge edellieden in opleiding waren en dat de rest van de kosten door hun rijke ouders zou worden betaald.

De familie die de acht ambassadeurs vergezelde, is verder niet in het kostenrelaas opgenomen, al zal vermoedelijk in het bedrag van *f* 12.884,- en tien stuivers een groot deel van die kosten zijn opgenomen.

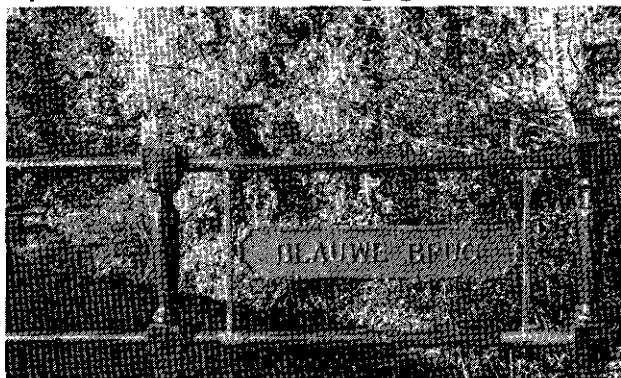
Dit bedrag had men uitgetrokken voor de reis van Den Haag via Deventer naar Münster. Dat was nog niet alles, want de 'bijhebbende baggage' werd voor *f* 6.273,- en 18 stuivers van Den Haag naar Münster verplaatst, een bedrag waar ook een verhuisbedrijf van onze tijd heel wat voor kan transporteren".

(Uit: 10.000 jaar geschiedenis der Nederlanden.)

- (1) De acht Nederlandse gezanten waren: 1) Barthold van Gent, Heer van Meinerswijk, voor **Gelderland**. 2) Johan, Heer van Mathenesse, voor **Holland**. 3) Adriaen Pauw, Heer van Heemstede, voor **Holland**. 4) Johan de Knuyt, voor **Zeeland**. 5) Godard van Reede, Heer van Nederhorst, voor **Utrecht**. 6) Frans van Donia, voor **Friesland**. 7) W.van Ripperda, Heer van Hengelo, voor **Overrijssel**. 8) Adriaan Clant van Stedum, voor **Stad en Lande (Groningen)**.

Namen van bruggen

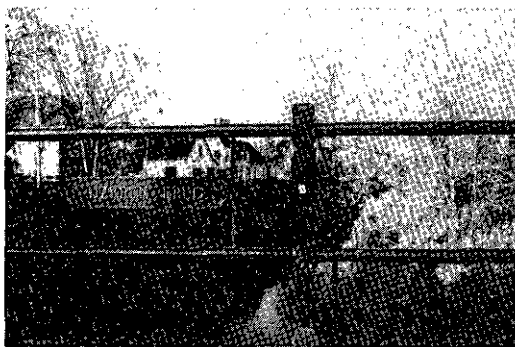
Op voorstel van onze vereniging heeft de afdeling Bouwkunde van de

gemeente Heemstede in het najaar van 1997 op de Blauwe en IJzeren brug weer naamplaatjes aangebracht. In het verleden was het gebruikelijk om de naam van een brug in de bovenste leger van de leuning

mee te gieten. Bij renovatiewerken is hiervan afgestapt. In Bennebroek is het vermelden van de naam op bruggen in gebruik gebleven. Op de Centenbrug prijkt een bronzen plaat en in de Roohellerbrug is een hardstenen aanduiding ingemetseld.

Eén van de bruggen zonder naam in Heemstede is die over de Leidsevaart nabij het station Heemstede-Aerdenhout. In de volksmond wisselend de Leidsevaart- en Zandvoortsebrug genoemd. De naam Tol-

brug zou ook te overwegen zijn, om de herinnering levendig te houden aan de tol, die vroeger op een tiental meters van de brug lag en waarvan de poort is overgebracht naar de ingang van het tennispark Groenendaal.

(foto's Vic Klep)

Informatieborden langs Leidsevaart

Bij een drietal gebouwen aan de Leidsevaart zijn in 1957 informatieborden geplaatst. Het zijn het voormalige pompstation van de Amsterdamse Waterleidingen, het gebouw van de bloembollencultuur, ook bekend als de *Bulb* (vòòr de bouw van Hageveld het

grootste gebouw van Heemstede) en het station Vogelenzang-Bennebroek. Naast informatie over de oorspronkelijke functie en de bouwstijl van de gebouwen, bevatten de borden ook bijzonderheden. Zo wordt bij het station Vogelenzang-Bennebroek verwezen naar de muurschilderingen aan de perronzijde. Deze schilderijen zijn vanaf de Bekslaan goed zichtbaar. De borden, die verkeerstechisch wat ongelukkig werden geplaatst zijn royaal van afmeting en in crème-keur uitgevoerd. Het is een gezamenlijk project van de ANWB, het Prins Bernhardfonds, de Anjerfondsen, het Cultuurfonds voor Nederland en de Provincie Noord-Holland. Bij navraag bleek dat noch de ANWB noch de Provincie konden vertellen van welke organisatie het initiatief was uitgegaan. Uit een eerste indruk blijkt dat de borden veel belangstelling trekken en zeker bijdragen tot meer bekendheid van genoemde objecten.

(foto's Vic Klep)

De Hollandse IJzeren Spoorwegmaatschappij (HISM) opende dit station in 1881. Hiermee werd ingespeeld op de behoefte van reizende stedslingen om in de natuurlijke duinstreek te gaan wonen. Het spoor zorgde voor een snelle verbinding met de stad naar het noorden.

De architectuur van het gebouw is aangepast aan de landelijke omgeving. Door onder andere het gebruik van rietstevige deuren, zoals het houtskoolwerk bij de veranda en bij de overal aanwezige nappen, krijgt het gebouw een schilderachtig karakter. De vier muurschilderingen boven de veranda aan de perronzijde vertellen ook meer over de omgeving. Ze showen de lokale 'Vogelenzang', 'Veen', 'Bosman' en 'Wind'. Het station Vogelenzang-Bennebroek wordt sinds 1942 niet meer gebruikt voor personenverkeer. In 1950 was het niet meer voor het goederverkeer. Tegelijkertijd startte het als locatie en gebied. Het station is nu een museum van de Nederlandse Spoorwegen.

ANWB

Wijken en straten

De Molenwerfslaan

Het uitgangspunt om deze laan als onderwerp te nemen is een mededeling die de heer H.M. de Groot, wonend op de Molenwerfslaan 26, ons toezond. De Molenwerfslaan komt op oude kaarten voor. Het vermoeden bestaat dat er ooit een molen met werf heeft gestaan. Over wind zal men niet te klagen hebben gehad gezien de directe ligging aan de Haarlemmermeer. De Molenwerf lag destijds wat geïsoleerd ter zijde van de dorpskern en werd om die reden ook wel de 'achterbuurt' genoemd. Sedert 1958 bewoont de heer de Groot met zijn gezin het huis nummer 26. Het blok bestaat uit drie huizen en is gelegen aan de zuidzijde van de Molenwerfslaan. Voordien hadden deze drie huizen vier huisnummers. Het geval was, dat het huidige pand nummer 28 in twee delen bewoond werd, een zogenaamd voorhuis, uiteraard aan de straatkant gelegen, en een achterhuis. Voor de renovatie in 1934 waren het kleine lage huisjes met een benedenverdieping en een zolder met puntdak. Men kan zich voorstellen dat de bewoners klein

Zuidzijde Molenwerfslaan

[illegible]

wasserijen de was van en naar Amsterdam voer.

Na dit uitstapje terug naar de Molenwerf. Het huis nummer 24 werd bewoond door Dirk Timmermans, een huisschilder. Hij had een schildersbedrijf met zijn compagnon Nol van Wonderen. Beiden waren als knecht aan het werk gegaan bij schilder Gaaikhorst, op de hoek van de Drieherenlaan. Daarna zijn zij op vrij jonge leeftijd voor zichzelf begonnen. Het bedrijf van Timmermans & Van Wonderen was een begrip. Zij hadden zes knechten in dienst en achter het huis stonden twee schuren die als werkplaatsen dienst deden. Op de Molenwerf woonden destijds bekende Heemsteedse families zoals Leuven, van de Klashorst, Van Bakel en anderen. Toen de familie De Groot in 1958 op de Molenwerf kwam wonen, was het een buurt met vrij veel bejaarde bewoners. Zij werden ontvangen met de opmerking: 'Het zijn jonge mensen'.

Aanzien van de Molenwerfslaan

Gezien vanaf de Cloosterweg was de Molenwerf voornamelijk bewoond door rijen lage arbeiderswoningen (zie foto). Het vooraanzien

bestond alleen uit raampartijen. Er was geen voordeur. Bezoekers moesten terzijde van de huizenblokken 'achterom' lopen om toegang tot de huizen te hebben. De hoogte van de huizen was gering. Een staande man had bijvoorbeeld de dakgoten onder handbereik. Deze rijen huizenblokken zetten zich voort tot aan de Javalaan. De noordzijde van de Molenwerf werd in 1925 bebouwd met een aanzienlijk scholencomplex, de huidige r.k. basisschool Valkenburg. De eerste steen werd destijds gelegd door pastoor IJzerman.

Sloop

Tegen de winkel van bakker Van Dijk, hoek Cloosterweg/Molenwerf stond tot 1957 een woonhuis. Tegelijk met de daarop volgende tien huizen onder één kap en met een 'achterom' zijn deze in 1957 gesloopt, waarvoor een blok van zeven woningen terugkwam. Voorbij de Laan van Insulinde stonden ook nog elf van dezelfde huisjes onder één kap. Deze zijn omstreeks 1960 gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Al de hierboven omschreven huisjes dateren uit de periode 1860 - 1870.

Bedstee

Het blok huizen met de nummers 24-30 zijn in 1934 gerenoveerd. Voor- en achtergevels werden opgetrokken en aan de voorzijde werden erkers aangebracht. Er kwam een voordeur en de achterzijde werd uitgebreid met een keuken en een toilet, dat voordien in de tuin stond. De zolderverdieping werd omgebouwd tot drie slaapkamers. In het huis nummer 26 is nog een ingebouwde bedstede aanwezig die thans als berging dienst doet. Bij de verkoop in 1975 is het huis met de nummers 28 en 30 samengevoegd tot één woning. Opmerkelijk is dat de kavels grond achter deze woningen een ongelijke indeling hebben waardoor bepaalde tuingedeelten inspringen. Overigens liggen achter deze panden fraaie ruime tuinen, waardoor de bewoners van nummer 26 stellen dat zij: 'Paradijselijk wonen'.

C. Peper

In de ban van de krakeling

Dit opschrift is de titel van een publicatie betreffende de expositie met die naam in het Bakkerijmuseum "Het Warme Land" te Hattem. De publicatie, beter gezegd: het schitterende boekje, geeft een zeer geslaagde verhandeling over de krakeling, het krakende zoete koekje, dat reeds eeuwenlang het bakkerssymbool is. We lezen daarin over de legenden, die het ontstaan van de krakeling zouden moeten verklaren, over schilderijen van Brueghel, van Van Laar e.a., waarop de krakeling een duidelijke plaats heeft over de symbolische betekenis van dit heerlijke bakkerij-product rond Christelijke en andere feestdagen, enz. En weet u, dat Enschede Krekkel(krakeling)stad genoemd wordt en dat in Friesland begrafeniskrakelingen worden gebakken? Ook daarover wordt in het boekje geschreven.

Bij het lezen van al die wetenswaardigheden vraagt men zich af of de Krakeling in het villapark Bijweg in Bennebroek mogelijk ook een bijzondere betekenis heeft. We gingen daar naar op zoek en doen u hierbij verslag.

Bennebroek. Huis te Byweg.

Het villapark Bijweg, later genoemd Krakelingswijk, is tot stand gekomen in het park van het vroegere Huis te Bijweg aan de Rijksstraatweg. Dit huis was eeuwenlang eigendom van en werd bewoond door aanzienlijke families. De laatste bewoners waren A.J.E. baron van Ittersum met zijn gezin en na zijn overlijden in 1922 zijn zoon J.R. Kemper baron van Ittersum. Van 1928 tot 1930 was het huis onbewoond. Inmiddels was er een plan ontwikkeld om het hele gebied, dat tot Huis te Bijweg behoorde, te verkavelen en te bebouwen. In verband daarmee werd het eeuwenoude huis in 1930 gesloopt. Het heeft heel wat voeten in de aarde gehad eer het tot bebouwing kwam. Tegen de gemaakte plannen werd steeds meer bezwaar ingebracht, waardoor telkens aanpassingen nodig waren.

Het deel van het gebied, dat Klein Bijweg werd genoemd (tussen de Zwarte weg en de Bennebroekervaart) kon in de dertiger jaren worden ontwikkeld en bebouwd. De lanen in dat deel kregen namen van bomen en wordt nu de bomenwijk genoemd. Over Groot Bijweg (van de Bennebroekervaart tot aan het terrein van De Hartekamp) duurde het maken van plannen en de discussies daarover voort tot het begin van de tweede wereldoorlog. Inmiddels was de loop van de lanen in dat gebied wel vastgesteld. Ook namen werden voorgesteld en goedge-

keurd. Ten eerste kwam er een Bijweglaan (van de Rijksstraatweg tot aan de Zwarte weg). Een begrijpelijke benaming. Ten tweede werd gedacht aan Van Ittersumlaan. Ook voor de hand liggend. De familie van Ittersum ging daarmee akkoord en zo werd dus besloten. Er bleef toen nog een laan in Groot Bijweg over. We zien in het besluit van de Gemeenteraad dd. 26 juli 1934, dat daarvoor door het College van B. en W. was voorgesteld: de Krakeling. De notulen van de desbetreffende raadsvergadering geven hierop geen toelichting. Er staat slechts, dat de voorzitter enige toelichting op het voorstel gaf. De raad stemde daara zonder hoofdelijke stemming met de naamgeving in. Volgens overlevering zou het een idee van gemeentesecretaris Bregman zijn geweest om deze laan de naam Krakeling te geven. Als reden is slechts bekend, dat de laan enigszins de vorm van een krakeling heeft. De naam Krakeling heeft in dit geval dus geen enkele relatie met de bakkerijbranche. Ook heeft zij geen bijzondere symbolische of mysterieuze betekenis of achtergrond. Waar we wel van kunnen uitgaan is dat de bewoners vanwege het feit, dat het daar bijzonder prettig wonen is zich "in de ban van de Krakeling" voelen.

Over het oude buitengoed Huis te Bijweg nog even. Behalve de naam van een laan herinnert niets meer aan het huis. Wat betreft de bomen en struiken in het park rond het huis rest nog een bijzondere boom, een grote oude treurbeuk (zie foto) waarop heel Bennebroek trots en zuinig is.

M. Verkaik

De Levensboom

Enige tijd geleden ontdekte ik, bij het rondbrengen van post bij nieuwe leden, dat sommige huizen op de Camplaan, Achterweg, Voorweg en Wilhelminaplein *een levensboom* in het raam boven de voordeur hebben. Het was mij nooit opgevallen." Hoe lang zouden die er al in zitten? Wanneer zouden de eerste levensbomen boven voordeuren zijn verschenen in Nederland? Wat was precies de betekenis ervan?", al deze gedachten gingen de volgende weken door mijn hoofd. Ik ben op zoek gegaan naar informatie en ben heel wat te weten gekomen.

Allereerst dat de levensbomen die nu boven de deuren staan in de negentiger en zeventiger jaren geplaatst zijn. Maar mogelijk hebben in vroeger tijden wel degelijk levensbomen de ramen boven de voordeuren gesierd in dit oude stukje Heemstede. In verschillende dorpen en steden komen ook levensbomen boven de voordeur voor en als u op vakantie er een ontdekt is het toch leuk iets van de historie ervan te weten.

De levende levensboom

Allereerst bestaat er nog steeds een levende levensboom, **de Thuja**, waarschijnlijk bij velen bekend. Hij is familie van de cipresachtigen,

Thuja plicata

*afkomstig uit "Bomen" door
Keith Rushporth*

altijd groen, meestal in boom- maar ook in struikvorm. De kroon is kegelvormig, de twijgen zijn min of meer afgeplat en de kegels zijn rond, eivormig of langwerpig. Als de naalden worden fijngewreven ruiken zij naar ananas.

Mythologie

Het begrip levensboom is zo oud als de mensheid. In de **mythologie** van vele volkeren wordt hij als een **symbool voor het leven**

afkomstig uit "De vroeg-christelijke schilderij" door Pierre du Bourguet

beschouwd. In het Oude Testament plantte God midden in de tuin “de boom van het leven en de boom van kennis van goed en kwaad”. Zoals wij weten bedekten Adam en Eva zich na de zondenvall met vijgenbladeren. Dit was geen teken van schaamte, maar van een toenemende seksuele begeerte waarbij alle zintuigen betrokken waren. De boom van kennis van goed en kwaad zou dus een vijgenboom geweest kunnen zijn.

In de volksmythologie is de verboden boom een appelboom en de verboden vrucht een appel. Het latijnse woord voor appel is “malum” en is nauw verwant aan “malus”, wat “slecht” betekent. Zo speelt de appel bijvoorbeeld ook een kwalijke rol in het sprookje Sneeuwwitje. Het zoeken naar de levensboom was een veel voorkomend thema. De boom was het zinnebeeld van de steeds terugkerende kringloop in de natuur en van het menselijke leven..

Menig volk koos een inheemse boom als levensboom. Zo hadden de Chinezen de moerbeiboom, de Germanen de wereldes of wereldboom, beschreven in de Edda¹. De takken van de levensboom reikten volgens de Germanen tot in de hemel en de wortels kwamen uit de onderwereld. De stam hoorde bij de levenden. Uit kerkelijke legenden is de betekenis van de heilige bomen bekend. Bonifacius liet ze omhakken en ook Karel de Grote liet heilige bomen neerhalen in het Saksenland Lippe. Maar veel mocht het niet baten.

Tal van plaatsnamen in Nederland geven aan dat daar eens (gewijde) bossen of (heilige) bomen voorkwamen zoals Heiloo, Hoogwoud, Midwoud, Grootebroek, Bennebroek.

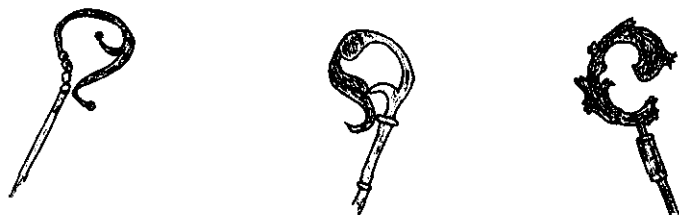
In de vroegste cultuurperiodes in het Midden -Oosten stonden rond de afgebeelde levensboom mens- en dierachtige figuren.

Ibn' arrabi beschrijft de levensboom zo: “de stam van de boom als goddelijke intermediair tussen het geschapene en het ongeschapene, de wortels en de takken als de lagere en de hogere werelden, de bladeren als de paradijselijke toestanden en de vruchten als de kennis die met iedere bestaanswereld verbonden is”.

Geloofssymbool

In de vroegchristelijke schilderkunst werd Christus met een **levensstaf** afgebeeld. Sommige vroegchristelijke bisschoppen droegen een **kromstaf**, het symbool voor de menselijke levensboom. Het boven-einde van de kromstaf krulde als een spiraal naar binnen en de knopjes

die erop zaten verwezen naar de belangrijke organen in de hersenen. Ook de paus loopt soms nog met de kromstaf, evenals Sinterklaas...

In het vroegste christendom is de levensboom uitgegroeid tot een eigen symboliek in de vorm van het kruishout. Met Pasen hangen veel katholieken een palmtakje achter het kruis waardoor het kruis een levensboom wordt.

De zevenarmige kandelaar de **Menorah** is het joodse symbool voor de levensboom.. Voor het eerst is hij beschreven in de bijbel, in het boek Exodus XXV: 31-38.

De levensboom in bovenlichten

De levensboom behoort beslist tot de oudste zinnebeelden. Uit de steentijd zijn er tekeningen bekend die aan bomen en takken doen denken. Tot vandaag de dag wordt de levensboom als zinnebeeld gebruikt, o.a. in **bovenlichten** boven de voordeur en niet alleen op het platteland, maar ook in de steden. Vaak komt de boom uit een urn (de levensbron) of hart (zinnebeeld voor moeder aarde).

De boom staat symbool voor leven, beschermen, voorspoed en vruchtbaarheid. Niet zo gek om zo'n geluksbrenger als "huis-symbool" te gebruiken.

Vroeger viel men letterlijk met de deur in huis, maar na 1800 kregen sommige huizen een gang achter de voordeur. Boven de deur werd een raam gemaakt, het zogenaamde bovenlicht. Niet alleen straalde er licht de gang in, maar 's avonds vanuit de gang naar buiten.

Het bovenlicht werd ook wel **snijraam** genoemd. Pas rond 1500 slaagden "ghelaesmakers" erin om gegoten glas met diamantsteen te versnijden. Dit gaf meer lichtinval door de vensters die tot dan toe bespannen waren met geschrapte koeiemagen, geolied papier of varkensblazen.

De eerste beglazing bestond uit kleine ruitjes omdat men toen nog niet in staat was grotere ruiten te maken. In de tweede helft van de 18 eeuw ontstonden bovenlichten die diagonaal verdeeld waren door houten vormen, van eenvoudig tot zeer rijk versierd. Aanvankelijk was dat wellicht om het glas minder kwetsbaar te maken, later werden zij louter ter decoratie gebruikt.

De bekwame ambachtsman bracht er gebogen lijnen in en versierings-elementen uit de oudheid.

Het bovenlicht is dus niet alleen nuttig, maar kan ook gebruikt worden als versiering. Het kan beeldbepalend zijn voor de voorgevel, het geeft status.

Identieke bovenlichtdecoraties kunnen het kenmerk zijn van een bepaalde ambachtsman, maar kan er ook op duiden dat de bewoners behoren tot eenzelfde familie of ambacht.

Bepaalde bovenlichten kunnen ook streekgebonden zijn.

De vorm van de levensboom in het bovenlicht

De latere gietijzeren levensboom, geschilderd of wit, kent een groot

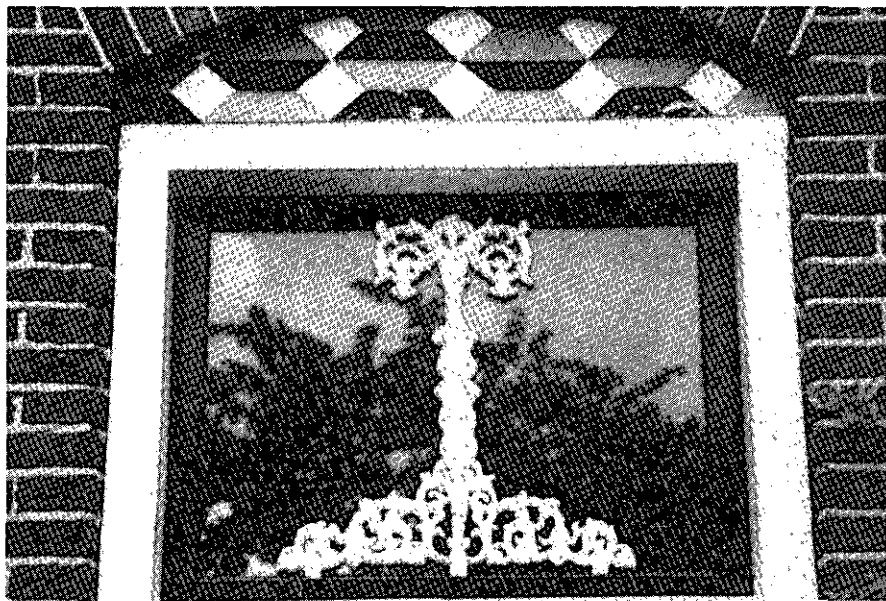

foto M. van der Eem

verspreidingsgebied. Hoewel er vele gelijk van vorm zijn zijn er toch vele variaties te vinden. Waar ze vroeger gegoten werden is niet bekend. Mogelijk in Antwerpen of Luik.

De gietijzeren levensbomen werden aan de buitenkant op de sponning bevestigd, de ranke smeedijzeren figuren aan de binnenkant.

Meestal is die levensboom een verticale stam met een breed wortelstelsel, weinig of geen gebogen takjes en soms bovenaan een kroontje en twee klokjes.

Deze klokjes staan voor trouw en huwelijksgeluk en vruchtbaarheid. Zij zijn de opvolgers van de appeltjes van Eva die staan voor de verleiding van de man en de ontrouw aan de Schepper.

Soms zien we links en rechts van de levensboom een vogeltje. Zij symboliseren de twee zonnevogels. De een brengt in het voorjaar de zon mee, de ander laat in het najaar de zon verdwijnen. De eeuwige kringloop wordt zo uitgebeeld, niet alleen van flora en fauna, maar ook van de mens. In katholieke gedeelten van ons land is de levensboom veelal vervangen door een kruis, of ermee gecombineerd en de bewoners gaven/geven zo aan dat zij christenen zijn. Voor hen is het kruis namelijk de echte levensboom.

Marisca van der Eem-Wildschut

Gebruikte literatuur:

Ir. W.F. van Heemskerck en Ir.H.J. van Houten, "Zinnebeelden in Nederland"

K.Komen, "Oud Alkmaar: Periodiek van de historische vereniging Oud Alkmaar. (1925). Tweede jaargang nr. 2 (1976)

Marcel Messing, "Van levensboom tot kruis"

Stichting Brabants Heem, "Brabants Heem". Jaargang 1991 nr. 43

"De Wazerweyen", een uitgave van de heemkundekring de heerlyckheit Dongen

"Den Iechtetrekker", Jaarboek 1986, Heemkundekring Huybergen

"Bovenlichten", Boerderijenstichting Noord Brabant

¹. De poëtische Edda of Soemundar Edda bevat een verzameling goden en heldenliederen, waarvan de oudste waarschijnlijk in de 9e eeuw geschreven zijn.

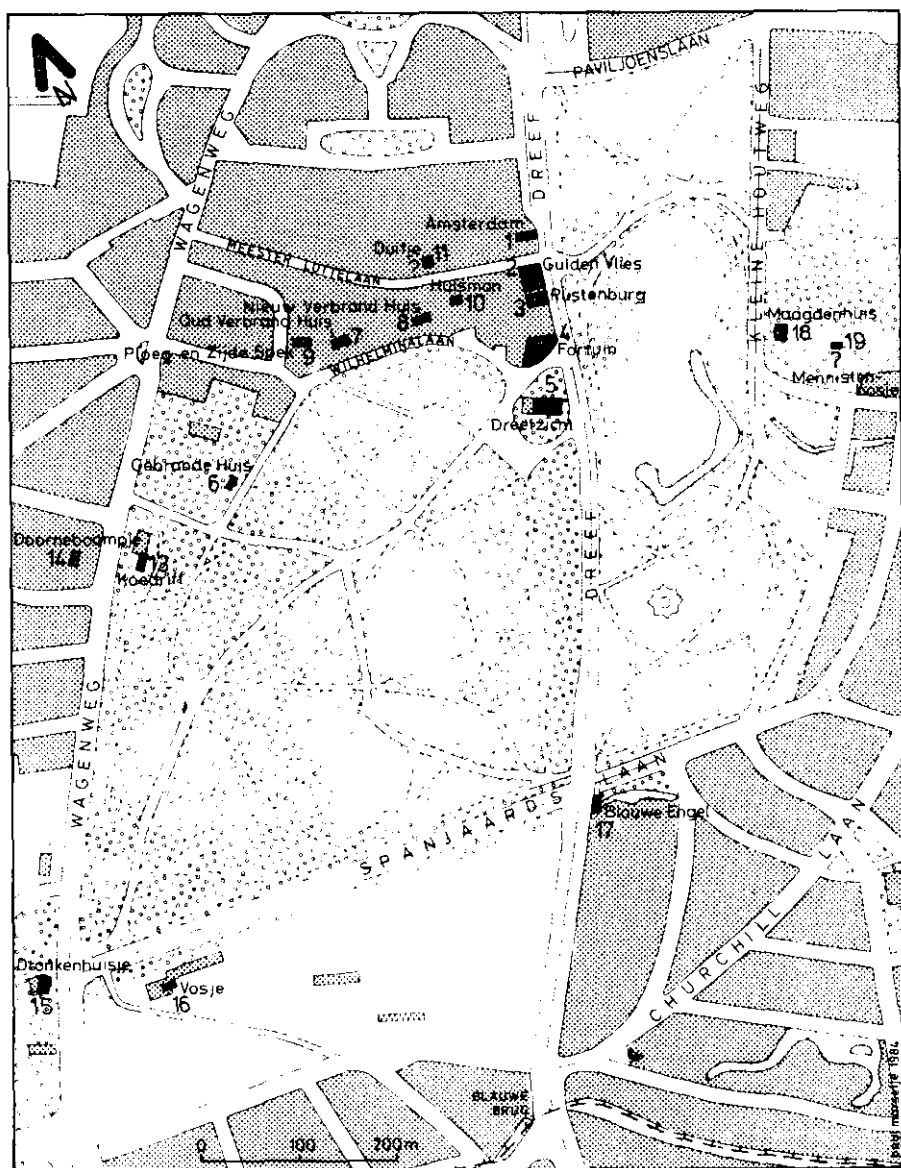
“Rustenburg” (“Het Bokje”), een kwade herberg in De Hout

DEEL 1

Gedurende de late Middeleeuwen waren talrijke herbergen buiten de Grote Houtpoort in de Haarlemmerhout gelegen. Deze tapneringen ressorteerden onder het rechtsgebied van de Heren van Heemstede. De stad Haarlem had het bos in erfpacht gekregen van de Staten van Holland, sedert 1583 voor een bedrag van f 325,- per jaar. In de Hout bevonden zich in de eerste helft van de 16e eeuw ‘zekere huysen’, waarvan de bewoners *‘henlieden generende zijn met tappen ende taverne te houden ende onder ‘t dixel vandien converseren ende verkeren aldaer, dagelijcx, groote menigte van rabauwen, hoeren ende boeven, ende ander quaet ongeregelt volck, die anders niet en doen dan droncken ende versmoert te drincken, ende den goeden luyden aldaer...passeerende, te beschaemen verlasten ende verdrukken, ende dagelijcx diverse foertsen, moorden, dootslagen, geweld, luxuriën, vloucken, zweeren, dobbelen ende andere veele sonden gebueren ende geschien’* (1). De ambachtsheren van Heemstede stonden toe in dit gebied belastingvrij te tappen. Dit tot groot ongenoegen van de tapperijen in de binnenstad en de Haarlemse vroedschap.

In 1527 is door Keizer Karel V, Landsheer der Nederlanden, het verbod uitgevaardigd dat binnen een territoir van 500 roeden (circa 1.885 meter) rondom de stad Haarlem geen accijnsvrij bier, wijn of ander gedistilleerd meer mocht worden getapt. Aanvankelijk zonder veel succes, als gevolg waarvan in 1535 opnieuw een verdrag is ondertekend tussen o.a. Roeland, Heer van Heemstede en de burgemeesters van Haarlem, bevestigd door keizer Karel. Als tegemoetkoming voor het derven van accijnsen is Heemstede met jaarlijks 50 gulden schadeloos gesteld (2). In 1545 is het tapverbod uitgebreid tot het huis bij het Mannepad.

Aan het afzonderlijk verbod geen brouwerijen te stichten in het gebied van Heemstede - buiten de brouwerij in het Slot - is wèl voldaan. Na de herbeplanting van de Haarlemmerhout in 1585 keerden de kroegen echter geleidelijk terug en is het verbod tot vestiging massaal overtreden. Ook in ‘t Crayenest, langs de Herenweg en in het oude centrum

Herbergen in de Hout (uit: "Haarlemmerhout 400 jaar", 1984).

(3). In de 17e eeuw is in de Napels- ofwel meester Lottelaan een buurtschap ontstaan, voornamelijk bewoond door herbergiers, chirurgijns, wevers, bakkers en andere neringdoenden. Adriaen Pauw stelde een deken (opzichter) en twee vinders (assistenten) aan die erop toezagen dat de keuren werden uitgevoerd, zoals het betalen van straatgeld en het reinigen van de omgeving. Regelmatig trachtte de Heer van Heemstede een verbod uit te vaardigen aan een kastelein die de keuren (verordeningen) overtrad, doch veelal zonder het gewenste resultaat. Men krijgt de indruk dat menigmaal de magistraten van Haarlem, de baljuw van Kennemerland (alsmede zijn plaatsvervanger) "de Stedehouder" en de Heer van Heemstede met zijn dienaren waar mogelijk tegen elkaar zijn uitgespeeld. Het staat vast dat de Heren van Heemstede veel toegeeflijker waren dan bijvoorbeeld de baljuw. Vanzelfsprekend speelde mee dat (belasting)inkomsten een welkome aanvulling betekenden.

Vergunningen om te tappen waren vòòr de Franse Tijd het recht van de ambachtsheer van Heemstede en hadden soms een voorwaardelijk karakter, indien hem klachten bereikten over schending der goede zeden of zich na dronkenschap vechtpartijen hadden voorgedaan dan wel aan onguere gasten zoals dieven en oplichters onderdak was verleend. De Hollandse herbergiers hadden volgens een Duitse bezoeker de naam zeer gewinzuchtig te zijn. Op 30 april 1759 noteerde de Zweedse astronoom Bengt Ferrner op bezoek in Holland: *'In een herberg buiten Haarlem betaalden wij voor ons drieën en den knecht 15 gulden, terwijl wij alleen maar een schotel kleine en een schotel grote baarzen hadden gegeten, benevens boter en brood en een fles wijn'*. De herberg Rustenburg ('t Bokje) aan de Groote Houtwech (Dreef) genoot van alle herbergen in de Hout zonder twijfel de meest bedenkelijke reputatie, niet in de laatste plaats omdat hier lange tijd een "hoerhuys" was gevestigd. In de 18e eeuw hebben priesters en predikanten op de kansel veelvuldig gewaarschuwd voor de morele gevaren van losbandigheid die zich vooral tijdens kermisdagen en in herbergen voordeed, waar ijdelheid en ondeugd heersten. De Kermis in de Haarlemmerhout had plaats in de maand september na de Sint Janskermis op 28 en 29 juni. Op 24 juni 1623 bracht de verdreven "Winterkoning" van Bohemen Frederik V, vergezeld van een aantal edellieden tijdens een meerdaags tochtje door Noord-Holland een beleefdheidsvisite aan Adriaen Pauw op het Huis te Heemstede en reed daarbij via de Achterweg langs de blekerijen. Enkele dagen later is het gezelschap op de kermis te Haarlem gesignaleerd.

De herberg Rustenburg. Tekening in Oost-Indische inkt door Barend Gaal uit omstreeks 1770 (Archiefdienst voor Kennemerland-Haarlem)

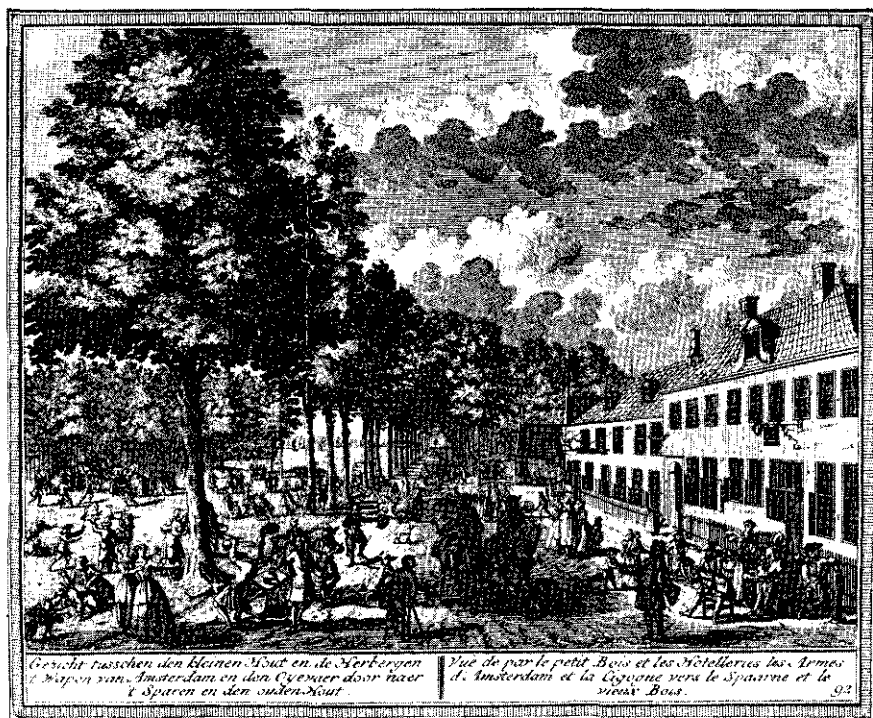
In de Hout was, evenals op Crayenest, een concentratie van kroegen en logementen, echter zoals uitgezocht door Paul van den Brink, hooguit vijftien tegelijkertijd. Sommige tapneringen zijn met wisselende eigenaren meer dan eens van naam veranderd. De benaming van herberg "Rustenburg" - evenals de voormalige hofstede Rustenburg - gaat vermoedelijk terug op een gelijknamige schans in Schalkwijk die een voorname rol heeft gespeeld ten tijde van het beleg van Haarlem in 1572-1573. Sinds ongeveer 1720, toen de herberg tevens bordeel was, ook aangeduid met "de Oyevaar". De naam van een vogel waaraan in het volksgeloof bijzondere deugden zijn toegeschreven. Ook in de 17e eeuw was al een herberg met de naam "Oyevaar" nabij het Verwulft/de Zijlstraat. Omstreeks 1735 is een uithangbord "t Bokje"

Ets van Jan van der Vinne uit circa 1700.

aangebracht (met variaties: Bok en Bokki). Een naam die we bij onze voorouders veelvuldig tegenkwamen op gevelstenen en uithangtekens van ook burgerwoningen, looierijen en bierbrouwerijen (bokbier). Zo'n halve eeuw later is het opschrift "Plaats Royaal" aangebracht, in de 17e eeuw ook een bekend Amsterdams logement, refererend aan het Parijse plein, een groot vierkant met zuilengangen omringd.

In 1707 werd uit de bossen (=collectebussen) via de herbergen van Heemstede een bedrag van 55 gulden, 1 stuiver en 8 penningen bijeengebracht, maar de maandelijkse inzameling door de Armmeesters onder de inwoners van Heemstede bracht aanzienlijk meer op (4). Gedurende de jaren 1766/1767 is jaarlijks in Heemstede bijna 25.000 stoop wijn en brandewijn ofwel ongeveer 62.000 liter geschonken. De Staten van Holland en Westfriesland verleenden octrooi aan de Armmeesters van de gemeente ten behoeve van de schaal-armen een stuiver te mogen heffen van elke stoop (2,5 liter) wijn, brandewijn of ander gedistilleerd dat binnen de Heerlijkheid werd gebruikt. Deze toestemming is op 21 augustus 1781 voor vijftien jaar verlengd.

Kopergravure van Hendrik de Leth uit circa 1730.

Diverse populaire tapperijen vinden we vanaf de 18e eeuw aan de Dreef (thans ook Fonteinlaan) in het gebied tussen de Meester Lottenlaan (de grens met Heemstede) en zuidelijk de Oude Houtweg (de tegenwoordige Wilhelminalaan nabij Dreefzicht). Van noord naar zuid waren hier de volgende etablissementen gesitueerd:

- 1) Amsterdam, later Oostenhout genoemd (sinds ongeveer 1645);
- 2) Napels, later geheten Het Gulden Vlies (ofwel Vergulde Vlies), het Wapen van Amsterdam, Hildebrand (in de periode van circa 1650 tot 1961) (5);
- 3) Rustenburg, de Oyevaar, 't Bokje, Plaats Royaal;
- 4) Fortuin, Heerenlogement, Hotel van den Berg - in 1889 na sloop nieuwbouw -, Hotel Scholten, Hotel Roozen, Hotel den Hout (tijdens de Duitse bezetting was hier de Ortskommandantur gehuisvest) - in 1971 afgebroken om plaats te maken voor de toenmalige

Nutsspaarbank (thans vestiging van de Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie);

- 5) "Trou moet blijken", Dreefzicht. In 1839 gebouwd naar ontwerp van J.D.Zocher jr., als buitensociëteit (tot 1922) van de aloude Haarlemse rederijderskamer der Pelikanisten. Sedert 1960 in gebruik als wegrerestaurant binnen het Van der Valk-familieconcern. Opmerkelijk is dat - het theehuis buiten beschouwing gelaten - "Dreefzicht" zich als enige drank- en eetgelegenheid in de Haarlemmerhout heeft weten te handhaven.

De historie van Rustenburg/De Oyevaar/Het Bokje/Plaats Royaal: 'een plaets van vermaeck'

Al in de Middeleeuwen is in de rechtsbronnen sprake van goede en kwade herbergen, die de toenmalige overheid de nodige hoofdbreken bezorgden. Uiteraard vooral de laatstgenoemde welke behalve als logement en pleisterplaats ook als speelhol en bordeel fungeerden met 'lichte wive' ofwel meisjes van "lichter fame". Andere aanduidingen van een dergelijke gelegenheid waren 'jufferhuys' en de middeleeuwse benamingen 'kuip' of 'stoof'.

Ofschoon clandestien werd prostitutie door de overheid gedoogd, maar was in tegenstelling tot het tappen op zondag strikt verboden. Pas ten tijde van de Franse Tijd werd het legaal een bordeel te houden wanneer de gelegenheid en aldaar werkzame meisjes van plezier waren opgenomen in het "register van publieke vrouwen en bordeelhouders".

Hoererij kwam overigens in de Hout mede voor via tippelende publieke vrouwen 'avonturiers' genoemd, die niet aan een herberg verbonden waren en meestal gedreven door armoede mannen tegen betaling achter bomen en struiken aan hun gerief lieten komen (6). Diverse herbergen in de Hout, zoals "Het Gulden Vlies" en "De Blauwe Engel" fungeerden tevens als bordeel, van welke "Het Bokje" de kroon spande. Na Z.Geeraerts, die een goede naam had, hebben verschillende eigenaars en zetbazen hier gezelschapsdames ofwel animeermeisjes te werk gesteld. Vaak waren dat jonge ongehuwde moeders die het oudste beroep van de wereld uitoefenden om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Opvallend is dat in de verzoeken van kasteleins in de 18e eeuw gericht aan de Heer of Vrouwe van Heemstede om zich in de heerlijkheid te vestigen, zijzelf steeds spreken van een 'tapneringh', terwijl in de vergunning steevast de benaming 'hoerhuys' is gebruikt.

Men kon hiervoor terecht in een kamer op de bovenverdieping, waarbij voor een 'vloggertje' f 5,- en voor een nachtelijke 'bijslaap'

minimaal 25 carolus gulden moest worden betaald.

Een veelzeggend opschrift over de aard van deze 'quade' herberg (7) luidde volgens een aantekening van Jeroen Jeroense:

*'t is gewis twee vrouwen billen
konnen meer lokken
als alle kloosters kloeken
laatste vrij luijen
datze haar moer bruijen'.*

De 'plaazierplaats' was ook geliefd bij bezoekers uit Amsterdam, maar een bron van zorg voor de overheid. In de bijna twee eeuwen dat deze herberg heeft bestaan is deze minstens vijftien maal van eigenaar veranderd. Vaak is een uitbater in het etablissement gezet. Voor het eerst wordt in 1633 de uit Heemstede afkomstige Zacharias Geraerts als waard genoemd van "Rustenburg", die deze tapgelegenheid huurde van zekere Jacques Schott, terwijl ook Robert Thomassen genoemd wordt. Twintig jaar later is Geraerts na aankoop van een Haarlemse brouwer voor f 2.800,- ook eigenaar geworden van huize Napels en vestigde daar een herberg. Beide gelegenheden zijn tevens gebruikt als veilinghuis voor boeken en schilderijen. Aangenomen wordt dat onder meer Frans Hals hier sommige van zijn doeken op de markt heeft gebracht.

Na 1670 is de uit Heemstede geboortige Herman Capoen enkele jaren bezitter geweest van de herberg en twee aanpalende huisjes waarvoor hij een bedrag van f 5.025,- betaalde. In 1664 kocht hij bovendien de herberg "Napels" waar in navolging van vorige eigenaars veilingen van schilderijen zijn gehouden, hetgeen de stad Haarlem tevergeefs trachtte te verhinderen.

Eenmaal overleden op 30 mei 1679 is door de voogden van zijn kinderen Rustenburg (met drie woonhuizen) voor f 9.250,- verkocht aan Andries de Bock uit Haarlem. Deze kastelein nam teveel hooi op zijn vork. Nadat de Nieuwe of Sint Joris Doelen (huisvesting van een schuttersgilde) tot stadsherberg onder de naam "Heerenlogement" was verbouwd heeft De Bock hiervan het beheer op zich genomen. Het etablissement werd incidenteel voor maaltijden en bijeenkomsten gebruikt door de stedelijke regering van Haarlem, maar in 1684 kon hij 'door de slegte neringe, die hy hadde' de pacht niet meer opbrengen en is het meubilair verkocht. Verder moest hij een schuldbrief ten bedrage van 600 carolus gulden afgeven waarvoor Andries de Bock zijn huis en herberg in de Nieuwe of Grote Hout 'daer Rustenburgh uythangt' als onderpand stelde (8).

De herbergen "Het Wapen van Amsterdam" en "Rustenburg" getekend door P. van Loo in 1768.

Ook daar had hij weinig geluk. In 1688 hebben de curatoren van de insolvente boedel Eva van Zingel, weduwe van Andies de Bock, voor maar f 3.410,- overgedaan aan Christiaan Rosaert, die later eveneens "Napels" zou overnemen. Met het aantrekken van publieke vrouwen, die de helft van de verdiensten aan de kastelein afdroegen, is de exploitatie winstgevend gemaakt.

In 1701 werkte een dochter van de Haarlemse chirurgijn Joost Plevier als prostituée in Rustenburg. Dat was reden voor Cornelia Arynsdochter het ouderpaar 'schandelijk' te beledigen. Moeder Marijtte Plevier is op haar toegestapt om te zeggen dat ze beter haar mond kon houden, waarop Cornelia blijkens een bij een notaris afgelegde verklaring heeft geantwoord: 'Jou smots, houd je bakkes toe, wil je daar van praten. Je dochter is daarom verhuist omdat se haar soo dikwijls van de heeren bij haar gat liet voelen, daar in dat huis, wijsende met haar vinger op de herberg daar de Ojevaar of het Bokje uitsteekt'. Moeder Plevier heeft haar vervolgens hardhandig bij

de arm gepakt en op de borst geslagen, waarbij Cornelia tegen de deur van de nabijgelegen herberg Het Gulden Vlies was gevallen en gewond raakte (9). In deze periode was bakker Munck een notoire dronkaard en hoerenloper, tegelijkertijd een gewaardeerd diaken en ouderling van de Hervormde Kerk.

Een decennium later deden zich opnieuw problemen voor. Johanna Wiedemeijer, echtgenote van de nieuwe hospes Lodewijk Rostaert nam de benen na mishandeld te zijn door haar man. De zaak kwam voor de schepenbank in Heemstede en uit getuigenverklaringen van de 'juffers' bleek dat de echtgenote bij herhaling overspel had gepleegd. Het oordeel was dat Johanna zich weer moest *'begeeven onder de gehoorzaamheid en in de bijwooning van haar man'*. In 1716 komen we Jan Wiedemeijer junior, afkomstig uit Amsterdam, als kastelein tegen. Deze is negen jaar later opgevolgd door Arnoldus Roos, die blijkens een brief in het gemeentearchief van Heemstede op 12 mei 1725 fiat kreeg van ambachtsheer Gerrit Pauw geboren Hoeffft van Heemstede zich in de heerlijkheid te vestigen in een huis naast de herberg. Na diens overlijden zette zijn weduwe Hillegonda van Reenen de zaak voort in een periode dat de herberg wisselend Rustenburg én de Oyevaar heette.

In april 1730 is een echte olifant voor herberg Rustenburg aan het publiek vertoond. Op dat moment was Hendrik de Wilde eigenaar van de herberg Napels ofwel Het Vergulde Vlies (Gulden Vlies) en beschikte hij over een kleine dierentuin in "De Blauwe Jan" te Amsterdam. De Heer van Heemstede had consent verleend, tevens *'daartoe een schilderije uyt te hangen'*. Ten onrechte bekeurde de baljuw van Kennemerland hem en legde een boete op van f 25,-. De Wilde deed daarop beklag bij de nieuwe ambachtsvrouw Geertruid Dutry, welke hem aanraadde de boete niet te betalen. Uiteindelijk is de kwestie zonder gevolgen gebleven, *'also de baljuw die saak niet durfde voort te zetten'* (10).

Hendrik de Leth maakte een fraaie kopergravure van de herbergen "'t Wapen van Amsterdam" en "De Oyevaar" (ofwel "'t Bokje") nabij de Lottenlaan, in 1732 opgenomen in het plaatwerk "Het Zegenpralent Kennemerlant" met begeleidende teksten van Mattheus Brouërius van Nidek, die zelf op de nabijgelegen hofstede "Uittenbosch" woonachtig was. *'Wij zien daarop afgebeeld hoe men zich ook in die dagen vermaakte, al ging het er vaak wat schuins naar toe. Waar herbergen zijn, wordt gedronken, daar zijn zij voor, en waar gedronken wordt, slaat men licht tot baldadigheid en losbandigheid over en*

naar 't prentje te zien, was het leven bij die herbergen, van dien goeden ouden tijd, nu juist niet altijd even zedig en eenvoudig', aldus tuinarchitect en publicist Leonard Springer in diens boek over de Haarlemmerhout uit 1902. Verondersteld wordt dat er juist een kermis of een ander openbaar feest plaatsvond toen plaatsnijder De Leth zijn indrukken opdeed.

Een grove grap: "Het bezoek van de ambassadeur der Laberlotten"

Medio juli 1734 is de Amsterdamse houtzaagmolenaar Christiaan Vikke voor f 7.500,- eigenaar geworden die de herberg als geldbelegging heeft gekocht. Spoedig verpacht aan Cornelis van Vleuten als hospes die vermoedelijk de nieuwe naam 'Het Bokje' introduceerde. Na zijn plotse overlijden is het etablissement blijkens een vergunning om sterke drank te tappen met de kleine maat voortgezet door de weduwe Elisabeth Schuiling als tapster en bordeelhoudster (11).

In dit tijdvak (1730-1750) beleefden vrijwel alle herbergiers in de Hout magere jaren, heerste er armoede, en braken in de Hollandse steden - te beginnen in Haarlem in 1748 - onlusten en plunderingen uit tegen de pachters der belastingen ("pachtersoproer").

Rond 1739, had een publiciteitsstunt plaats, de geschiedenis ingegaan onder de naam 'de misleyden', doch vooral als 'de ambassadeur der Laberlotten', een hoogwaardigheidsbekleder die zich aan het volk vertoont. Bekend geworden tot in Duitsland en Engeland toe dankzij een schilderij en tekeningen van Cornelis Troost, vanwege enige hiernaar vervaardigde gravures. Om bezoekers te trekken liet de waardin vanuit het bovenraam haar blote kont zien, waarop een gezicht geschilderd was. *"Een bijna geheel rond aanschiyn, van eenen om-trek en grootte, zoo als nimmer menschelijk aanschiyn gezien was"* (12). Het opgerolde hemd deed dienst als tulband.

Dit alles tot groot genoegen van het toegestroomde publiek, dat de grap snel doorhad. Tot ergernis ook van twee afgebeelde quakers die hun hoofd van het gebeuren hebben afgewend. Meer gegevens over dit anecdotische voorval volgen in de komende aflevering van dit blad. In 1742 wordt Thomas de Vries als kastelein genoemd. Vier jaar later trad een deurwaarder wegens insolventie op tegen Vikke en is het Bokje voor slechts f 1.875,- verkocht aan Claas van der Ham, die reeds eigenaar was van verscheidene tapneringen, zoals 't Fortuin en het Nieuw Verbrand Huis, het Duifje en het Maagdenhuis, allemaal in

De laatste herbergier van Plaats Royaal: Jan van den Berg op een tekening door Christiaan Andriessen uit 1803.

de Voorhout gelegen. Dirk Bres ging als hospes in de herberg werken, zes jaar nadien opgevolgd door Gerrit Schoonbeek en in 1753 door Willem Palm. Onder zijn beheer deed een nieuwe naam zijn intrede,

namelijk "Plaats Royaal" als herinnering aan de in 1610 te Parijs aangelegde Place Royale, dat als het mooiste plein van Europa gold. Willem Palm ondervond een probleem waarmee veel herbergiers te kampen hebben gehad. Zijn vrouw was aan de drank verslaafd en liep ten slotte in 1772 weg.

Na diens dood hebben zijn dochter Catharina Palm en schoonvader Jan Angenent uit Haarlem de herberg voortgezet en deed een nieuwe periode van bloei zijn intrede.

Naast kaatsen waren zomers balspelen als kolven, kegelen en beugelen populair bij burgers en boeren. Het kolfspel, gespeeld op open - later ook overdekte - banen was sinds circa 1300 een gewild volksvermaak in Holland. Het nieuwe kolfspel werd bij voorkeur op banen in de buurt van herbergen gespeeld, zodat men bij slecht weer naar binnen kon om te schuilen en een likeur of andere drank te nemen. 's Winters werd ook gekolfd op het ijs van het Haarlemmermeer. De lengte van de banen varieerde van 24 tot 39 meter. De tweede druk van een boekje "Verhandeling over het kolven" uit 1792 vermeldt liefst 350 banen in Holland en Utrecht. In en om Haarlem lagen er toen niet minder dan 12, waarvan 1 onder dak in "Het Wapen van Amsterdam". In de opsomming komen we ook tegen: *'1 buiten de Groote Houtpoort, de Bok'*.

Op 26 juni 1793 is Plaats Royaal voor het aanzienlijke bedrag van f 17.000,- in handen gekomen van de Haarlemse wijnkoper Christoffel Brands met Rijnier Nonnik als zetbaas.

Medio 1807 werd de herberg voor f 13.000,- getransporteerd aan Jan van den Berg (tevens eigenaar van het grotere "Heerenlogement") en Maria van Dijk. De klandizie liep in de (arme) Franse Tijd achteruit en in 1814 kwam een roemloos einde aan de gewezen herberg Rustenburg, nu Plaats Royaal, toen Jan van den Berg de gehele inboedel verkocht. Eenmaal leeg is het pand voor f 2.500,- verkocht aan de Amsterdammer Daniel Arbman Danielszoon.

Christiaan Andriessen schetste Jan van den Berg met een glas in de hand op 7 juni 1803 voor het Heerenlogement. Onderaan de tekening voegde de kunstenaar toe: *'Deze Hospes J.v.d.Berg uit den Hout had het deezen dag verbaasd druk, had 's morgens voor 9 uren reeds voor f 150,- aan krentenbrood ingeslagen en liet zijn gasten dien dag duur betalen!'*.

Bronnen: Gemeentelijke Openbare Bibliotheek Heemstede (documentatie herbergen), Gemeentearchief-Heemstede, Rijksarchief Noord-

Holland in Haarlem, Atlas van Archiefdienst voor Kennemerland (Haarlem).

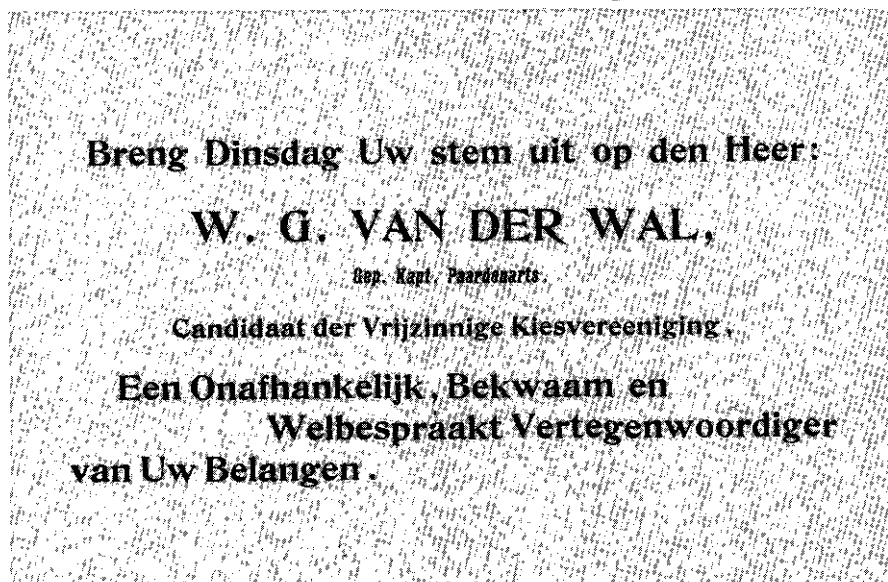
Noten

- (1) Van Doorninck, Archief Heemstede, nummer 247. Citaat uit: B.J.van Houten, Gedenkboek bij gelegenheid van het twee honderd en vijftig jarig bestaan van de St.Bavo parochie te Heemstede. (1944) pagina 11.
- (2) Deze recognitie is pas in 1853 voor een bedrag ineens van f 300,- aan ambachtsheer Marten Adriaan Beels door het gemeentebestuur van Haarlem afgekocht.
- (3) Voor een beschrijving van een aantal herbergen van Crayenest, aan de Herenweg en "De Geleerde Man", zie: Nieuwsbrief VOHB, nummer 23, maart 1980. Voor "Emaus" ("Rosendael"), "De Hollander", "Jerusalem" en "(Oud)Rome" ("de Verloren Koe") in het buurtschap Crayenest, zie ook: J.W.Groesbeek, Heemstede in de historie, 1972, p.76-79. De herbergen in de Haarlemmerhout zijn beschreven in de publicatie: "Haarlemmerhout 400 jaar" (Haarlem, 1984), p.72-96.
- (4) Op de jaarrekening van 1700 is van de Gereformeerde schaal ruim f 394,-, de Roomse schaal ruim f 224,- en uit de bossen van het kerkhof, herbergen e.d. meer dan f 68,- opgehaald. (cf. G.van Duinen, Het wees- en armhuis te Heemstede 1791-1861. (1952), pagina 16).
- (5) In 1817 schreef de toen in Duitsland woonachtige baron Strick van Linschoten: *'De herbergen maken het Haarlemmerhout vooral op Zonen Feestdagen zeer levendig, en worden zowel door reizigers als door Amsterdammers druk bezocht'*.
Kornelis van Dulken raadt dichtte in zijn "Haarlemmer Hout-Zang" (1776), pagina 17:
*'k Spoed mij naar het Gulde Vlies
'k Hoor er Amstels blyde jeugd
Braaf met volle glaasjes klinken'*
In dezelfde herberg, inmiddels "Het Wapen van Amsterdam" genoemd zat Hildebrand met zijn neef Robertus Nurks 'een onaangenaam mensch in den Haarlemmerhout' op een zondagmorgen de vele bezoekers te become-
mentariëren. In het boek "Na vijftig jaar" (1887) schreef Nicolaas Beets onder pseudoniem Hildebrand: *'Het Plein, de Dreef, de logementen, zoo wel het Wapen van Amsterdam (toen van Stoffels) op den hoek van de Meesterlot-telaan, scheidlinie tusschen Haarlem en Heemstede, als dat op den hoek van den Ouden Hout (het Heeren-logement) worden nog met dezelfde namen genoemd'*. Over de Amsterdammers zegt Hildebrand in de 'Camera Obscura' (1839) *'Men ontmoet ze meestal in koppels van negenen: twee mannetjes op zeven wijffjes. Ze dwalen een heel end ver, somtijds wel tot Heemstede of de Glip af, maar strijken 's namiddags, onder een kruik bier en een boschje scharren, aan de Groene Valk of in den Aalbessenboom neder, om met de laatste schuit naar Amsterdam te vertrekken (...)'*.

- (6) Zie o.a.: "De wandelaars, of vermakelijke reyze door gantsch Noord en Zuydt-Holland...". Eerste deel. Amsterdam, 1733.
- (7) Volgens E.Maaskamp (1811) was 't Bokje: *'een der plaatsen, waar de oorzaak van veel kwaads voor velen was te zoeken'*.
- (8) Gerda H.Kurtz, Het Proveniershuis te Haarlem (1979), pagina 34.
- (9) Zie: 'Haarlemmerhout 400 jaar' (1984), bladzijde 89, naar gegevens uit het Rijksarchief Noord-Holland.
- (10) J.W.Groesbeek, Heemstede in de historie' (1972),p.13. Zie ook: I.H.van Eeghen, Notaris Hendrik de Wilde en de exotische dierenwereld. In: Amstelodamum, 1914, p.150-159.
- (11) Oud-Notarieel Archief in Rijksarchief NH te Haarlem (actes de dato 19 juni 1737, 24 juni 1738, 22 juni 1740, 20 juni 1741).
- (12) Adriaan Loosjes Pz., in: "Het leven van Johannes Wouter Blommensteyn(...)". Haarlem, 1816, deel 2, pagina 235.

Hans Krol

Gemeenteraadsverkiezingen in 1909

Kiezers van Heemstede.

Dinsdag 18 Juni wordt gij opgeroepen om uwen burgerplicht te vervullen, namelijk een lid te kiezen voor den gemeenteraad.

Gij wordt gesteld tusschen drie kandidaten.

Wie moet gekozen worden?

De keuze is waarlijk niet moeilijk.

De heer J. G. Jansen Hendriks van de Gijp moet onze man zijn.

Waarom?

Jansen Hendriks is een zelfstandig man, een zogenaamd „Selinade" man, die zich langzamerhand heeft opgewerkt tot een niet onbeduidend buitenlandsch handelaar in bloembollen.

Jansen Hendriks is dus een man van energie, ondernemingsgeest en ruimen blik, die door vele en langdurige reizen, begaafd met een juist en vlugge opmerkingsgave, veel ondervinding opgedaan heeft.

Jansen Hendriks zelf, zijne zaken met weinig of geen kapitaal aangevangen zijnde, is niet de nooden van het volk voldoende bekend, zoodat ook deze in hem een verdiediger zullen vinden.

De billijkheid eischt, dat het Zuider gedeelte der gemeente een tweede vertegenwoordiger krijgt om voor de belangen van dit district op te komen.

Kiezers, wij zullen u een voorval uit den raad van eenige jaren terug mededeelen.

B. & W. stelden aan den raad voor, de Bleekersvaart door de gemeente van den Heer Beels te doen overnemen en dan aan het einde dier vaart van den Heer G. van Houten, stalhouder, een terrein te koopen, voor een losplaats en deze ten dienste van het algemeen belang te doen aanleggen.

Bij stemming werd door den raad besloten de vaart over te nemen, maar de losplaats ten dienste van het algemeen belang werd afgestemd.

Ja Kiezers, maar hoe en door wien?

Tegen de losplaats stonden de Heeren Peepkorn, Van der Horst, Van der Weiden, Beelen en van Houten (de vijf in die raadsvergadering aanwezige heeren Bleekers) die voor zich wel de groote voordeelen wenschten die de overname der Bleekersvaart hun bracht, maar die door tegen te stemmen, de voordeelen van een algemeene losplaats aan hunne mede-gemeentenaren onthielden.

Vóór aankoop van een losplaats stonden de Heeren Van den Berg, Höcker, Van Merlen en Prejda. De Heeren Crommelin en Roozen waren door ziekte afwezig.

Dus Kiezers, door dat besluit is het bewijs geleverd, dat het niet in het belang der gemeente zijn kan dat gij mannen voor den raad kiest wier belangen te veel op een punt zijn saamgevat en dit kunt gij voorkomen door eenparig uw stem uit te brengen op den heer:

J. G. JANSEN HENDRIKS.

De heer **Jansen Hendriks** verwierf bij de candidaatsstelling op de vergadering der R. K. Kiesvereniging „door Vriendschap Bloeiende“ 69 stemmen tegen 73 op den heer **Peepkorn**, daarna werd de heer **Jansen Hendriks** candidaat gesteld door de Neutrale Kiesvereniging „Gemeentebelang“ doch bedankte hiervoor, als lid der Katholieke partij, ofschoon hij bijna zeker kon zijn, als raadslid te worden gekozen.

Doch eenige vrije kiezers konden zich niet met dat besluit vereenigen en stelden andermaal den heer **Jansen Hendriks** candidaat, daar zij er zeker van zijn dat de heer **Jansen Hendriks** bereid gevonden zal worden den open zetel in den Raad in te nemen, indien de meerderheid zich ten zijnen gunste uitspreekt.

Kiest dus niet de heer **Peepkorn** want het district „BLEEKERSVAART“ is reeds ruimschoots vertegenwoordigd door de Heeren: Van der Weiden, Beelen en Van Houten, maar kiest een vrij en zelfstandig man, zijnde

J. G. JANSEN HENDRIKS.

(Gulp)

Eentge Kiezers.

Kiezers van Heemstede.

Dinsdag 16 Juni wordt gij opgeroepen om uwen burgerplicht te vervullen, namelijk een lid te kiezen voor den gemeenteraad.

De keuze uit de drie gestelde kandidaten is waarlijk niet moeilijk, daar toch de door ons gestelde candidaat **J. G. Jansen Hendriks** is een zelfstandig man, een man die zich langzamerhand heeft opgewerkt tot een niet onbeduidend buitenlandsch handelaar in bloembollen.

Jansen Hendriks is een man met veel ondervinding en vingege opmerkingsgave, bezit een ruime blik en is voldoende met de noden van het volk bekend, zoodat ook deze in hem een verdediger zullen vinden.

Kiest dus met ons, onzen candidaat:

J. G. Jansen Hendriks.

L. de Wilde.
B. W. Liffendaal.
Th. Creemers.
Corn. Joh. Stapper.
J. Liffendaal Fz.
L. Kulk.
W. A. van Amstel.
J. Peschar.
D. P. de Wilde.
W. G. Klijn.
M. Punt.
A. Verhagen.
P. Kuiper Jr.

Kiezers van HEEMSTEDÉ!

Woensdag 24 Juni wordt gij ongeroepen om bij de herstemming te beslissen wie ons raadslid zal worden. Met allen aandrang bevelen wij U aan den heer

JANSEN HENDRIKS

Waarom? Wij zullen ditmaal duidelijk zijn.

De strijd dien wij begonnen zijn gaat niet tegen den persoon van den heer Peeperkorn, geenszins, gaarne geven wij toe dat deze heer een bekwaam en ondernemend man is, maar dat de heer Peeperkorn in den raad onmisbaar zou zijn schijnt ons zeer overdreven, zoo niet belachelijk toe.

Dat de bestuurder eener bleekery de kennis zou hebben om als technisch ontwikkeld man, de noodige adviezen te geven omtrent machinerien voor gas en waterleiding is ons te sterk gekruid om te slikken.

En wat de boekhouding betreft, kunnen wij U verzekeren dat de Heeren Ambtenaren op het Raadhuis met onzen bekwaamen Burgemeester aan het hoofd, toch geen onderricht van een **Bleeker** nodig zullen hebben.

Kiezers, ook hieromtrent kunt gij gerust zijn!

Wij strijden tegen de **overheersching der bleekerspartij in den raad**, waarvan de Heer Peeperkorn, even als zijn vader voorheen was, een getrouw lid is.

Wilt gij met ons die overheersching doen eindigen,

Kiest dan met ons

den Heer JANSEN HENDRIKS

voor wien elke aanbeveling overbodig is.

**Het Comité ter bevordering der Candidatuur
Jansen Hendriks.**

KIEZERS!

Morgen wordt ge weder opgeroepen om uw stemplicht te vervullen.
Dezen keer is uwe keuze niet moeilijk, thans moet het zijn!

H. J. M. PEEPERKORN,

de man die getoond heeft te kunnen, door zijne vroeger bescheiden zaak op te werken tot een der eersten van Nederland, en als groot werkgever bewezen heeft een open oog te hebben voor de belangen der werklieden, wat bij de voortdurende uitbreiding der gemeentebehoefte, zeer zeker ook aan de gemeente-arbeiders ten goede zal komen; getuige ook nog zijne bemoeuwingen bij het tot stand komen van het groote aantal arbeiderswoningen in het centrum dezer gemeente, waardoor aan het steeds hooger stijgen der huurprijzen een einde werd gemaakt, wat toch zeker door elk verstandig arbeider erkend zal moeten worden.

Moeilijk zou men iemand kunnen vinden van rustiger opvatting en meer vooruitstrevend dan de Heer

PEEPERKORN,

en daarbij zoo goed vertrouwd met de Heemsteedsche belangen.

Komt daarom allen trouw op en stemt met ons den Heer

H. J. M. PEEPERKORN.

C. NELIS.
P. NELIS.
H. M. RUIJSENAARS.
JOS. BRAAM.
J. J. OITENDAAL.
C. VERDONSCROT.
P. M. J. ELDERING.
J. VAN WEES.
G. VAN BRUGGEN.

J. C. & D. WEIDEN Cz.
J. P. TUSHUIZEN.
D. BROUWER.
HERM. RUIJSENAARS.
J. PRINS.
G. DUINDAM.
C. TROMP.
P. BOTTEIJER.
J. G. JANSEN HENDRIKS.

Nieuwe leden VOHB november 1997 t/m januari 1998

HEEMSTEDE

Reyngoud Mode
Mevr. R. Aerts
A. Mettes
L. Blomberg
Fam. J.D. Louman
J. Bakker
N.H. Geels
J.J.M. Visser

HAARLEM

J.L. Veen
J.C.M. de Bruijn

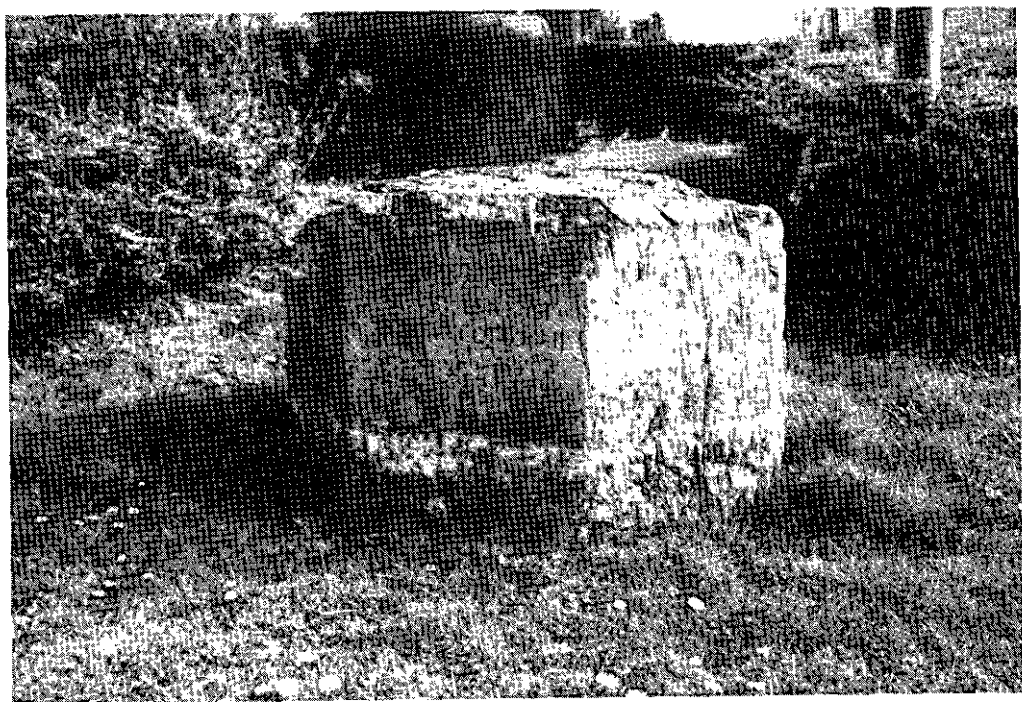
AERDENHOUT

L. Nelissen

BENNEBROEK

Mevr. M.J. Ootes van Dongen
W. Brouwer

Oud-Heemstede-Bennebroek

25e jaargang No. 96 Maart 1998

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

A.J. Olthaar, secretaris
Glipper Dreef 82,
2104 WL HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 28 24

K. de Raadt, penningmeester
Kerklaan 49 b,
2101 HL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 06 41

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. L.M. 't Hooft-van der
Linden,
Wilhelminaplein 1,
2103 GS HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 26 31

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Van Kinsbergenlaan 54
2121 WC Bennebroek
tel. 023 - 584 56 64

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie per 1 januari.

Contributie minimaal f. 17,50

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: restant van de Bentheimse zuil op het terrein van het Oude Slot is een laatste herinnering aan de beeldentuin van Adriaan Pauw. (foto V.C.Klep).

Inhoud	pag.
En we noemen het....	54
Jaarvergadering 13 mei	55
Jaarverslag 1997	56
Financieel verslag en begroting	60
Jaarverslag van de commissie Karakterbehoud	64
MEER-Monumenten	68
Heemstede in Den Haag (2): Ipenrodeplantsoen	69
15 mei 1998: Brieven aan de toekomst	70
Wijken en straten: De Binnenweg -Centrum-	71
Recente publicaties van Heemstedenaren en/of in relatie tot Heemstede	76
Een patriot in Bennebroek	83
Herdenking 350 jaar Vredes van Münster en Osnabrück in Westfalen	86
Een mysterieus rijm: "Gedenkteken voor den hertog van Langeveld"	95

En we noemen het.....

Tja, hoe noemen we "het"? Kwartaalblad? Nieuwsbrief? of gewoon Oud-Heemstede-Bennebroek Blad?

Uit de enquête blijkt dat "het" goed gelezen wordt en dat u vele suggesties/ideeën heeft om het tijdschrift nog beter te maken.

Zo'n kwaliteitsblad verdient een goede, pakkende naam. Het bestuur vraagt u uw creativiteit los te laten op het bedenken van een naam. Uw voorstellen kunt u opsturen naar de redactie ter attentie van: dhr.H.Krol, Johannes Verhulstlaan 26, 2102 XT Heemstede of dhr. C.Peper, Meerweg 6, 2103 VC Heemstede.

Wie weet ziet u voortaan de door u bedachte naam op het verenigingsblad prijken.

Degene die het winnende idee aandraagt ontvangt een attentie.

Veel succes namens het bestuur, Marisca van der Eem-Wildschut

Bij restauratiewerkzaamheden van het pand Raadhuisstraat 49 kwam de gevel te voorschijn van het vroegere kruideniersbedrijf J.Zijlstra Hz. (foto V.C.Klep).

Jaarvergadering

Woensdag 13 mei 1998 om 20.00 uur

De jaarlijkse algemene ledenvergadering van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek wordt gehouden in de ontmoetingsruimte van het Trefpunt (Gereformeerde Kerk) aan de Rijksstraatweg 85 te Bennebroek. U kunt uw auto parkeren aan de achterkant van de kerk aan de Akonietenlaan. De zaal is vanaf **19.30 uur** open.

AGENDA

1. Opening en Mededelingen
2. Verslag van de Algemene Ledenvergadering van 20 mei 1997 (zie Nieuwsbrief nr. 93, pag. 125-127). Eventuele vragen en opmerkingen n.a.v. dit verslag graag **vooraf** bij de secretaris indienen.
3. Jaarverslag VOHB 1997 en Jaarverslag 1997 van de Commissie Karakterbehoud (in dit nummer)
4. Jaarcijfers 1997 en begroting 1998-1999 met toelichting in dit nummer
Het bestuur stelt voor de contributie voor 1999 te verhogen tot f 20,- per lid; sinds 1993 is de contributie niet meer verhoogd (deze is nu minimaal f 17,50 per lid)
5. Verslag Kascommissie
6. Verkiezing lid Kascommissie
7. Bestuursverkiezing:
Aftredend zijn de heren K. de Raadt (penningmeester) en A.J. Olthaar (secretaris). De heer De Raadt stelt zich herkiesbaar en de heer Olthaar is niet herkiesbaar. In zijn plaats draagt het bestuur voor de heer P.L. van Daalen te Heemstede. Tegenkandidaten kunnen tot één week voor de vergadering bij de secretaris worden ingediend.
8. Rondvraag
9. Sluiting

Na de pauze:

Lezing over "Adriaan Pauw en de vrede van Münster" door dr. E.R.M.A. Ebben, universitair docent verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Leiden.

Het bestuur van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek.

Jaarverslag 1997

De Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek (VOHB) stond dit verslagjaar in het teken van het 50-jarig bestaan en de daarmee samenhangende jubileum-activiteiten. Op 12 maart 1947 kwamen de oprichters bij elkaar om de VOHB op te richten.

Het herdenkingsjaar begon met een tentoonstelling in het Raadhuis van Bennebroek. Deze had als thema "Langs 's Heeren Wegen" en toonde de historie van het vervoer over land, water en rails in Heemstede en Bennebroek.

De expositie werd op vrijdag 7 maart officieel geopend. Tot 28 maart bezochten veel leden en belangstellenden dit evenement.

Daarna heeft de tentoonstelling een vervolg gekregen door de opstelling in een zaal van het Historisch Museum Zuid-Kennemerland te Haarlem. Daar konden de bezoekers nog van het moois genieten tot 1 mei.

Zaterdag 17 mei vond 's morgens een excursie naar Bosbeek en omgeving plaats onder leiding van mevrouw M. Wilmink. Er was zoveel belangstelling dat deze excursie snel was volgeboekt.

Op dinsdag 20 mei vond de jaarlijkse algemene ledenvergadering plaats in de Pauwehof te Heemstede. Tijdens deze vergadering werden naast de jaarverslagen van de VOHB en de commissie Karakterbehoud ook de jaarcijfers 1995, alsmede de begroting 1997 vastgesteld. Het aftredend bestuurslid, mr. F. Th. J. Harm (voorzitter) werd unaniem herkozen.

Na de pauze volgde een interessante inleiding over "1000 jaar bewoning in Kennemerland", door de heer mr. H. C. Wieringa te Haarlem, oud-voorzitter van het Historisch Museum Zuid-Kennemerland. Aan de hand van dia's vertelde de heer Wieringa boeiend over een lichtvoetige wandeling over en tussen de strandwallen in dit gebied.

Zaterdag 30 augustus kreeg het onderwerp strandwal een vervolg, doordat de jaarlijkse excursie over de Strandwal van Kennemerland ging. Eerst werd Bloemendaal bezocht, waar we door onze zustervereniging "Ons Bloemendaal" werden ontvangen. Een wandeling werd gemaakt in de Voorbuurt, een oud stukje van Bloemendaal. Na koffie met gebak in restaurant Vreeburg is de prachtige oude Hervormde

kerk bezocht onder leiding van mevrouw Patijn-Bijl de Vroe. In Restaurant Beeckestijn werd de lunch gebruikt. Bestuurslid Henny Nierhoff vertelde in de ontvangkamer over de geschiedenis van dit kasteel. Vervolgens ging de tocht naar Oud-Velsen, waar we tijdens de rondleiding nog iets van de restanten van de Gouden Eeuw konden bezichtigen. Door het graven en verbreden van het Noordzeekanaal is dit oude dorpje nogal aangetast.

Op 11 september werd het jubileumgeschenk van de Vereniging aangeboden aan de wethouders van Onderwijs van Heemstede en Bennebroek. Het geschenk bestond uit zogenaamde lesbrieven, bedoeld om de interesse van de kinderen van de basisscholen in Heemstede en Bennebroek te wekken voor hun woon- en leefomgeving.

Het materiaal was ontworpen door mevrouw M. van der Eem-Wildschut (bestuurslid) en de heer G. Schuitemaker (oud-voorzitter VOHB). De lesbrieven werd door de 13 aanwezige onderwijsinstellingen in beide gemeenten bijzonder op prijs gesteld en door de aanwezige kinderen erg gewaardeerd. Bij diezelfde gelegenheid bood de heer C. Peper (redactielid van het verenigingsorgaan) een leesboekje aan voor de plaatselijke jeugd van de groepen 6, 7 en 8 van het basisonderwijs. Het boekje bevat fictieve verhalen met historische achtergronden betreffende de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek, die aansluiten bij de inhoud van de lesbrieven. De illustraties in dit boekje waren verzorgd door het jonge Heemstedse tekentalent, de 9-jarige Suzanne Aerts.

Op 12 september is de Vereniging verblijd met een cadeau tijdens de opening van het nieuwe kantoor van de ING-Bank te Heemstede. Voor het lesproject van de VOHB werd door de directeur van de ING-bank, de heer R. Korstjens een enorme cheque aan onze voorzitter aangeboden met het fraaie bedrag van f 5.000,- erop vermeld. Voor de kostbare jubileum-activiteiten was dit een meevaller, evenals de vele bijdragen die dit jaar door de leden en sponsors zijn beschikbaar gesteld.

Tijdens de Open Monumentendag op zaterdag 13 september kon op initiatief van de Vereniging in het kader van het thema "Scholen" in Heemstede de Oude Kerk aan het Wilhelminaplein en de basisschool aan de Voorweg worden bezichtigd. In Bennebroek waren de St. Jozefkerk en de Franciscusschool, beide aan de Kerklaan, voor het

publiek geopend. De opengestelde gebouwen trokken een goede belangstelling.

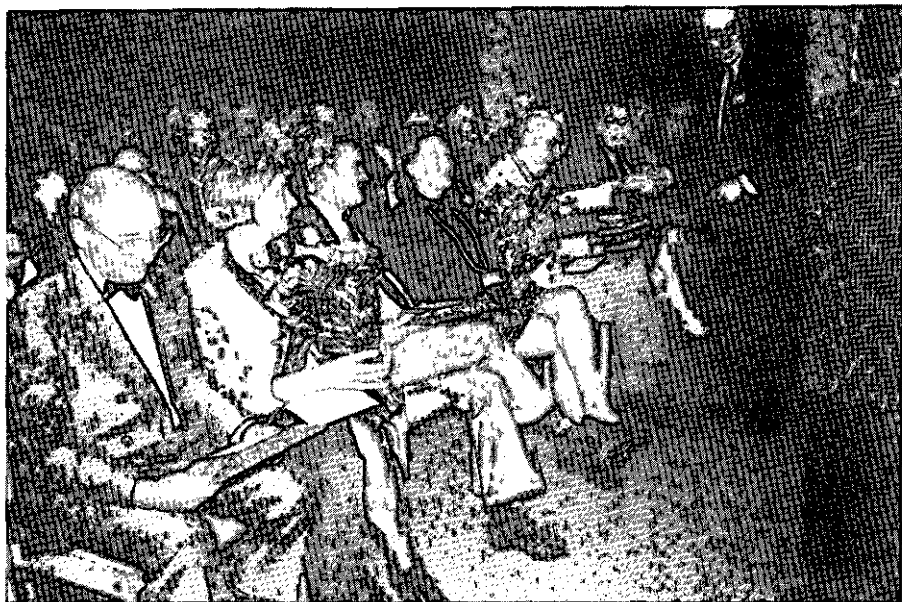
Het jubileumjaar is afgesloten met de feestavond van 21 november in de aula van gebouw "De Hartekamp". De toeloop hiervoor was zo groot, dat helaas nogal wat leden moesten worden teleurgesteld. De burgemeester van Bennebroek kon op het laatste moment helaas door omstandigheden de avond niet bijwonen.

Tijdens de avond werd een gevarieerd programma afgewerkt, namelijk een feesttoespraak door de burgemeester van Heemstede, mevrouw N.H. van den Broek-Laman Trip. Daarna volgde een introductie van het jubileumboek, door de heer H.Krol, getiteld "Heemstede en Bennebroek, van oud naar nieuw; 1947-1997". Het eerste exemplaar overhandigde hij aan de heer J.L. Veen, oud-bestuurslid en eerste secretaris van de Vereniging. Vervolgens gaf de heer F.Prang, voorzitter van de filmwerkgroep "Close-Up" een toelichting op de in opdracht van de VOHB gemaakte videofilm "Een wandeling door Heemstede en Bennebroek". Tijdens de daarop volgende pauze konden de bezoekers op aanwezige monitoren de opnamen van deze prachtige videofilm bewonderen. Na de pauze heeft de Letterlievende Vereniging J.J. Cremer een historisch spektakel opgevoerd, waarin de hoofdpersonen Adriaan Pauw, Nicolaas Beets en Judith Leyster tot leven kwamen.

Hierna konden de bezoekers in de stijlkamers van het Hoofdgebouw van De Hartekamp nog informeel bijeen zijn en het bestuur gelukwensen met dit jubileum, onder het genot van een hapje en een drankje. Deze feestavond was een waardige afsluiting van dit jubileumjaar.

Het Bestuur vergaderde 11 keer. Aan het einde van het jaar trad mevrouw Henny Nierhoff terug als bestuurslid. In haar verliest de Vereniging een actief bestuurslid, die zich vooral inzette voor de belangen van Bennebroek en de evenementen, met name de Open Monumentendagen en de jaarlijkse excursies. Haar plaats is nog vacant. Henny hartelijk dank voor je vele activiteiten.

Naast de bovengenoemde activiteiten kunnen worden vermeld: deelname met een stand aan de Voorjaarsmarkt in Heemstede. Ook stond de VOHB samen met de bibliotheek met een stand op de culturele Informatiemarkt "Kunst in de Hout" in de Haarlemmerhout. De nieuwe videofilm werd voor de pers en genodigden begin november getoond in de bovenzaal van de Heemstedse Bibliotheek.

Feestavond op 21 november in "De Hartekamp".

Het aantal leden steeg dit jaar licht, mede vanwege de vele jubileum-activiteiten tot 1015 personen.

Het verenigingsorgaan verscheen viermaal met een keur aan historische informatie. Het bevatte in totaal 221 bladzijden (vorig jaar 209 pagina's).

De redactie-commissie staat onder deskundige leiding van de heren C.Peper en H. Krol.

Op instigatie van de VOHB zijn door de gemeente naambordjes geplaatst bij de IJzeren- en de Blauwe brug.

De adviescommissie Karakterbehoud was ook dit jaar actief. Er is een begin gemaakt met de opzet van een cultuur-historische kaart; een belangrijk initiatief waarover meer informatie in het verslag van de commissie Karakterbehoud.

J.Olthaar

Financieel verslag 1997

BALANS PER 31 DECEMBER

	1997	1996
Activa	<i>f</i>	<i>f</i>
Voorraad boekwerken	p.m.	p.m.
Debiteuren	2.800,--	2.395,--
ABN-AMRO	14.248,61	13.775,19
ING-bank	463,20	-, -
Postbank	4.201,--	8.592,11
Kas	-, -	228,65
	<u>21.712,81</u>	<u>24.990,95</u>

Passiva	<i>f</i>	<i>f</i>
Vermogen	21.418,12	254,02
Jaarpremiefonds	-, -	2.000,--
Restauratiefonds	18.655,26	18.655,26
Reserve aankopen archief	3.786,67	3.786,67
Nog te betalen	20.554,--	-, -
Vooruitontvangen contributie	135,--	295,--
	<u>21.712,81</u>	<u>24.990,95</u>

EXPLOITATIEREKENING

	1997		1998	1999
	Begroot	Werkelijk	Begroot	Begroot
Inkomsten	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Contributie	22.000	19.316,25	23.000	25.000
Verkopen	1.500	1.326,80	2.500	3.500
Interest	1.000	761,43	500	500
Subsidie Heemstede	2.600	2.639,--	2.600	2.600
	<u>27.100</u>	<u>24.043,48</u>	<u>28.600</u>	<u>31.600</u>
Uitgaven	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
<i>Organisatiekosten</i>				
Verenigingskosten	4.500	7.924,23	4.000	4.000
<i>Kosten van activiteiten</i>				
Drukkosten Nieuwsbrief	14.000	17.023,47	14.500	14.500
Verzendkosten idem	2.000	2.048,06	2.500	2.500
Historisch Archief	2.000	1.530,33	1.000	1.000
Jaarpremie	5.000	3.903,98	5.000	5.000
Evenementen	2.000	849,21	1.000	1.000
Werkgroepen	500	637,25	500	500
	<u>30.100</u>	<u>33.916,53</u>	<u>28.500</u>	<u>28.500</u>
Saldo	- 2.900	- 9.873,05	+100	+3.100

JUBILEUM

	<i>f</i>	
Tentoonstelling	2.995,59	
Jeugdproject	4.981,--	
Feestavond	7.845,73	
Diversen	<u>1.255,63</u>	
	17.077,95	
Sponsors/giften	<u>11.356,68</u>	- 5.721,27
Videoproduktie	6.156,36	
Premieboek	<u>13.042,46</u>	
	19.207,82	
Af: premiereserve	2.000,--	
verkoppen	<u>11.110,--</u>	
		- 6.097,82
Tekort jubileum		<u><i>f</i> 11.799,09</u>

TOELICHTINGEN

Balans

Vermogen

Vermogen per 1 januari 1997	<i>f</i> 254,02
af:	
nadelig saldo 1997	<i>f</i> 9.873,05
nadelig saldo jubileum	<u>"11.799,09</u>
	" <u>21.672,14</u>
Vermogen per 31 december 1997 (-)	<u><i>f</i> 21.418,12</u>

Jaarpremiefonds

Het saldo van dit fonds ad *f* 2.000 is aangewend voor de jubileumpremie.

Exploitatierekening

Het jaar 1997 afgesloten met een nadelig saldo. De voornaamste oorzaak is de viering van het vijftigjarig jubileum. Dit jubileum had ook invloed op de verenigingskosten en de kosten van de 'Nieuwsbrief'.

Verwacht werd dat naast de inkomsten uit sponsor- en andere bijdragen het tekort grotendeels gedekt zou worden uit de verkoopopbrengst van de premie en de videoband. De inkomsten hieruit bleven achter bij de verwachting. Wel is van de ING-bank een gift van f 5.000 ontvangen. Deze gift is besteed aan het 'jeugdproject'.

De extra kosten zijn voorlopig gefinancierd uit het 'Restauratiefonds' en de 'Reserve aankoop archief'.

Begroting 1999

In verband met gemeentelijke subsidiebepalingen is tevens de begroting voor het jaar 1999 opgenomen. Deze cijfers zijn onder enig voorbehoud.

Naar aanleiding van deze begroting stelt het bestuur voor de minimum contributie met ingang van 1999 te verhogen tot f 20,-. Ter toelichting hierbij wordt opgemerkt dat de contributie sinds 1993 is vastgesteld op f 17,50 terwijl de kosten zijn gestegen. Overigens blijft de contributie laag in vergelijking met die van de historische verenigingen in de regio.

De penningmeester

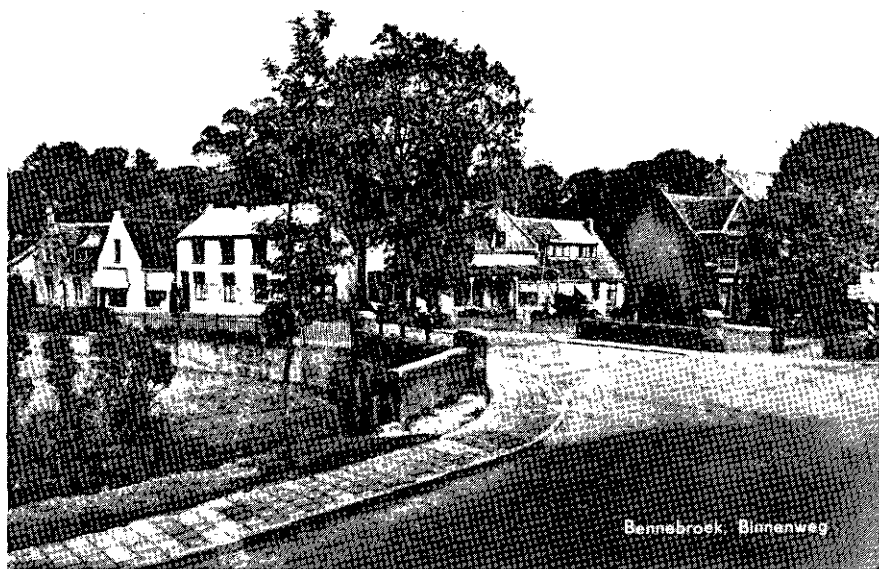
Jaarverslag 1997 van de commissie Karakterbehoud

De commissie bestond uit de dames O.E.I. van der Klooster en E.C.M. Visser en de heren M. Bakker, H. Huijser (secretaris) A.E.F.H. Meijer, A.J. Olthaar en B. van Tongeren (voorzitter).

De commissie kwam zeven maal bijeen. Zij bracht adviezen uit aan het bestuur van de vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek onder meer ten behoeve van het periodieke overleg met de besturen van beide gemeenten.

Na overleg met het verenigingsbestuur werd in de verslagperiode een nieuwe taak ter hand genomen, namelijk het maken van een cultuur-historische kaart. Dit geschiedde op grond van de volgende overwegingen:

In de gemeenten Heemstede en Bennebroek is een beperkt aantal objecten tot rijks- of provinciaal monument aangewezen. Diverse gemeenten kennen daarnaast een gemeentelijke monumentenlijst. Heemstede en Bennebroek hebben een dergelijke lijst niet. Van een verscherpt welstandstoezicht in bepaalde karakteristieke gedeelten van deze gemeenten is evenmin sprake. Toch bevinden zich in beide gemeenten panden, ensembles, openbare ruimten en andersoortige objecten, waarmee met een zekere zorgvuldigheid zou moeten worden omgesprongen. Naast beeldbepalende en beeldversterkende elementen is hier en daar sprake van beeldverstoringende toevoegingen. Het doel van dit onderzoek is te komen tot een rapport, waarin een duidelijk kader wordt aangegeven van wat de commissie karakteristiek en dus behoudenswaard acht voor beide gemeenten. Het verenigingsbestuur zal er naar streven deze inventarisatie door de gemeentebesturen geaccepteerd te krijgen als toetssteen voor het welstands- en monumentenbeleid. Met andere woorden: het zal pogen de inventarisatie door de commissies Welstand en Monumenten als leidraad te doen hanteren als ware er sprake van gemeentelijke monumentenlijsten voor Heemstede en Bennebroek. Vanzelfsprekend speelt de zorg voor groene elementen eveneens een rol. Tevens is het de bedoeling van het verenigingsbestuur en de commissie om deze inventarisatie

Bennebroek. Binnenweg

tevens onder de aandacht te brengen van de burgerij. Hiervoor komen in aanmerking het kwartaalblad van de vereniging en de plaatselijke media. Op die manier kan een breed publiek geattendeerd worden op de eigenheid van de Heemsteedse en Bennebroekse gebouwde en ongebouwde omgeving. Naar verwachting gaat het om een meerjaren-project. In de eerste fase richt de aandacht zich op Heemstede; Bennebroek volgt spoedig daarna.

Ten aanzien van de lopende zaken kan het volgende worden vermeld:

- het project "Muren Oude Slot Boven Water" is in een zekere stroomversnelling gekomen. Er is een begeleidingscommissie ingesteld voor de ontwikkeling van het terrein rond het cultureel centrum Het Oude Slot, waar de fundamenteën van het voormalige kasteel deel van uitmaken. In deze commissie is de VOHB vertegenwoordigd. De VOHB heeft onder meer voorgesteld bij de vormgeving van de plannen de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in te schakelen vanwege het archeologische karakter van de fundamenteën.
- Rond het Wilhelminaplein is enige commotie ontstaan. Dit plein leent zich bij uitstek voor een verscherpt welstandstoezicht. Door de aanwezigheid van een aantal storende elementen laat de huidige

inrichting het één en ander te wensen over. Verder is de vraag gerezen of de noodzaak voor het kappen van de Wilhelminaboom - een linde, die zeer oud kan worden - inderdaad wel aanwezig was; en dat nog zo kort vóór 1998, honderd jaar na de inhuldiging van Koningin Wilhelmina. Nieuwe aanplant en herplaatsing van het te restaureren hekje zijn nu wel dringend nodig. Verder bleken plotse-ling moderne lantaarnpalen te zijn geplaatst. Hoewel niet al te ernstig zou toch de voorkeur zijn gegeven aan de oorspronkelijke palen, voorzien van een sterkere verlichting. De tuin rond de Oude Kerk is matig onderhouden. Volgens onze informatie zal de situatie hier verbeteren doordat een tuinarchitect wordt ingeschakeld. Belangrijk is, dat de kerk door middel van beplantingen wordt geaccentueerd in plaats van gecamoufleerd.

- De ijskelder en het monumentale toegangshek van Kennemeroord verkeren in deplorabele staat. Van de kant van de VOHB is aange- drongen op restauratie van deze objecten. Rond en op de ijskelder moeten bomen, mos en onkruid verwijderd worden en moet een conserverende behandeling worden toegepast. In het jongste augustusnummer van het verenigingsblad stond een artikel over deze ijskelder.
- Ten aanzien van de dakvorm van de nieuwe woningen in het Van Lieroppark in Bennebroek is overleg gepleegd met het gemeentebe- stuur van Bennebroek en zijn adviseurs. De commissie Karakterbe- houd heeft voorgesteld deze woningen van kappen in plaats van platte afdekkingen te voorzien met het oog op een harmonische aansluiting met de omgeving. Op één uitzondering na is deze wens gehonoreerd.
- De aandacht van de commissie werd getrokken door de kwestie "DOEL", t.w. Drie scholen (Willink-, Franciscus- en Sparrenboschool) Op Eén Locatie. Het ziet er echter naar uit, dat de daarvoor nodige fusie niet zal doorgaan. De commissie Karakterbehoud meent, dat de gebouwen van de Franciscus- en de Willinkschool dermate karakte- ristiek zijn, dat -ingeval van fusie en dus vervallen van de huidige bestemming- sloop zou moeten worden voorkomen en aandacht zou moeten worden besteed aan een goede nieuwe bestemming.
- De constructie van de bollenschuur Herenweg 19-21 is uniek. Er was evenwel een sloopvergunning aangevraagd. Publicatie van dit plan heeft geleid tot overleg met omwonenden, provincie en Rijks- dienst voor de Monumentenzorg. De verlening van de sloop- vergunning is verdaagd, hetgeen een fictieve weigering betekent.

Van groot belang is, dat de Raad voor Cultuurbeheer zich vóór behoud heeft uitgesproken. Verder zou zich een kandidaat hebben gemeld voor hergebruik van de opstal in de huidige vorm. De VOHB heeft gepleit voor behoud van de bollenschuur.

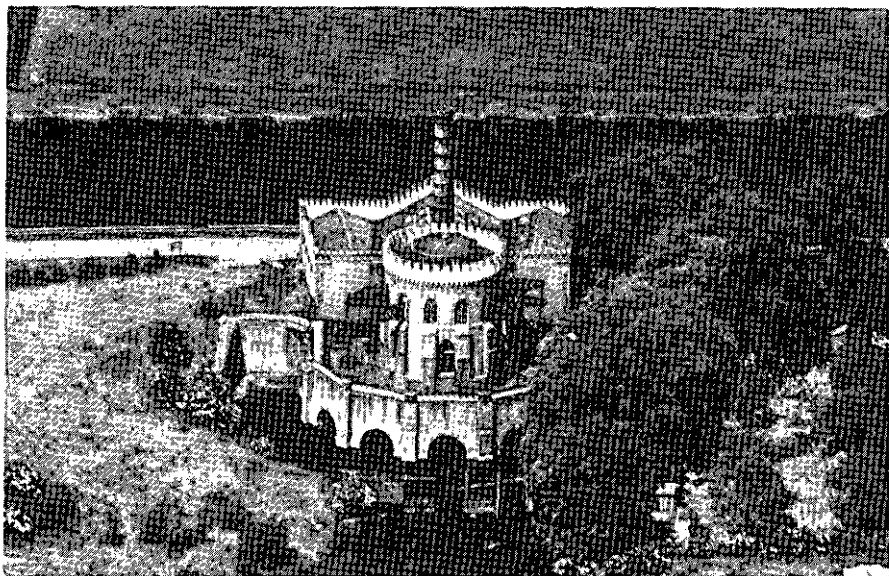
- Het gebouw Eikenrode met 12 appartementen nadert zijn voltooiing. Gevreesd wordt voor het afvoeren van het zand afkomstig van de duinrichel, voor de wijziging van de waterhuishouding, voor het behoud van de beukebomen die zeer dicht bij het gebouw staan en voor de zeldzame planten en kruiden. De commissie houdt de vinger aan de pols.
- Dat het houden van een prijsvraag en vroegtijdige inschakeling van de commissie Welstand en Monumenten en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg niet altijd het gewenste resultaat hebben, mag blijken uit het monument ten zuiden van de toegang Meer en Berg tot Groenendaal, dat als gevolg van allerlei toevoegingen, waaronder een groot atelier en idem loods tot een verzameling wezensvreemde elementen en daarmee tot een aanfluiting is geworden. De in een vroeg stadium door de VOHB geuite protesten hebben helaas niet tot enig resultaat geleid.

H. Huijser

MEER-Monumenten

een diapresentatie over gebouwen, gemalen en gewassen

Op dinsdagavond 17 februari 1998 hield de heer A.J. de Koning voorzitter van de Stichting Meer-Historie - in een redelijk bezette Burgerzaal - een voordracht over 'Monumenten van de Haarlemmermeer met korte geschiedenis'. Zijn verhaal illustreerde hij met vele dia's.

De heer De Koning begon met een korte inleiding over de historie en achtergronden van de droogmaking van De Haarlemmermeer. In aansluiting hierop kwamen de oudste monumenten van de polder aan bod: de stoomgemalen Lynden, Leeghwater en Cruquius.

Naast de gemalen zijn er in De Meer uit de beginperiode kerken en kroegen. Want alhoewel De Haarlemmermeer een betrekkelijk jong gebied is telt de polder toch veel oude monumentale en markante gebouwen zoals bruggen, boerderijen maar ook eenvoudige daglonershuisjes.

Wat betreft de boerderijen is het opvallend dat de pioniers, afhankelijk

van hun herkomst, hun eigen type boerderij lieten bouwen.

De polder telt overigens vijf rijksmonumenten: de drie stoomgemalen en één provinciaal monument, de Geniedijk.

Het behoud van deze monumenten is volgens de heer De Koning om diverse redenen problematisch. De boeren hebben gewoonlijk weinig animo om voor hun boerderij de monumentenstatus aan te vragen: uit vrees dat zij niet langer baas op eigen erf zijn. Dan zijn er projectontwikkelaars, de uitbreiding van Schiphol met bijhorende geluidsoverlast, en 'natuurlijk' branden die het monumentenbezit aantasten. Daar tegenover staan spectaculaire acties om monumenten te behouden: zo werd enkele jaren geleden een complete molen verplaatst.

De oorspronkelijke agrarische bestemming van De Haarlemmermeer bleek uit de sfeervolle dia's die de heer De Koning ter afwisseling toonde van velden met koolzaad, goudbloemen en maanzaad. Beelden die nu zelden te zien zijn en daarmee weer eens het belang aantonen om dat wat dreigt te verdwijnen tijdig vast te leggen.

Voorzitter Harm bedankte na afloop de spreker voor zijn vaak persoonlijke wijze waarop hij de toehoorders leidde langs de monumenten van De Haarlemmermeer.

Tevens was de lezing een prima inleiding voor de excursie naar het Haarlemmermeermuseum op zaterdag 18 april.

K. de Raadt

Heemstede in Den Haag (2): Ipenrodeplantsoen

In 1996 zijn door de gemeente 's-Gravenhage namen toegekend aan straten in de nieuwe wijk Oostende. Daaronder het **Ipenrodeplantsoen**, vernoemd naar de buitenplaats 'Ipenrode' in Heemstede. Ook aan 'Vogelenzang' is een naam toegekend, echter met als - onjuiste - toevoeging: 'buitenplaats in Bennebroek' (!), aldus het Jaarboek Die Haghe, 1997, bladzijde 267.

(2) Zie een eerder bericht, in: Nieuwsbrief VOHB, nummer 53, september 1987, pagina 22.

(ingezonden mededeling)

15 mei 1998:

Brieven aan de Toekomst

Wanneer toekomstige onderzoekers het dagelijkse leven anno 1998 willen beschrijven, dan zullen zij met talrijke vragen geconfronteerd worden als:

wat voor kleding droegen zij?

hoe hadden zij hun huis ingericht?

wat aten ze?

met wie hadden ze allemaal contact?

hoe stonden zij in het leven?

geloofden ze in God?

wat voor werk deden zij eigenlijk? enzovoort.

Aan alle Nederlanders wordt op **vrijdag 15 mei 1998** gevraagd een brief te schrijven aan de toekomst.

Brieven aan de toekomst is een project zoals dat in Nederland nog nooit vertoond is. Vergelijkbare projecten in Zweden en Denemarken leverden vele duizenden brieven op. In hun brief aan de toekomst wordt aan zoveel mogelijk Nederlanders gevraagd hun dagelijkse bezigheden te beschrijven, al hun belevenissen die zij hebben meegeemaakt op vrijdag 15 mei 1998.

Hoe hebben zij deze gewone maar voor de toekomst zo bijzondere dag beleefd en doorgebracht?

De drie organiserende instellingen zijn: het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, het Nederlands Openluchtmuseum en het P.J.Meertensinstituut. Zij staan er garant voor dat de ingezonden brieven zorgvuldig behandeld worden. Het materiaal wordt niet alleen verzameld met het oog op de toekomst. Als eerste resultaat van het project zal een boek verschijnen met een selectie uit de ingezonden brieven en ook zal (in het Nederlands Openluchtmuseum) een tentoonstelling worden ingericht. De brieven én de expositie zullen ons een spiegel voorhouden van wie wij zijn, wat wij doen en hoe wij leven.

Met uw hulp wil men vrijdag 15 mei 1998 tot de best gedocumenteerde dag uit de Nederlandse geschiedenis maken!

Uw brief kan worden gezonden naar het adres: Nederlands Centrum Voor Volkscultuur, Lucas Bolwerk 11, 3512 EH Utrecht.

Wijken en straten

De Binnenweg -Centrum-

Achter gevelwanden kunnen zich interessante voorwerpen bevinden. Dit is het geval in de winkel van de firma Kiebert aan de Binnenweg nummer 119. Daar wordt een wand nog gesierd met prachtige tegeltableaus, de enige die er in Heemstedse winkels te vinden zijn.

Een oude weg

Allereerts een beschrijving van de Binnenweg, een van de oudste straten in Heemstede. Op oude kaarten komt deze weg voor. Het was een afsplitsing van de Herenweg, die naar het dorp leidde.

Vanaf het Kerkplein zette de weg zich voort onder dezelfde naam tot Bennebroek en sloot daar weer aan op de Herenweg. De benaming Binnenweg was dus goed gekozen.

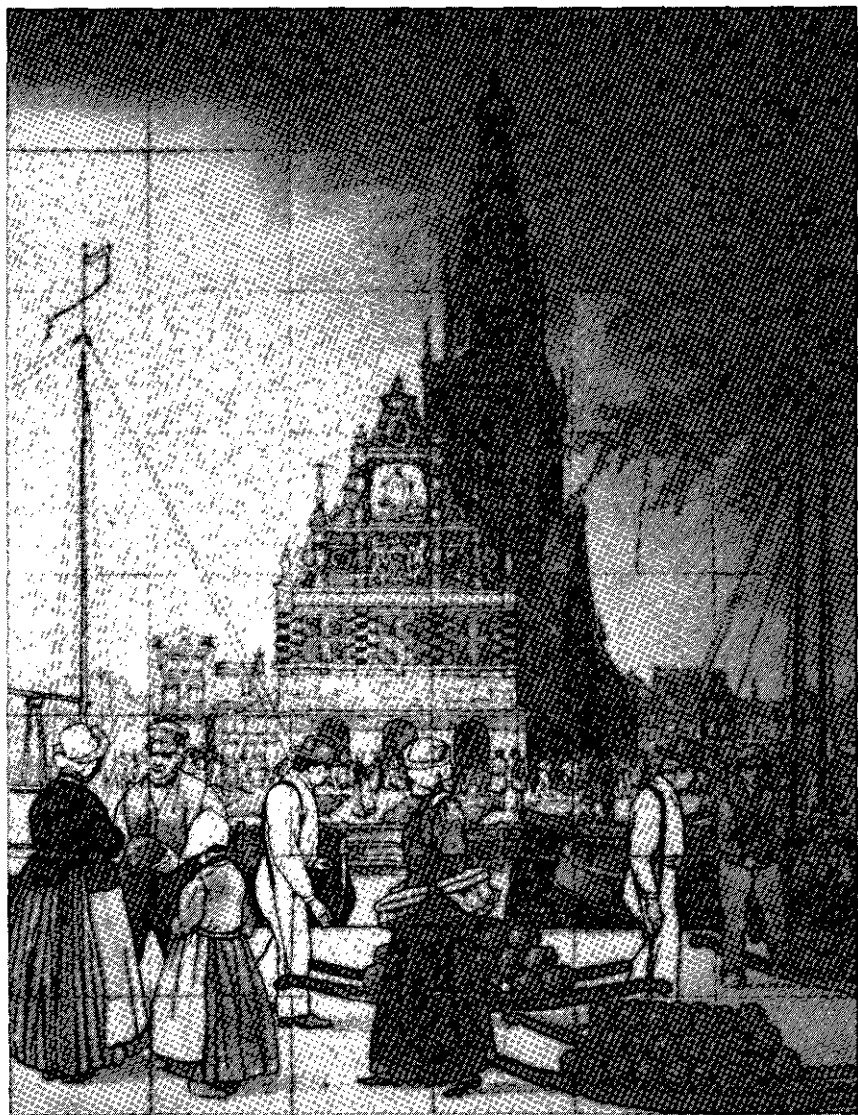
De panden aan de Binnenweg, waar zich het pand van de firma Kiebert bevindt, zijn gebouwd in de periode 1935-1936. Door de crisistijd was er veel leegstand, zo ook van deze gevelrij. De koopsom bedroeg destijds f. 13.000,-. Bouwer was het bouwbedrijf van Eijssker en Doorman te Heemstede, dat bij verkoop f.2000,- per pand verdiende. De eerste middenstander die een winkelpand met bovenhuis kocht, is de nu nog daar gevestigde firma Reijngoud.

Daarna volgde het er naast gelegen pand van de Friesche Kaashandel.

De familie Kiebert

De vestiging van de firma Kiebert heeft de volgende voorgeschiedenis. In 1928 vestigde het gezin Kiebert zich aan de Binnenweg 72, bekend als de melkhandel van Jansen. De familie was vanuit Leimuiden daar heen verhuisd omdat hun melk-en kaasboerderij tot de grond was afgebrand.

Tot 1942 werd de melkhandel daar gedreven. Het gezinshoofd, de vader van de thans 90-jarige heer Kiebert, stopte daarmee en voor de laatste bestond de noodzaak om met zijn gezin met vier kinderen de broodwinning voort te zetten in de penibele periode van de Tweede Wereldoorlog. Door zijn ervaring met de kaasbereiding op de boerderij van zijn vader leek hij de aangewezen persoon om de Friesche Kaashandel te betrekken.

(foto V.C. Klep)

In 1942 betrok het gezin Kiebert het pand op nummer 119, nu bekend als het Reformhuis Kiebert. De naam Friesche Kaashandel bleef nog enige tijd gehandhaafd en werd toen voortgezet onder de naam Kiebert, met als slogan: 'Altijd het beste, altijd het fijnste.' Tot de klantenkring behoorde de heer Leffelaar, directeur van Interco-dan, een groothandel in tegels, gevestigd te Amsterdam.

Vertegenwoordiging fabrikanten/handelaars bij de plaatsing van de tegeltableaus in 1943. Achterste rij in het midden de ontwerper, tweede van links dhr. Leffelaar. Vooraan het echtpaar Kiebert.

Deze Leffelaar was familie van de destijds bekende kunsthandel Leffelaar te Haarlem.

De heer Leffelaar kreeg het idee om de door de oorlogsomstandigheden lege winkelwanden op te sieren met tegeltableaus. De tegelhandel had een bekende naam onder andere door het betegelen van een verzekeringsbank in Amsterdam. Daarvan waren restanten tegels overgebleven die voor de tableaus gebruikt konden worden.

De idee bestond voorstellingen te ontwerpen die in relatie stonden met de kaashandel. Uiteindelijk werden groothandels en fabrikanten benaderd en gevraagd hun naam aan de voorstellingen te verbinden en de kosten van het te plaatsen tableau voor hun rekening te nemen. Dit gebeurde, mede onder de toezegging dat na de oorlog deze firma's konden blijven leveren.

De voorstellingen van de tableaus werden ontworpen door een helaas niet meer te achterhalen kunstenaar en kalligrafist.

Het grote tegeltableau voorstellend de kaasmarkt te Alkmaar is ontleend aan een prentbriefkaart. De tableaus werden vervaardigd door de tegelzetter Ter Reehorst.

(foto's V.C. Klep)

In 1943 werden tijdens een Open Huis de tableaux onthuld in aanwezigheid van de participanten. (zie foto op pag. 73).

Buitentjes

Interessant is een blik te werpen op de overzijde van de Binnenweg. Daar bevonden zich nog een paar aardige buitentjes, namelijk Spaarnzicht bewoond door de familie Engelhard en op de hoek Binnenweg/Cloosterlaan het buitentje 't Clooster, bewoond door mevrouw Quarles-Dolleman. Dit deel van de Binnenweg had toen nog een landelijk, rustiek karakter. Mettertijd verrezen daar onder andere de winkelgalerij en het huidige Postkantoor.

Dit artikel kwam mede tot stand dank zij de sympathieke medewerking van de heer Kiebert Sr.

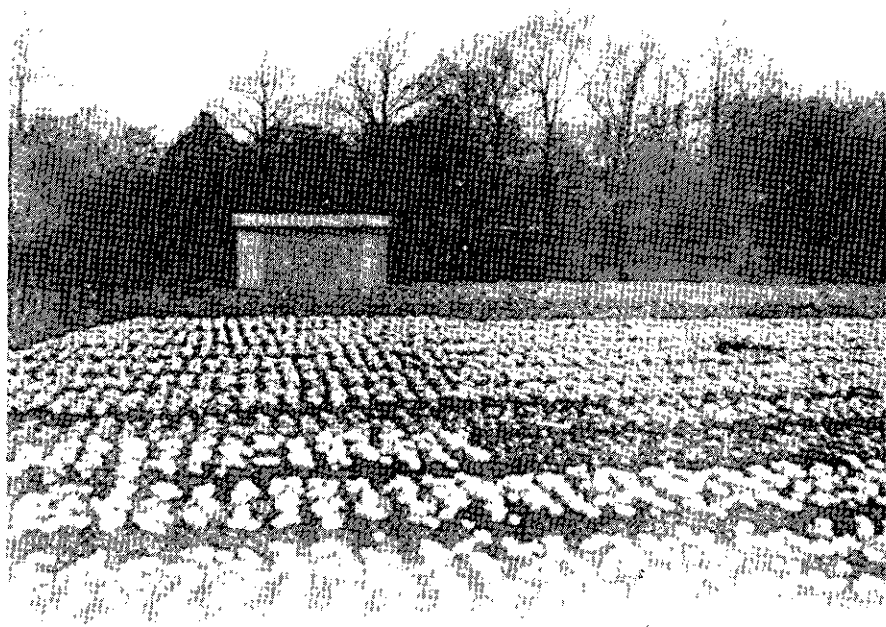
Cees Peper

Oorlogswinter 1944-1945. Uitreiking kaasrantsoenen voor winkel-pand Kiebert.

Recente publicaties van Heemstenaren of en/of in relatie tot Heemstede

Ronald P.de Graaf, Oorlog om Holland 1000-1375. Hilversum, Verloren, 1996. Voor het eerst is uitvoerig de strijd beschreven die zich tussen 1132 en 1297 ten noorden van Haarlem heeft voorgedaan tussen de graven van Holland en de Westfriese boeren. Hierin komen ook de Vlaamse aanval en de Hollandse tegenaanvallen in

Het ontvangstgebouwtje bij Hageveld met op de achtergrond de koepel.

1303-1304 ter sprake. Over de legendarische slag aan het Manpad meldt de auteur: *'Een slag aan het Manpad tussen Haarlem en Lisse is er nimmer geweest. Het verhaal over de slag, waarin Witte de hoofdrol speelde, is een latere mystificatie, al zijn er nog steeds die er in geloven'*.

V.C.Klep, Geschiedenis van de n.v.Heemsteedsche Radio Centrale en deel van de radiodistributie in Nederland. Heemstede, 1998.

De samensteller geeft in het voorwoord twee redenen aan deze historie voor het nageslacht vast te leggen. Door het initiatief van de thans 95-jarige heer A.A.van Amerongen liep Heemstede in 1929 voorop met de toepassing van het betrekkelijk nieuwe medium de radio en verwant daarmee de radiodistributie. De N.V. Heemsteedsche Radio Centrale heeft bovendien een pioniersfunctie vervuld om de radio-omroep binnen het bereik van een groot publiek in Heemstede te brengen. De versterkers waren opgesteld in het pand Havenstraat 8 en de ontvangers + antennes in het ontvangst-gebouwtje op de bollenvelden bij Hageveld (zie foto) dat tot 1938 dienst heeft gedaan, waarna via het telefoonnet rechtstreekse verbindingen tussen de studio's in Hilversum en radiocentrales in Nederland tot stand kwamen. Begin 1940 waren meer dan 1.000 aansluitingen gerealiseerd. Zoals bekend was de heer Van Amerongen actief in de ECH/3 verzetsgroep rond Broeder Joseph Klingen die met een zelfgemaakte radiozender berichten naar de Nederlandse regering in Engeland trachtte door te seinen. Hij werd na verrraad door een Nederlander door de nazi's opgepakt en tot levenslang veroordeeld. Na de bevrijding keerde Van Amerongen op 2 juni 1945 terug uit Duitse gevangenschap. Opgericht in 1929 staakte de PTT de draadomroep-activiteiten in het Telefoondistrict Haarlem, waaronder toen ook de voormalige Heemsteedse Radiocentrale ressorteerde. Aan allerlei onderwerpen als de techniek, uitvindingen, programmering e.d. zijn in heldere bewoordingen korte hoofdstukken gewijd.

Maurits van Os, Sport en sportbeleid in de gemeente Heemstede 1870-1940. Paper Sport en Sportbeleid Economische en Sociale Geschiedenis (Universiteit van Amsterdam), 1e trimester 1997-1998. Dit werkstuk bevat aan de hand van geraadpleegde archieven en literatuur een overzicht van de ontwikkeling van sport en het sportbeleid van de gemeente, waarbij de Stichting "Heemsteedse

Een groepsafbeelding van Gymnastiek- Scherm- en Athletiekclub D.O.S. uit omstreeks 1924 (foto mevrouw Galjaard).

Sportparken" vanaf 1932 een essentiële rol speelde. Aanvankelijk hebben vooral buitenplaatsenaren de sportbeoefening beoefend en gestimuleerd, in welk verband de families Dölleman, Van de Poll, Van Verschuer, Van Lennep, Teding van Berkhout, Van Merlen, Quarles van Ufford en Van Wickevoort Crommelin genoemd kunnen worden. Van Os concludeert dat Heemstede in de opbouw van het imago van Haarlem als sportstad - dankzij pioniers als Pim (W.J.H.) Mulier, Karel Lotsy en jonkheer Ch.F.van de Poll - een belangrijke rol vervulde en dat de introductie van enkele Engelse sporten zich op Heemsteeds grondgebied heeft afgespeeld. Voorts dat de verzuiling op sportgebied zich het sterkst onder de katholieken heeft voorgedaan en dat deze het zwakst of zelfs helemaal afwezig was onder de adellijke inwoners van de gemeente. *'Aanvankelijk zagen de liberale elitaire gemeenteraadsleden geen taak voor de gemeente ter bevordering van de sport weggelegd. Sport bleef in Heemstede een geliefde bezigheid*

voor een select gezelschap. In 1915 werd er voor het eerst over sport in de raadsvergadering gesproken' voorafgaand aan de oprichting van een gemeentelijke zwembijver aan de Glipperweg. Bij die gelegenheid was overigens het meest zwaarwegende motief van hygiënische aard, omdat het zwemmen in openbare wateren als een gevaar voor de volksgezondheid werd onderkend. In 1917 is zelfs met f 100.000,- de hoogste investeringsuitgave ten behoeve van sportfaciliteiten gedaan bij de aankoop van weilanden aan de Spanjaardslaan die voor sportbeoefening (HFC) zijn ingericht.

Gesteld wordt dat de popularisering van het voetbal - na eerder zwemmen en schaatsen - voor een uittocht zorgde van jongeren uit hogere milieus richting tennis, cricket en hockey (waarbij cricket een elitaire sport bleef, ofschoon in 1933 door niet minder dan drie verenigingen in de zomermaanden op het Heemsteedse Sportpark beoefend).

De studie bevat tevens een beknopte geschiedenis van afzonderlijke sporten als zwemmen en waterpolo (de in 1916 opgerichte Heemsteedse Polo Club (H.P.C.) kwam tot grote bloei), schaatsen (met ijsvereniging 'De Volharding'), tennis, voetbal, hockey, cricket, atletiek en gymnastiek (met o.a. de vereniging D.O.S. = Door Eendracht Sterk), honkbal, wielrennen (in 1934 opening van de houten wielersbaan), zeilen en roeien, (in 1927 verhuisde 'Het Spaarne' naar het Marisplein en in 1931 is een jachthaven aangelegd), en paardensport. *'Opmerkelijk is dat de Duitse sporten, zoals gymnastiek en turnen, het hebben moeten afleggen tegenover de Engelse sporten (voetbal, tennis en hockey). In Heemstede waren er veel jongeren uit hogere milieus die liever Engelse sporten beoefenden (...) Rond 1900 nam in Nederland de populariteit van voetbal toe en het aantal beoefenaars groeide gestaag, terwijl de populariteit van cricket afnam en het aantal beoefenaars daalde. Een van de redenen voor het verschil in ontwikkeling was ook dat mensen uit sociaal lagere milieus werden toegelaten tot de eerste voetbalclubs'.* Of dat ook gold voor HFC zoals de samensteller schrijft moet nochtans ernstig worden betwijfeld.

Vanzelfsprekend komt ter sprake dat wethouder jonkheer A. van de Poll (zelf in zijn jeugd een prominent hockeyer, tennisser en schaatser) en de heer D. Beets (van beroep vakonderwijzer lichamelijke opvoeding) vanaf 1930 actief waren binnen de Stichting Heemsteedse Sportparken. Critiek is geuit op bijvoorbeeld het ontbreken van een atletiekbaan en "misplaatste zuinigheid" ten aanzien van de zwembijvers etc.

De doctoraalscriptie eindigt als volgt met een positief saldo voor het

gemeentelijk beleid: 'De elites van Heemstede hebben op een belangrijke manier bijgedragen aan de ontwikkeling van sport in Heemstede. Sport werd aangegrepen om het volk zoveel mogelijk 'te verheffen' tot haar eigen niveau. Tot 1930 beperkte de gemeente zich tot de aanleg van sportfaciliteiten. Subsidies aan sportverenigingen kwamen zelden voor. De rol van het liberale gemeentebestuur beperkte zich tot die zaken die om een grote mate van organisatie vroegen. Na verlies van het sportterrein in 1927 sloot de gemeente de sportontwikkeling stevig ter hand te nemen. Er kwam een actiever sportbeleid, wat nog voor de oorlog ressorteerde in de aanstelling van een ambtenaar belast met sport. Heemstede ontwikkelde zich voor 1940 tot een sportgezinde gemeente'.

Sjoerd van Hettema, Effies; korte verhalen uit de wereld van mensen met een verstandelijke handicap. Haarlem/Heemstede, 1997. Met illustraties van Evi Lavalette. In ruim 60 verhaaltjes beschrijft een verpleger van instituut De Hartekamp alledaagse gebeurtenissen.

Saskia van Haren, Een regentengeslacht in beeld; geschiedenis en collectie van de familie Van de Poll. Zwolle, Waanders, 1997. Markante personen uit dit adellijk/patricische geslacht hebben ambten vervuld in de magistratuur van o.a. Amsterdam en waren koopman of bankier, zoals mr. Jan van de Poll (1759-1822) die op de buitenplaats Ipenrode overleed.

De in Heemstede woonachtige neerlandica professor **Riet Schenkveld-van der Dussen** voerde de hoofdredactie van het boekwerk (970 pagina's!) **'Met en zonder lauwerkrans'; schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850 van Anna Bijns tot Else van Calcar.** Amsterdam, Amsterdam University Press, 1997. Biografische beschrijving en bloemlezing van bijna 160 vrouwelijke auteurs van wie een zestal uit deze streek, o.a. Margaretha Jacoba De Neufville (1775-1856), die op 'Sparenhout' stierf. Het boek bevat tevens een kleuren-illustratie van een schilderij door Adriaen van Ostade met de Heemsteedse schout Hendrik de Goyer, zijn echtgenote en diens zuster, de schrijfster Maria Questiers, vervaardigd in het bijgebouw van het Oude Slot.

Van in Heemstede woonachtige vrouwen zijn kortgeleden de volgende twee publicaties:

Mária Ballendux-Bogyay, Hongaars-Nederlandse bespiegelingen; overbruggen van een culturele kloof bij sociale en zakelijke contacten. Utrecht, Lemma, 1998.

S.M.M.Schouten, Nederlandse werkgelegenheidssteun in een Europeesrechtelijk kader. Proefschrift Universiteit Utrecht, waarvan in 1997 een handelseditie verscheen bij Kluwer Juridische Uitgevers te Deventer.

J.C.J.Sanders, Assyro-Chaldese Christenen in oost-Turkije en Iran; hun laatste vaderland opnieuw in kaart gebracht.

Hernen, A.A.Brediusstichting, 1997. Bevat afzonderlijke kaarten van de Christelijke aanwezigheid in Oost-Turkije. Een belangwekkende studie - resultaat van zeker tien jaar studie - van de thans 79-jarige erudiete kenner van de Semitische talen en priester dr.J.Sanders, die op Hageveld woont.

Wim van der Pas uit Heemstede wijdde een lezenswaardige biografie aan zijn vader, de pianist, **Theo van der Pas 1902-1986; een leven met muziek.** Oegstgeest, 1997.

Fraai uitgeven en rijk geïllustreerd is de publicatie van **Marlite Halbertsma, Charles Rochussen 1814-1894; een veelzijdig kunstenaar.** Zwolle/Rotterdam, 1997. Tegelijkertijd verschenen met tentoonstellingen in Apeldoorn en Rotterdam. Deze Rotterdamse kunstenaar was in zijn tijd onder meer bekend van zijn illustraties voor boeken van Jacob van Lennep. Naar diens teken- en schilderwerk is onderzoek gedaan door de Stichting Kunstpublicaties Rotterdam. Rochussen maakte in opdracht van M.C.H. Pauw van Wieldrecht tien historiestukken die betrekking hebben op diens voorgeslacht Pauw, in een afzonderlijk hoofdstuk op de pagina's 87-101. Deze werken zijn thans verspreid onder de familie Pauw van Wieldrecht. Voor Heemstede zijn vooral interessant de twee schilderijen: 1) Adriaan Pauw van Heemstede en Joachimi, ontvangen in het Engelse Parlement als bijzondere gezanten van de Staten-Generaal van de Verenigde Provinciën der Nederlanden, 6 februari 1649, 2) Bezoek van koningin Henriëtte Maria van Engeland met haar schoonzoon Willem, prins van Oranje (in 1647 Willem II) aan Adriaan Pauw, Heer van Heemstede, 8 september 1642. Gemaakt naar een ets van C.I.J. Visscher, oor-

spronkelijk vrijwel zeker vervaardigd naar een tekening van Jan Marten de Jonge. Laatstgenoemde vervaardigde tevens een tekening van de ontvangst van de Franse koningin-moeder Maria de' Medicis in september 1638 op het Huis te Heemstede én een schets van een vogelmarkt bij het Heemstedse kasteel.

Ten slotte: op zondag 12 juli 1959 heeft operadiva Maria Callas met een zilveren troffel de eerste steen gemetseld van de (voormalige) opnamestudio van EMI-Bovema aan de Overboschlaan. Met vergulde letters staat in de steen gebeiteld (van een gebouw dat allang klaar was!): *'This stone was laid by Maria Meneghini-Callas 11th July 1959'*(sic!). Van deze plechtigheid is onlangs een uniek filmpje van ongeveer 15 minuten ontdekt bij Fritz de With uit Amersfoort, eigenaar van Videoproductiebedrijf STS, die het jaren geleden kocht van de naar het buitenland verhuisde Bovema-oprichter/directeur Ger Oord. De film bevat prachtige beelden van Maria Callas, begeleid door haar echtgenoot en Lord (en Lady) Harewood, een neef van Britse Koninklijke familie en bestuurder van de Londense Opera. Zij kwam aan in een enorme Chrysler, en werd in Heemstede omringd door drommen mensen en één politieagent in kuitbroek die het verkeer regelde. Lopend via de Bronsteeweg schreed zij naar de later wereldberoemd geworden studio. Walter Knoeff, die een boek over Callas voorbereidt, heeft het plan opgevat bedoelde film op videoband uit te brengen, blijkens een artikel in 'De Telegraaf' van 6 maart 1997.

Hans Krol

Een patriot in Bennebroek

In Oud Heemstede-Bennebroek no 89 van augustus 1996 schreef ik over de Bataafs-Franse tijd in Bennebroek. Daarbij richtte ik in het bijzonder de schijnwerper op Ds. Maximiliaan den Appel, Hervormd predikant in Bennebroek van 1785 tot 1797. In het 1797 verkreeg hij op eigen verzoek emeritaat, omdat hij zich fysiek niet langer in staat achtte het "zwaarwichtige leraarsambt" in Bennebroek te vervullen. Zijn verzoek om emeritaat werd door de kerkenraad en de classis binnen een maand behandeld en afgedaan. Men had er blijkbaar alle begrip voor, dat hij zijn taak als Hervormd predikant in Bennebroek niet langer kon of wilde vervullen.

Heel spoedig nadat hij op 23 juli 1797 van de Hervormde gemeente afscheid genomen had, vertrok hij met zijn twee jonge kinderen min of meer gedesillusioneerd uit Bennebroek. Tot voor kort was niet duidelijk waarheen. Nader onderzoek heeft hierover inmiddels enige interessante aanvullende informatie geleverd.

De kerkelijke archieven geven over zijn verdere levensloop geen duidelijkheid. We vinden daarin slechts de aantekening, dat hij in 1799 met emeritaat ging en dat hij vermoedelijk in datzelfde jaar op 38-jarige leeftijd overleed. Dit laatste, zo weten we nu, is onjuist. In de Koninklijke Almanak van 1807 komen we hem onder Bennebroek nog tegen als emeritus predikant. Hij is dus na 1797 elders niet meer als Hervormd predikant werkzaam geweest.

Duidelijk is nu, dat Den Appel vanuit Bennebroek naar Den Haag is gegaan. Op 17 september in dat zelfde jaar ging hij in ondertrouw met Maria Anna Martha Cazoux (1777 - 1822) uit Maastricht. Hun huwelijk werd op 5 december 1797 te Maastricht voltrokken. Het voornemen om te hertrouwen zal mede een reden geweest zijn om uit Bennebroek weg te gaan. Waarmee hij zich in Den Haag heeft bezig gehouden blijkt niet duidelijk. Ergens wordt hij als koopman aangeduid. Hij zal dus "in zaken" gegaan zijn.

Eerst nog even aandacht voor het politiek optreden van den Appel in de jaren 1795 en 1796. Uit de archieven van de Gewestelijke Besturen in de Bataafs-Franse tijd kunnen we concluderen, dat hij in die

jaren in Den Haag belangrijk werk heeft verricht. Als provisioneel representant (afgevaardigde van 15 dorpen rondom Haarlem) was hij lid van het comité van Algemeen Welzijn. Dit was in de turbulente jaren één van de belangrijkste instanties, die het bestuur van Holland van de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West Friesland hadden overgenomen. Den Appel werd tevens benoemd tot lid van het Comité van Noodlijdenden. De werkzaamheden van dit comité zijn later toegevoegd aan die van Algemeen Welzijn.

Den Appel kreeg een groot aantal missiven te behandelen van gemeenten, die ontevreden waren of met problemen worstelden voortvloeiende uit de omwenteling (de Fluwelens Revolutie).

Ook in Bennebroek en Heemstede schreef men naar het regeringscentrum in Den Haag. Het ging daarbij om de instandhouding van de gewapende burgerwacht. Dergelijke brieven hoorden behandeld te worden door het Comité van Militaire Zaken. De leden daarvan waren echter handig in het verschuiven naar Algemeen Welzijn. Enige tijd werden de militaire zaken zelfs samen gevoegd met die van Algemeen Welzijn.

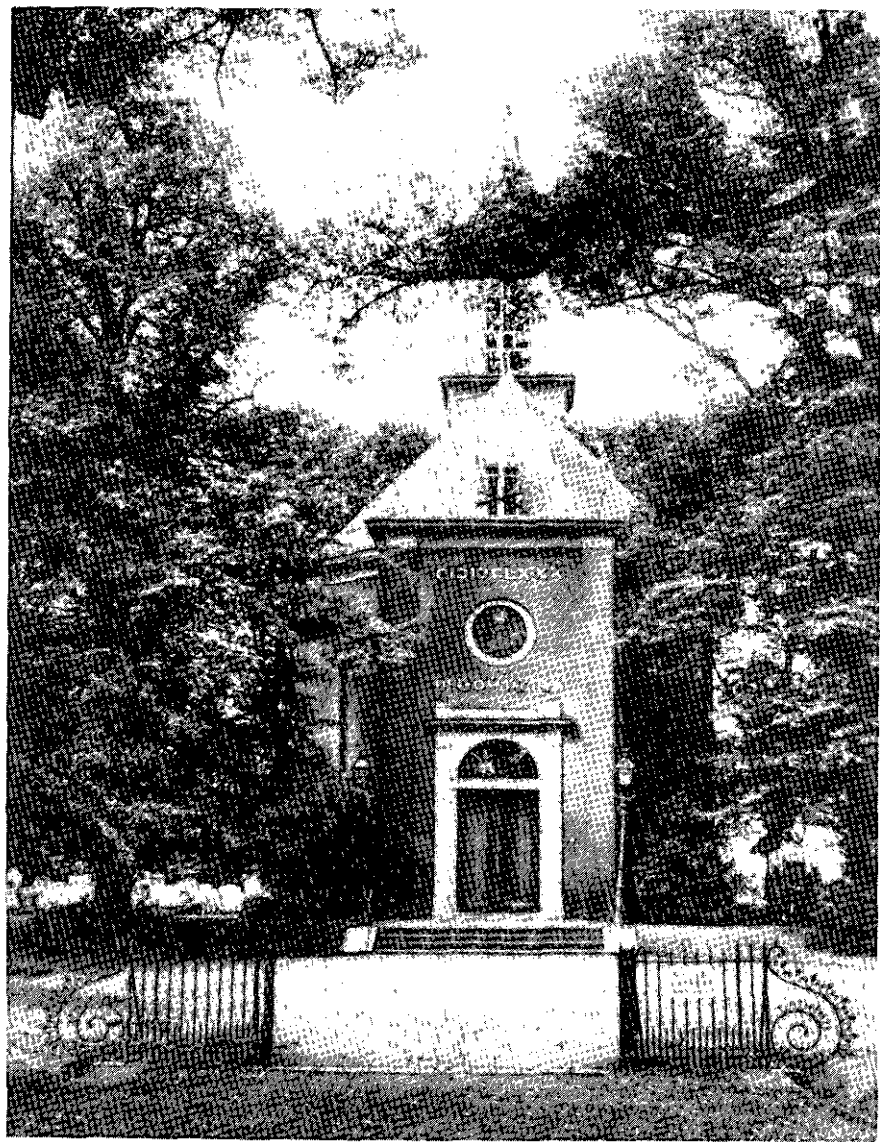
In het Provinciaal comité, dat op 1 maart 1796 als dagelijks bestuur van de Provincie Holland in werking trad, zien we Den Appel niet terug. Wel was hij een van de acht leden van het Departement van Algemeen Welzijn, een uitgevoerd orgaan van het Provinciaal bestuur. In die eerste jaren van de Bataafse republiek gedroeg hij zich als een hard werkende idealistische patriot. Een bewijs daarvoor is o.a. zijn inschrijving voor f 5.000,- op een geldlening (geldnegotiatie) uitgeschreven door de nieuwe republiek. Dat was voor die tijd een groot bedrag. Het toont in belangrijke mate zijn betrokkenheid bij de nieuwe tijd van vrijheid, gelijkheid en broederschap. De opvolgende inschrijver (in grootte van het bedrag) in Bennebroek kwam niet verder dan f 300,-.

Toch hebben de ontwikkelingen in die jaren hem blijkbaar teleurgesteld. Hij zal niet de resultaten bereikt en niet de waardering genoten hebben, die hij meende te mogen verwachten.

Maximillaan den Appel verhuisde in 1802 vanuit Den Haag naar Maastricht. In zijn tweede huwelijk werden zes kinderen geboren, twee in Den Haag en vier in Maastricht. Zijn eerste vrouw was eind 1795 overleden en in Bennebroek begraven. Twee jaar daarvoor ook een kind van een maand oud. Zijn tweede vrouw overleed op 21 november 1822 te 's Hertogenbosch. Den Appel zelf werd 65 jaar. Hij overleed

te Maastricht op 2 januari 1825. Op de overlijdensacte vinden we als beroep vermeld: zoutzieder.

M. Verkaik

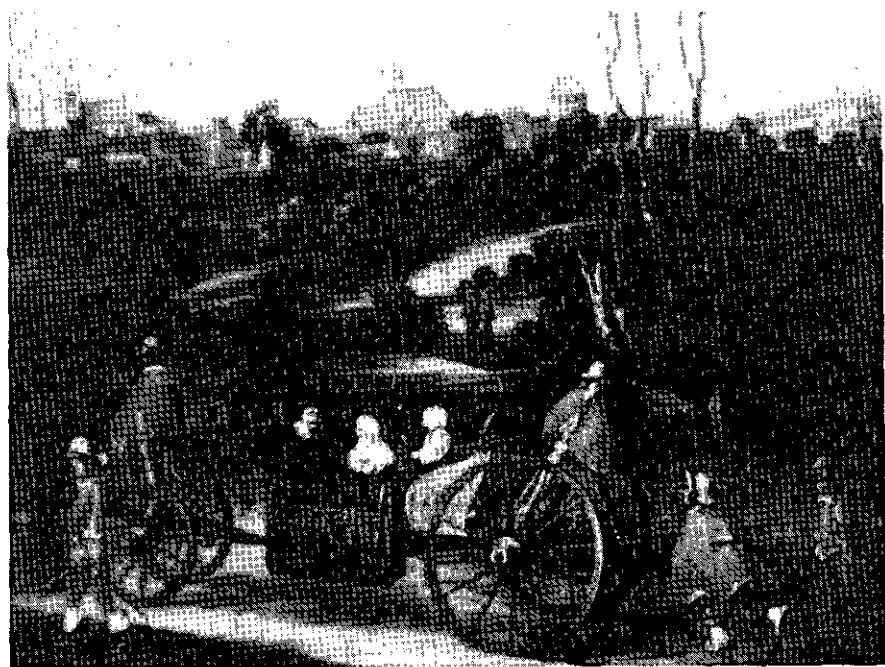

Herdenking 350 jaar vrede van Münster en Osnabrück in Westfalen

In het jaar 1648 kwam niet enkel een einde aan de Tachtigjarige Oorlog tussen Spanje en de Lage Landen, maar ook aan de Dertigjarige Oorlog die vooral Midden-Europa grote delen van stad en land in puin hadden gelegd. Behalve Spanje en de Nederlanden (de steeds meer uit elkaar groeiende 7 Noord-Nederlandse calvinistische gewesten en 10 Zuidelijke katholieke provincies) hebben Duitsland, Zweden, Denemarken, Finland, Frankrijk, Polen, Bohemen en Moravië (=Tsjechië) aan deze politieke, confessionele en economische oorlogen deelgenomen. Al in 1641 was te Hamburg een voorlopige overeenkomst gesloten, bij welke gelegenheid Münster en Osnabrück als vergaderplaatsen zijn aangewezen, nadat Keulen was afgefallen vanwege de slechtere bereikbaarheid vanuit Holland. In 1643 arriveerden de onderhandelaars van Keizer Ferdinand, de Franse diplomaten volgden hetzelfde jaar, en in juli 1645 de Spaanse gezanten. Ook vanuit de Venetiaanse Republiek en namens de Paus reisden bemiddelaars naar Westfalen. De acht plenipotentiarissen van onze Republiek kwamen eerst op 11 januari 1646 in Münster aan. Holland dat 57% van alle oorlogskosten financierde met twee onderhandelaars (Matthesse en Pauw) en de overige Noordelijke gewesten elk met één - exclusief een groot gevolg van secretarissen en ander personeel. Oorzaak van de vertraging was dat de Nederlandse onderhandelaars erop stonden met dezelfde status en hetzelfde ceremonieel te worden ontvangen als de vertegenwoordigers der soevereine staten en bovendien met "Excellentie" te worden aangesproken.

Het op 30 januari, in april door de Staten-Generaal geratificeerde en op 15 mei 1648 bezworen vredesverdrag telt 79 artikelen, naast één additioneel particulier artikel over de vrije scheepvaart en handel dat eerst op 16 juni 1648 door koning Filips IV van Spanje is geratificeerd (1). Voornaamste bepaling is de formele erkenning van de zelfstandigheid ofwel onafhankelijkheid van de Zeven Verenigde Nederlanden, waarbij de door prins Frederik Hendrik veroverde gebieden ten Zuiden van de grote rivieren aan het grondgebied der Republiek zijn toege-

voegd. De rest van de Zuidelijke Nederlanden bleef bij Spanje. In artikel 14 is geregeld dat de Schelde en andere zeegaten in België gesloten bleven, van belang voor Amsterdam en andere havens in het Noorden. Voor de koloniën in West- en Oost-Indië is de status-quo afgekondigd. De Westfaalse Vrede wordt dit jaar in een groot deel van Europa herdacht met tentoonstellingen, symposia, publicaties, cd-roms, radio- en televisieuitzendingen, lesbrieven voor scholen etc. Postzegels en herdenkingspenningen zijn reeds verschenen in Zweden, Duitsland en Nederland.

De intocht van Adriaan Pauw met zijn echtgenote Anna van Ruitenburg en kleinkind in Münster op een schilderij van Gerard Terborgh en achtergrond van Gerard van Horst.

In het voetspoor van Pauw

In februari van dit jaar maakten mijn vrouw en ondergetekende in het voetspoor van Adriaan Pauw een vierdaagse rondreis door Westfalen.

Ondanks diens luxueuze karos heel wat gemakkelijker en comfortabeler dan ruim 350 jaar geleden. Bezocht werden Lingen (met een tentoonstelling gewijd aan de Westfaalse Vrede) en Bad Bentheim waar zich een oud slot bevindt. Het achtkantige Bentheimse basement op het binnenplein van het Oude Slot met inscriptie: *Veneris Graecae in columna Benthemiensi Statua collocata MDCXLVII* (Het beeld van de Griekse Venus is op de Bentheimse zuil geplaatst in 1647) is een allerlaatste herinnering aan de vroegere beeldentuin. Vervolgens bezochten we Tecklenburg met de ruïne van een middeleeuws bergslot, gelegen op een hoge berg, waaraan in Heemstede het Tecklenburgse poortje herinnert. Dit is omstreeks 1647 geplaatst voor de ingang van het kasteel en tegenwoordig te vinden bij de toegang van het cultureel centrum. Vandaag de dag wordt overigens aangenomen dat alleen de boogsteen uit het Duitse plaatsje afkomstig is. Vertaald in het Nederlands heeft men op deze steen de volgende tekst gebeiteld: Steen, uit de zeer oude burcht van Tecklenburg, naar hier overgebracht in 1647 (2). In Osnabrück viel ons bezoek op 25 februari samen met een turbulent verkiezingsoptreden van kanselier Helmut Kohl ten gunste van de jonge CDU-kandidaat Christian Wolff, die de zondag daaropvolgend verpletterend zou worden verslagen door de zittende eerste minister van de deelstaat Nedersaksen Gerhard Schröder. Weg van het gedruis in de *Stadthalle* zagen we in de rust van het museum voor cultuurgeschiedenis een bijzondere tentoonstelling gewijd aan de Zweedse koningin Christina (1626-1689), die kunsten en wetenschappen bevorderde en in ballingschap overleed te Rome. Pauw confereerde in september 1646 met vertegenwoordigers van de Duitse keurvorsten en de Zweedse ambassadeurs Johan Oxenstierna en Salvius van Zweden in de Vredeszaal van het stadhuis. Ook die museale ruimte is getooid met geschilderde portretten van de vredesambassadeurs. Het verdrag over de beëindiging van de Dertigjarige Oorlog is op 24 oktober 1648 getekend, welke gebeurtenis nog jaarlijks wordt herdacht. Osnabrück is een zusterstad van Haarlem en in de gang van het stadhuis kwamen we een reeks van folderrekken tegen met materiaal uit een tiental jumelagegemeenten van Engeland (Derby) tot Rusland (Wers) toe. Uit de Spaarnestad liggen hier algemene folders in de Duitse taal en het Teylers Museum is rijk vertegenwoordigd, terwijl het Frans Halsmuseum ontbreekt. Uit deze Westfaalse stad nam de Heer van Heemstede behalve boeken enkele stenen bollen mee welke hij op de *Pons Pacis* of Brug van de Vrede liet plaatsen, aangevuld met enkele andere hardstenen bollen uit Leiden en de Londense Tower.

*ADRIAN PAU, Chevalier de l'Ordre St Michel, seig.^r de Hemstede, etc.
et Plenipotentiaire pour la Paix enuoyée par les Estats d'Hollande.*

B. Moncornet excudit, Avec priuilege du Roy.

35

In Münster zijn we na eerdere bezoeken allerhartelijkst ontvangen, thans met vredeswijn en andere memorabilia. In de Vredeszaal van het stadhuis hangt het geschilderd portret van Pauw van Heemstede,

vervaardigd door de Zuidnederlandse kunstenaar J.B. Floris naast de portretten van 35 andere plenipotentiarissen en van hun soevereinen in de met originele renaissancelambriseringen, kroonluchter e.d. na de laatste wereldoorlog prachtig herschapen Vredeszaal. In het middeleeuwse gildehuis aan de *Alter Steinweg*, waar tussen 1646 en 1648 de Nederlandse delegatie resideerde, had men een eigentijdse vredes-tentoonstelling ingericht met werk van de Nederlandse kunstenaar Willem Faas. Op het logeeradres van de Nederlandse delegatie is op 30 januari 1648 met de Spaanse gezanten onder leiding van graaf Peneranda de vrede getekend. In de directeurskamer van dit huidige *Niederlande-Haus/ Zentrum für Niederlande-Studien* stond tijdens de jaren 1646-1648 het bed van Adriaan Pauw. Aanbevelenswaardig is een bezoek aan het *Stadtmuseum* waar tot en met 18 oktober een grote expositie is te bezichtigen "*30jähriger Krieg, Münster und der Westfälische Frieden*". Onbetwist hoogtepunt is een olieverfdoek van Gerard Terborgh (en stadspanorama door Gerard van Horst): de intocht van Adriaan Pauw met zijn echtgenote en kleinkind Adriana in Münster uit 1647 (3). Normaal hangt dit doek in het nabijgelegen Westfaalse Streekmuseum. Het is vooral dankzij dit schilderij dat men op foto's overal in de stad tegenkomt, dat de Heer van Heemstede bijna 3,5 eeuw na zijn dood in Münster een bekende Hollander is gebleven. Tevens is een eind 17e/begin 18e eeuwse kopie te zien van het schilderij van Terborgh, dat de plechtige eedsaflegging op 15 mei 1648 met de Nederlandse ambassadeurs aan de linker- en Spaanse gezanten ter rechterzijde voorstelt. De Nederlanders, behalve de afwezige Godert van Reede van Nederhorst namens Utrecht (wegens ziekte) en Johan de Knuyt (in Zeeland gebleven), houden van hun rechterhand de wijs- en middelvinger omhoog. De Spanjaarden daarentegen hun hand op het kruisbeeld van een opengeslagen bijbel, terwijl de beide voorzitters het eedformulier voorlezen. Historisch van grote betekenis is een exemplaar van het vredetractaat met de handtekeningen van de twee Spaanse en acht Nederlandse onderhandelaars.

Hedendaagse beeldend kunstenaars uit de gehele wereld hebben ontwerpen op glas gemaakt rond het thema: *PAX OPTIMA RERUM* (Vrede is het beste van alle dingen); voor ons land heeft Marte Röling een bijdrage geleverd. Uit Münster nam Pauw "een geheyligde steen" mee, gewijd aan de vrede van de staat, van ieder persoonlijk, alsook van het nageslacht Pauw. Hierin hij de beknopte historie van het slot liet beitelen, doch deze "Munstersche steen" die boven de slotpoort

Wapenstein - vermoedelijk deel van de Munsterse steen waarbij het onderschrift al was verdwenen, die sinds de jaren van vijftig van deze eeuw spoorloos is. Op de zes kwartieren de heraldische wapens van Adriaan Pauw, en de heerlijkheden Heemstede, Hogersmilde, Rietwijk en Rietwijkeroord, Nieuwerkerk.

was ingemetseld, heeft helaas de tand des tijds niet doorstaan, zoals met de afbraak van het slot tot grote woede van Jacob van Lennep door cultuurbarbaren voor eeuwig van de aarbodem is verdwenen (4). De letter P speelde een prominente rol in het leven van Pauw, niet slechts in de familienaam. Zijn devies was **Pietate** (door vroomheid), **Patientia** (geduld), waar hij in 1648 **Pace** (vrede) aan toevoegde.

In een reeks van nieuwe boeken wordt aandacht besteed aan de vredestichters, van wie men van Nederlandse zijde Adriaan Pauw volgens de magistrale studie van J.J.Poelhekke, *De Vrede van Münster* (1948) verreweg als de belangrijkste beschouwt. In dit kader worden slechts vermeld:

30jähriger Krieg, Münster und der Westfälische Frieden 1648-1998. Stadtmuseum Münster, 1998. In twee banden.

O.Mörke, 'Stadtholder' oder 'Staetholder'? Die Funktion des Hauses Oranien und seines Hofes in der politischen Kultur der Republik der Vereinigten Niederlande im 17. Jahrhundert. Münster, 1997.

Münster und Westfalen zur Zeit des Westfälischen Friedens. Naar het verslag van de pauselijke diplomaat Fabio Chigi (de latere paus Alexander VII). Münster, 1997.

H.Lahrkamp, Dreissigjähriger Krieg, Westfälischer Frieden. Münster, 1997.

"...Zu einen stets währenden Gedächtnis"; Die Friedenssäle in Münster und Osnabrück und ihre Gesandtenporträts. Osnabrück, 1998.

Over de jubileumactiviteiten in Westfalen maar ook in Nederland zijn programma's beschikbaar. Informatie over de herdenking van de Vredes van Münster en Osnabrück in Duitsland is bovendien te vinden op het Internet-adres: <http://www.westfaelischer.friede.de>.

Noten

- (1) Op 5 juni 1648 - precies tachtig jaar na de onthoofding der graven van Egmond en Hoorne in Brussel - is de vrede alom in het land afgekondigd en gevierd, met uitzondering van Zeeland en de stad Leiden waar de magistraten het niet eens waren met de vrede. De kunstenaar Cornelis Beelt vervaardigde een fraai schilderij van de verkondiging der vrede op de Grote Markt vòòr het stadhuis in Haarlem.

Schilderij door Cornelis Beelt van de feestelijkheden voor het stadhuis te Haarlem in verband met de afgekondigde Vrede van Munster in 1648.

- (2) Na P.Glazema welke in 1946 een studie aan de slotbrug wijdde toonde dr.J.C.Tjessinga in een VOHB-uitgave van 1949 afdoende aan dat het slotpoortje is opgebouwd uit onderdelen van de Oude Marepoort te Leiden. Ook de stenen brug, op de banden van de balusters versierd met het in de Sleutelstad gevonden "Weser"-motief, is op z'n vroegst in 1646 gebouwd met uit Leiden afkomstige bouwfragmenten ("stucken ende brocken"). Niet zoals lang is aangenomen door de Vlaams-Haarlemse bouwmeester Lieven de Key, die al in 1627 was overleden, maar door stadsarchitect Arent van 's Gravensande uit Leiden. *'Het gaat hierbij om een eersterangs werk, uit de bloeitijd van ons vaderland, veel betekenend de "Gouden Eeuw" genoemd'* (P.Glazema, 1946).
- (3) De eerder geuite veronderstelling dat de toen 14-jarige Anna Pauw is afgebeeld, een kleindochter van zoon Reinier, zoals vermeld in de VOHB-publicatie: Adriaan Pauw (1585-1653); staatsman en ambachtsheer uit 1985 moet worden herzien. Adriaan Pauw, een jongere dochter van Reinier Pauw, geboren op 15 april 1640, was tijdens het verblijf met haar grootouders in Münster nauwelijks zes jaar.

- (4) Jacob van Lennep noteerde hierover: *'Ik herinner my nog flauuw de prachtige antieke standbeelden, waarmede het voorportaal prijkte, de keurig gebeitelde opschriften en wapenborden, en de groote zaal, die een waar arsenaal bevatte van middeleeuwsche rustingen en handwapenen; doch levendig daar tegenover herinner ik my mijn smart, toen dat prachtige gebouw, 't welk ik 's zomers alle Zondagen als ik met mijn grootvader naar Heemstede ter kerke reed, uit het geboomte zag oprijzen, door sloopers handen wreedaardig werd vernield. Nimmer ging de verwoestende hand van het Vandalisme op meer barbaarsche wijze te werk dan te dezer gelegenheid.*
't Is waar, de liefde voor de middeleeuwsche gedenkwaardigheden was toen nog niet, als later, ontgloeid, en de gevolgen der treurige beroeringen, welke men had doorgestaan, en waarvan men het eind nog niet voorzag, maakte de ingezetenen huiverig om hun geld aan kurioziteiten te besteden, en deed zelfs de slooping van het kasteel van Heemstede schier onopgemerkt plaats hebben; - doch hier traden nog bovendien de verkoopers, door hun slordigheid en onoplettendheid, hun eigen belang met voeten. Fraaie marmersteenen met Grieksche inschriften, door een der Pauwen uit de Levant (bedoeld worden de godenbeelden door Nicolaas Pauw tijdens zijn huwelijksreis van 1630 in Italië gekocht. H.K.) medegebracht, en welke mijn vader aan den rentmeester van 't slot gelast had voor hem te koopen, werden voor een spotprijs aan steenkoopters weggeworpen: lansen en degens, waarvan de scheeden en gevesten van louter goud waren, gingen voor oud yzer weg: in een woord, 't was of men zich had toegelegd, hier alles wat waarde had, te versmijten (...)'. Citaat uit: De werken van Vondel...Vierde deel. Amsterdam, Binger, 1858, pagina 34.

Hans Krol

Een mysterieus rijm

Aan het slot van een artikel over enkele verhalen die op volksverlevering berusten (1) noteerde ik: *‘Te zijner tijd hoop ik nogmaals op het thema legendevorming en volksgeloof in Heemstede en Bennebroek terug te komen, dan in relatie tot de herbergen, waarover menig verhaal te vertellen valt. Bijvoorbeeld: het ontstaan van de namen “Oude Geleerde Man” en “Dronkemanshuisje”; het bezoek van de hertog van Langeveld aan “Het Gulden Klaverblad” (de Haringbuis); de ambassadeur der Laberlotten, zich aan het misleide publiek vertonende voor het venster van herberg “t Bokje” etc.’.* Over de mogelijke oorsprong van de namen van herberg “Oude Geleerde Man” te Bennebroek evenals ten aanzien van “Het Dronkemanshuisje” is genoegzaam geschreven in de regionaal-historische literatuur (2). De herinnering aan het bezoek van de hertog van Langeveld gaat terug op een 17e eeuwse spotdicht en van de zogenaamde “ambassadeur der Laberlotten” op enkele afbeeldingen van de 18e eeuwse kunstenaar Cornelis Troost.

Herberg “t Gulden Klaverblad” (De Haringbuys)

De Heerlijkheden Brederode en Heemstede waren in vroeger tijd ruim voorzien van herbergen met karakteristieke namen. *‘Als de Zandvoorters van de vismarkt te Haarlem komende in de ‘Laatste Stuiver’ aan de Herenweg hun dorst gelest hadden, voelden blijkbaar velen hunner behoefte om voor zij ‘in den Anderenhout’ de wildernis van Brederode in gingen, nog een hartversterking te nemen.* (3). Men kon dan terecht in de Aerdenhoutse herberg “Het Klaverblad” ook wel “Het Gulden Klaverblad” en later “De Haringbuys” genoemd.

Zandvoort maakte in het verleden deel uit van de heerlijkheid Brederode en is in 1722 overgegaan aan de Amsterdamse koopman Paulus Loot. In de zeventiende eeuw woonden in het duingebied zo’n 600 tot 800 inwoners die economisch voor een groot deel afhankelijk waren van de visvangst. Via de mulle duinpaden begaf men zich naar de vismarkten in Haarlem en Amsterdam. Eén van de twee visserspaden kronkelde door de duinen langs herberg Kraantje Lek en Overveen richting Vishal aan de Grote Markt van Haarlem; de andere zandweg liep via Aerdenhout en Berkenrode. Met een korf op de rug zijn zowel

De Haringbuys op een foto uit het begin van deze eeuw.

in de 17e als 18e eeuw zogeheten vislopers afgebeeld. Aerdenhout was in die tijd een bosrijke wildernis met slechts enkele verspreide huizen, waaronder het nog bestaande "Bosch- en Landzicht". Als een neringrijke herberg gold "t Gulden (Vergulde) Klaverblad". Behalve de Zandvoortse vissermannen pleisterden hier ook de Haarlemmers die niet tegen een lange wandeling opzagen of Amsterdammers die op feestdagen met een plezierwagen een rit naar Kennemerland maakten. Twee pleisterplaatsen profiteerden hiervan in het bijzonder. Op de eerste plaats: "'t Laatste Stuivertje", gelegen aan de Herenweg en volgens L. van Ollefen (1796) 'juist niet in het dorp (Heemstede) gelegen, maar echter mede onder het ambacht behorende'. Voorts als tegenhanger (richting Zandvoort) "Het Gulden Klaverblad" juist voorbij de grens met Heemstede in de andere Hout ofwel Aerdenhout gelegen.

Het toenmalig duingebied was voor een groot deel in handen van de familie Van Lennep. Op initiatief van enkele eigenaars van buitenplaatsen in deze streek is men in 1825 begonnen met het bestraten met klinkers van de Zandvoortseweg welke werkzaamheden in maart 1828 gereed kwamen (4). Vanuit zijn ouderlijk huis Te Manpad in Heemstede schreef Jacob van Lennep op 4 juni 1822 aan zijn vriend J. Amersfoort: '(...) Men is bezig een' nieuwen weg dwars door het

duin heen van Haarlem naar Zandvoort te graven. Dit doet de armoede aldaar zeer verminderen, doordat er geene andere werklieden dan uit dit dorp genomen worden, en zij reeds bij de vijftig in getal zijn. Ook worden die menschen, anders zeer geneigd tot luiheid en bedelarij, werkzaam en te vreden, daar hunne vrouwen de vischnegotie met den ouden ijver doorzetten. Te Pinkster ben ik den eersten dag niet naar de kerk geweest, uit hoofde dat ik de pinksterpredicatie van Ds.Hupkes van buiten ken, doch den tweeden dag heb ik de Heemsteder kerkbank ons huizegezin vertegenwoordigd, en de verontschuldiging van Petrus wegens dronkenschap, zeer verkeerd en verveelend hooren uitleggen...(5). Om aanleg en onderhoud te bekostigen zijn aan het begin- en eindpunt van de weg tolhekken geplaatst. Aan de Heemsteedse zijde gebeurde dat nabij het oude Klaphek (hier destijds geplaatst om te voorkomen dat groot wild zoals herten uit de "wildernis" kon ontsnappen) aan de Viersprong bij de tapnering "Het Klaverblad", intussen "Haringbuys" geheten. Aldus door de Zandvoortse invloed zo vernoemd naar het schip dat voor de haringvangst op de Noordzee gebruikt werd.

Gedenkteken voor den hertog van Langeveld

In goud was aan de herberg "Het Klaverblad" een uithangbord bevestigd met daarop een afbeelding van de plant. In vroeger tijd een populaire benaming omdat volgens een oud gezegde "Alle goede dingen in drieën bestaan" en het klaverblad was de voor de hand liggende voorstelling van dat denkbeeld. Ook in oud drinkliedje komt men de plant tegen:

*'Drie glaasjes zijn drie teugen
Drie is een Klaverblad (...)*

In de gelagkamer van "Het Klaverblad" hing op een bord aan de wand vanaf het midden van de 17e eeuw een gedicht, gewijd aan de hertog van Langeveld. Deze zou hier in 1628 volgens de waard tijdens een maaltijd van twee uur een grote hoeveelheid spijs en drank tot zich genomen hebben. Het authentieke perkament heeft helaas de tand des tijds niet doorstaan. Bedoeld vers is gepubliceerd in de boeken van A.Loosjes, *Hollands Arkadia* (1804) en het tweede deel van J.van Lennep en J.ter Gouw, *De Uithangtekens* (1868). Het is bekend dat sinds omstreeks 1824 een gedrukte versie in de herberg heeft gehangen. Een door H.van Zutphen sr. (koster van de Grote Kerk te Haarlem) handgeschreven kopie uit 1833 bevindt zich thans in het gemeentearchief van Bloemendaal (zie illustratie op pagina 100).

Wie was deze "schrokkige kaerel" met ongewone eetlust zoals Loosjes de hertog typeert en over wie latere bezoekers van de herberg zich het hoofd hebben gebroken? Vaststaat dat een hertog van Langeveld nimmer geleefd heeft. Een Heer van Langeveld komt voor tijdens een politiek hofballet van 1668 in Den Haag, maar van adel was deze persoon niet. Jacob van Lennep, die zelf menigmaal de herberg heeft bezocht, kwam met een vindingrijke maar historisch onjuiste oplossing. Hij vermoedde dat de persoon in kwestie niemand minder was geweest dan Henry II de Bourbon-Orléans, Hertog van Longueville (1595-1663), waarbij Longueville zou zijn verbasterd tot Langeveld. Dat was een voorname Franse edelman, die in de periode voor de Vrede van Munster als hoogste Franse gezant bemiddelde tussen de Nederlandse en Spaanse delegaties en als zodanig ook veelvuldig met Adriaan Pauw. De hertog was weliswaar een erkend smulpaap - zoals mede blijkt uit het beroemde boek "De drie musketiers" - doch ook Van Lennep moet toegeven dat van een reis omstreeks 1626 in de Nederlanden, althans uit overgeleverde kronieken, niets bekend is. Bovendien lijkt het niet erg waarschijnlijk dat de Fransman, liefst veertien flappen bier zou hebben gedronken en de wijn versmaadde... De familienaam Langeveld komt veelvuldig voor in Rijnland, later ook in het rechtsgebied van Brederode, vernoemd naar de gelijknamige hoge heerlijkheid tussen De Zilk en Noordwijkerhout. Verscheidene telgen waren "huislieden" van de boerderij van Boekenrode. Ten tijde van de vervolging der Rooms-Katholieken door de aanhangers van geuzenleider Lumey is de Leidse priester Arnoldus de Eremiet 1 november 1572 op Heemsteeds grondgebied op gruwelijke wijze omgebracht en vervolgens is diens stoffelijk overschot ter aarde besteld in de Maria-kerk van Langeveld (6). Van personen met de naam Langeveld verwierf de Eerwaarde Pieter Langeveld, geboren in het gelijknamig ambacht, enige faam. In 1656 als pastoor van Noordwijk-Binnen benoemd, overleed deze op jonge leeftijd al op 2 oktober van het jaar daarop.

Tot 1909 fungeerde de herberg tevens als tolhuis. Bij de verbreding van de Zandvoorterweg heeft het een haar gescheeld of de Haringbuys was afgebroken. Dankzij acties van met name (wijlen) de heer L.W. Bierens de Haan kreeg hij de Bloemendaalse gemeenteraadsleden zo ver dat men één stem meerderheid tot behoud en reaturatie van dit monumentje is besloten. De vooral zomers drukke weg tussen Zandvoort en Heemstede is na de oorlog om de Haringbuys heengeleid, zodat deze als het ware op een "eilandje" is komen te liggen. Een

GEBENK TEEKEN

van den

HERTOG VAN LANGEVELD

Als men Zestienhonderdachtestwintig schreven
Was den Hertog van Langeveld in't fleur van zijn Leven.
Kwam inden Aardenhout in't Guld-Klaverblad
Heeft een Maaltijd gedaan van twee uren en al
Dees na beschreven Spijs, zoo ons de Waard vertelde
Die hem de Spijs en drank met zijne hand bestelde.
Acht pond Roggenbrood, vier Tarwen-bollen fijn
Tien pond Zoetemelks kaas, en Haring een douzijn.
Nog liet Hij met er haast ook daar het keelgat snappen
Het geed acht Guldens Bier, omtrent de veertien Flappen
De Waard rekent, het gelag, hier wel te deelen op het
Belief de Gulden vier, en nog vijf Stuyvers opt.

bestemming kreeg het historische pand als proeflokaal en ontmoetingscentrum van het wijnkopersgilde van "Les vinitiers de la tass' armée", het "Gilde ter bescherming van de goede wijn".

Wat de legendarische hertog van Langeveld betreft houden we het op een volksverhaal met -zoals meer voorkomt bij overleveringen- een kern van waarheid. Mogelijk is sprake geweest van een ambachtsheer van de heerlijkheid Langeveld, aan wie de titel van hertog is toegedicht.

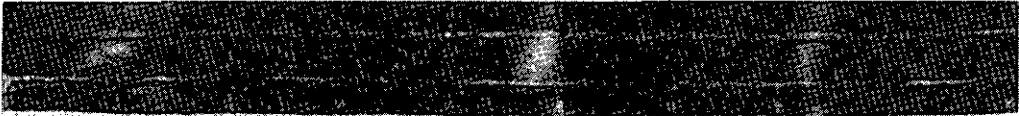
Een ander legendarisch verhaal, bekend geworden van prenten tot in Duitsland en Engeland toe, betreft het bezoek van de "ambassadeur der Laberlotten" aan herberg "t Bokje" in De Hout. Daarover verschijnt een bijdrage in de volgende aflevering.

Noten

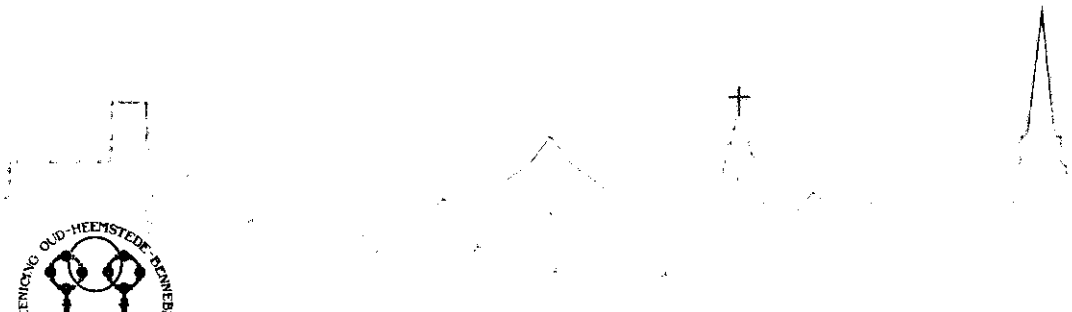
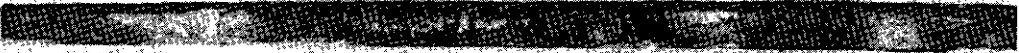
- (1) Gepubliceerd in Nieuwsbrief VOHB, nummer 67, februari 1991.
- (2) Zie o.a. C.Peper, 'De Geleerde Man' voorgoed in Bennebroek. 1991. Voorts: H.van Steen-Sujet en Jac.van Steen, Eindhoven. Haarlem, De Vrieseborch, 1993 (Hoofdstuk één: Voorgeschiedenis, p.9-16).
- (3) Citaat uit J.M.Sterck-Prooot, Geschiedenis van Aerdenhout. 1946, pagina 69. 'De Laatste Stuiver' was gelegen in de Voorhout, tot 1927 gemeente Heemstede. Aanvankelijk kon men voor een stuiver een borrel bekomen. De stuiver als muntstuk kwam reeds in de 15e eeuw als uithangteken voor. Mr.J.van Lennep en J.ter Gouw noemen herbergen met benaming 'de Laatste Stuiver' in Houten, bij Bemmelen, bij Beusichem, bij Opijnen en in Heemstede. Vlakbij Amsterdam stond op de hoek van de Overtoomsche weg een drankgelegenheid met boven de toegangsdeur aan de stadszijde 'de Eerste Stuiver' en boven de uitgang 'de Laatste Stuiver'. Aan de Herenweg lagen van noord naar zuid de volgende herbergen: De Vriessche Koedrift (voorheen 'Nieuwen Hout' geheten), daar tegenover aan de westzijde van de Wagenweg: Het Doorneboompje, meer noordelijk het Dronckemanshuisje, het laatste Stuivertje, het Posthuis (stopplaats diligences, tevens tapnering), het Bonte Paardt (later Lommeroord; op de hoek van de Herenweg en de Kerklaan), de Konijnenberg kort voor Huize te Manpad en ten slotte in Bennebroek De Oude Geleerde Man.
- (4) Zie: Gort met stroop; over geschiedenis en volksleven van Zandvoort aan Zee. 1968, p.35vv.
Voordien in particuliere handen is op 29 augustus 1916 besloten de Zandvoortseweg in eigendom over te dragen aan de gemeenten Heemstede, Bloemendaal en Zandvoort en korte tijd later zijn de tollën afgeschaft.
- (5) Citaat uit: M.F.van Lennep, Het leven van mr.Jacob van Lennep. 19109. Eerste deel, p.55-56.
- (6) Zie hierover mijn artikel in Nieuwsbrief VOHB, nummer 52, mei 1987, p.14-16.

Hans Krol

Oud-Heemstede-Bennebroek

Adriaen Pauw

25e jaargang No. 97 Augustus 1998

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

K. de Raadt, penningmeester
Kerklaan 49 b,
2101 HL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 06 41

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. L.M. 't Hooft-van der
Linden,
Wilhelminaplein 1,
2103 GS HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 26 31

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Van Kinsbergenlaan 54
2121 WC Bennebroek
tel. 023 - 584 56 64

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie per 1 januari.
Contributie minimaal f. 17,50
Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: Dit jaar sluit definitief het atheneum Adriaan Pauw als onderwijsinstelling in Heemstede (opgegaan in het Kaj Munk College te Hoofddorp). Op de voorzijde een foto van het opschrift van woonhuis Blekersvaartweg 8, daterend uit 1672. (foto V.C.Klep).

Inhoud	pag.
Redactioneel	102
Zomerexcursie	106
Open Monumentendag	108
Verslag algemene ledenvergadering van 13 mei 1998	110
Afscheid nemen...	114
Excursie naar Historisch Museum Haarlemmermeer	115
Cursussen in het Rijksarchief Noord-Holland	117
Naar aanleiding van...	118
Bewoners en eigenaren van de Gliphoeve te Heemstede, 1782-1840	120
Varia Heemstediana	130
I Recente boeken van Heemstedenaren	
II Literatuur en publicaties over Heemstede	
III Bosbeek	
IV De Vrede van Munster herdacht	
V Bomans en de Heemsteedse Dreef	
VI Record-aantal Heemstedenaren in Tweede Kamer	
Hugo de Groot, Adriaen Pauw en de voorbereidingen voor de Vrede van Munster	148
Armenzorg in Bennebroek	162
Nieuwe leden VOHB februari t/m juni 1998	169
Komende verenigingsactiviteiten	169

Redactioneel

Voor u ligt de derde aflevering van de 25ste jaargang van 'Oud-Heemstede-Bennebroek'. In het vorige nummer is een prijsvraag uitgeschreven voor een nieuwe naamgeving van ons kwartaalblad. Daarop zijn reacties binnengekomen van de heren Pierre Bussen, Piet van Daalen en Piet van Veelen met in totaal acht suggesties voor een nieuwe naam. De door het bestuur te kiezen naam zal in het volgend nummer worden medegedeeld en zo mogelijk met ingang van 1999 ingevoerd.

Naar aanleiding van een artikeltje over de zaak van de familie Kiebert (Voorheen Friesche Kaashandel) in de serie 'Wijken en straten' zijn door de auteur enkele ontvangen reacties en in een beknopte bijdrage verwerkt.

In mijn bijdrage 'Een mysterieus rijm' ('De Haringbuys') is de vroeger herberg 't Laatste Stuivertje' op basis van een beschrijving in het boek *Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout* (1975, pagina 215), ten onrechte aan de Herenweg gesitueerd. Ons lid, de heer Jan Hein Beelen uit Santpoort, merkt op dat deze destijds neringrijke tapperij was gelegen aan de Binnenweg, recht tegenover de Koediefsaan. Verwijzend naar een kaart uit 1806 waarvan het origineel in de huiskamer van één der nazaten van de Heemsteedse blekers hangt. Een kopie is ter illustratie opgenomen.

Wegens ruimtegebrek zal de toegezegde vervolg-bijdrage over een tafereel dat in de volkshistorie bekend staat onder de naam 'De ambassadeur der Laberlotten', verbonden aan herberg en hoerhuys 't Bokje' in de volgende aflevering verschijnen.

Mevrouw Annabelle Meddens gaat op basis van archiefonderzoek verder in op de 18e en begin 19e eeuwse eigenaren van de nog bestaande Heemsteedse buitenplaats 'De Gliphoeve', voortgekomen uit een blekerij in buurtschap de Glip.

Eveneens in deze uitgave vindt u wederom het nodige over Adriaen Pauw en de Vrede van Munster. Lezenswaardig is het artikel over twee 'erflaters' uit de 17e eeuw: Hugo de Groot (Grotius) en Adriaan Pauw, naar wie beiden een straat is vernoemd in Heemstede. Alletwee verstandelijk begaafd, ijverig en rusteloos, maar tegelijkertijd elkaars tegenpolen. Hugo de Groot theoretisch, principieel en gematigd van

aard, tegenover de pragmatische, opportunistische en heftige Pauw. Beiden waren jurst en diplomaat. De Groot, een geleerd schrijver, wordt algemeen gewaardeerd als de grootste wetenschapper van de Gouden Eeuw. Hij geldt als de grondlegger van het internationaal recht, maar bleek ongeschikt als politicus. Pauw ontwikkelde zich tot een gewiekst onderhandelaar en een staatsman van formaat. Onvermeld blijft dat beiden hun eerste stap op de weg van de diplomatie en politiek in 1613 hebben gezet. In dat jaar traden Hugo de Groot, Jacob Boreel, Dirk Meerman en Reinier Pauw (met in zijn gevolg zoon Adriaan) als buitengewoon gezant in Engeland op teneinde de geschillen tussen de Nederlandse en Engelse Oost-Indische Compagnieën uit de weg te ruimen. Koning Jacobus I karakteriseerde Hugo de Groot als "een pedant, vol woorden en zonder oordeel". De Engelse vorst nobileerde Adriaan Pauw op 19 oktober 1613 tot Gulden Ridder (*Eques Auratus*). Enkele jaren later, in 1619, behoorde de Prinsgezinde, Amsterdamse burgemeester, Reinier Pauw tot de bijzondere rechters in het proces tegen Johan van Oldenbarnevelt en enkele andere libertijnse staatsgezinden. De raadpensionaris is (ten onrechte) wegens "hoogverraad en verstandhouding met de vijand" ter dood veroordeeld, terwijl De Groot cum suis voor een levenslange gevangenschap naar het slot Loevestein werden verbannen. Daar wist deze zich met behulp van zijn echtgenote Maria van Reigersberch verscholen in een boekenkist te ontsnappen om vervolgens via Antwerpen naar Frankrijk uit te wijken. Zijn tweede zoon Pieter volgde hem in Parijs (*). In de periode 1634-1635 toen Adriaan Pauw (met J.de Knuyt) als extra-ordinaris ambassadeur in Parijs verbleef was Hugo de Groot gezant in Zweedse dienst aan het Franse hof. In die periode vond niettemin geen officieel contact tussen beiden plaats. Volgens De Groot lag de schuld hiervan bij Pauw die hij als zijn belangrijkste tegenstrever om niet te zeggen onverzoenlijke vijand op diplomatiek niveau beschouwde.

De door de aanwezigen gewaardeerde lezing van dr.E.Ebben en geslaagde tentoonstelling in het Heemsteedse gemeentehuis zijn intussen verleden tijd. Ook de aanstaande excursie naar Den Haag en Delft (5 september) alsmede de jaarlijkse premie-avond (19 november) zullen in het teken staan van het 350ste geboortjaar van Nederland als soevereine staat.

Van de heer Maarten Verkaik is in dit nummer het eerste van drie artikeltjes over 'Armenzorg in Bennebroek' gepubliceerd. Vandaag de

dag bepaald geen armlastige gemeente en bovendien qua woonlasten anno 1998 plotseling één van de duurste gemeenten van ons land. In deze editie vindt u voor het eerst een overzicht naar woonplaatsen van onze leden. Het laatste decennium is vooral het ledental uit Bennebroek - met een verdubbeling - sterk gestegen. Géén leden (oud-inwoners) zijn woonachtig in de vier Noordelijke provincies, daarentegen zeven in Noord-Brabant. Ten aanzien van Uden heeft dat te maken met de verplaatsing van de Bovema-fabriek vanuit Heemstede naar die Oost-Brabantse gemeente. Verhuisden, aanvankelijk als seizoenarbeider, in de 17e en 18e eeuw honderden Brabanders naar Zuid-Kennemerland om werk te vinden in de textiel- en blekerijnijverheid, tijdens de opening van de recente expositie in de Burgerzaal konden we de in Heemstede geboren heren Hans van der Prijt uit Oosterhout en Ton Serné uit Rosmalen begroeten, welke emplooi in Noord-Brabant hebben gevonden. Zoals ook voor emigranten naar andere werelddelen geldt blijft Heemstede trekken.

Ten slotte nog enige losse informaties. Bij de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland is een herziene 'Gids voor historisch onderzoek in Noord-Holland' verschenen, onmisbaar voor eenieder die zich met provinciale of regionale geschiedenis bezighoudt. (Tel./fax 531 84 36).

Het Meertens Instituut te Amsterdam vraagt onze medewerking bij een landelijk opgezet dialectenonderzoek. Het gaat er daarbij om van dertig vragen een antwoord in te vullen. Bijvoorbeeld: *De man had veel te veel gedronken, hij was zo dronken als....*. Wat men wil nagaan is of er regionale/ plaatselijke/ individuele variaties bestaan ten aanzien van te kiezen vergelijkingen van eigenschappen en gedrag van mensen met dieren of eventueel personen en zaken. Een vragenlijst kan worden verkregen bij ons bestuurslid mevrouw Marisca van der Eem (telefoon 528 96 09).

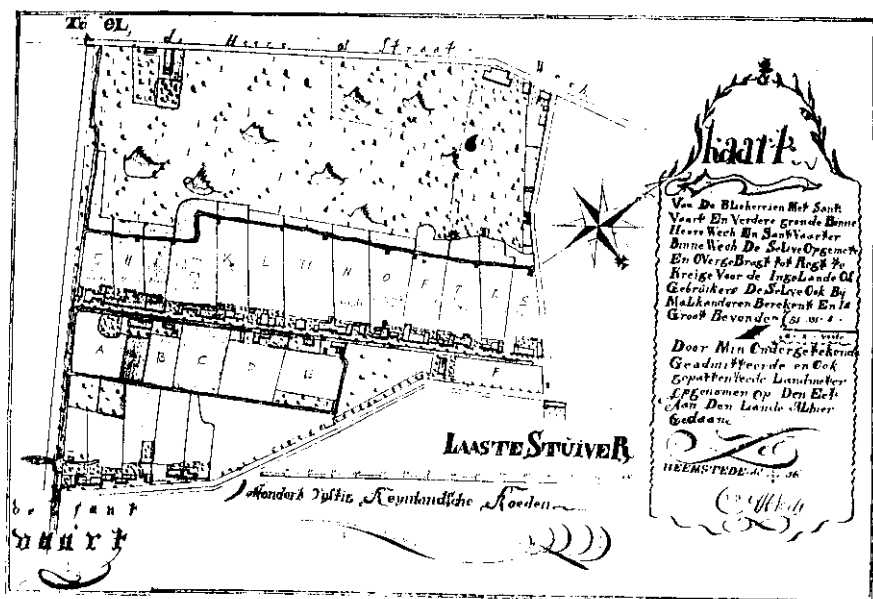
De heer Wessel Mekking, aankomend journalist, hebben wij bereid gevonden met ingang van het volgende nummer medewerking te verlenen aan een nieuwe serie over oudere personen die herinneringen aan het vroegere leven van alledag zullen ophalen.

In de laatste aflevering van 1998 zal verder aandacht worden geschonken aan bestuurszaken zoals karakterbehoud.

Wij wensen u veel leesplezier en laten niet na te vermelden dat reacties welkom blijven!

(*) Pieter de Groot (1615-1678) trad in de voetsporen van zijn vader als pensionaris en diplomaat. Hij was van 1662 tot zijn overlijden eigenaar van de hofstede 'Boekenrode', gelegen op de grens van Heemstede en Bloemendaal. De transportacte van deze buitenplaats vond daarom plaats ten overstaan der schepenen van Heemstede én van Tetterode, Aelbrechtsberg en Vogelensang.

Hans Krol

Zomerexcursie 1998

Zaterdag 5 september

N.B.: de eerder aangekondigde datum van 29 augustus komt te **vervallen**.

De excursie staat dit jaar in het teken van de Vrede van Münster, waar een aantal tentoonstellingen aan zijn gewijd. Twee daarvan staan op ons programma.

Dagindeling

- 9.00 u. Vertrek per bus vanaf het Raadhuisplein in Heemstede.
- 9.45 u. Koffie in Wassenaar.
- 10.45 u. Aankomst bij het museum het Mauritshuis in Den Haag en bezoek aan de tentoonstelling van schilderijen van Gerard Terborch (1617-1681), die ook het schilderij van de onder-tekening van de Vrede van Münster maakte; in de bus zal toelichting op de tentoonstelling worden gegeven, omdat dat in het museum zelf wat lastig gaat.
- 12.15 u. Vertrek naar Delft.
- 13.00 u. Aankomst bij restaurant Het Karrewiel, waar de lunch wordt geserveerd.
- 14.00 u. Vertrek - te voet (ca. 10 minuten lopen) of per bus - naar het Legermuseum voor een bezoek aan de expositie "Van Maurits naar Münster, tactiek en triomf van het Staatse leger". We ontvangen hier wel een rondleiding in het museum.
- 16.00 u. Vertrek naar Heemstede.
- 17.00 u. Aankomst op het Raadhuisplein en einde van de excursie.

Bij een opknapbeurt voor een nieuw modehuis (na sluiting van café 't Okshoofd), Raadhuisstraat 28, kwam na verwijdering van een betonlaag het opschrift 'vleeschhouwerij' te voorschijn, vanaf 1910 winkelpand van slagerij Van Amerongen. Ook de in verval geraakte stierenkop is op initiatief van de heer R. van der Wel hersteld. (foto's V.C.Klep).

Overige mededelingen.

De **kosten** voor de excursie bedragen f 45,- per persoon. Inbegrepen het vervoer per bus, de koffie 's ochtends en de lunch.

Niet inbegrepen zijn de toegangskaarten voor beide musea; wij gaan ervan uit dat een aantal deelnemers een Museumjaarkaart heeft en dus gratis of misschien met een kleine bijbetaling binnen komt. Andere deelnemers betalen dus ieder voor zichzelf; bij een bepaald aantal is mogelijk het groepstarief van toepassing.

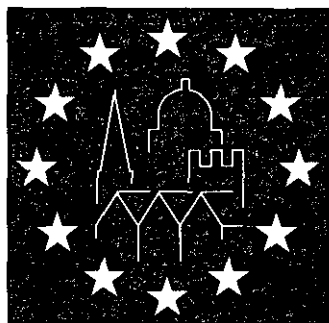
De aangegeven tijden zijn - **behalve de vertrektijd - bij benadering.**

U kunt zich **opgeven** bij de heer Frans Harm (telefoon 528 07 40). Het maximale aantal deelnemers is 50; tijdens de jaarvergadering hebben zich al 29 personen ingeschreven.

De Evenementencommissie VOHB

12 September

Open Monumenten- dag 1998

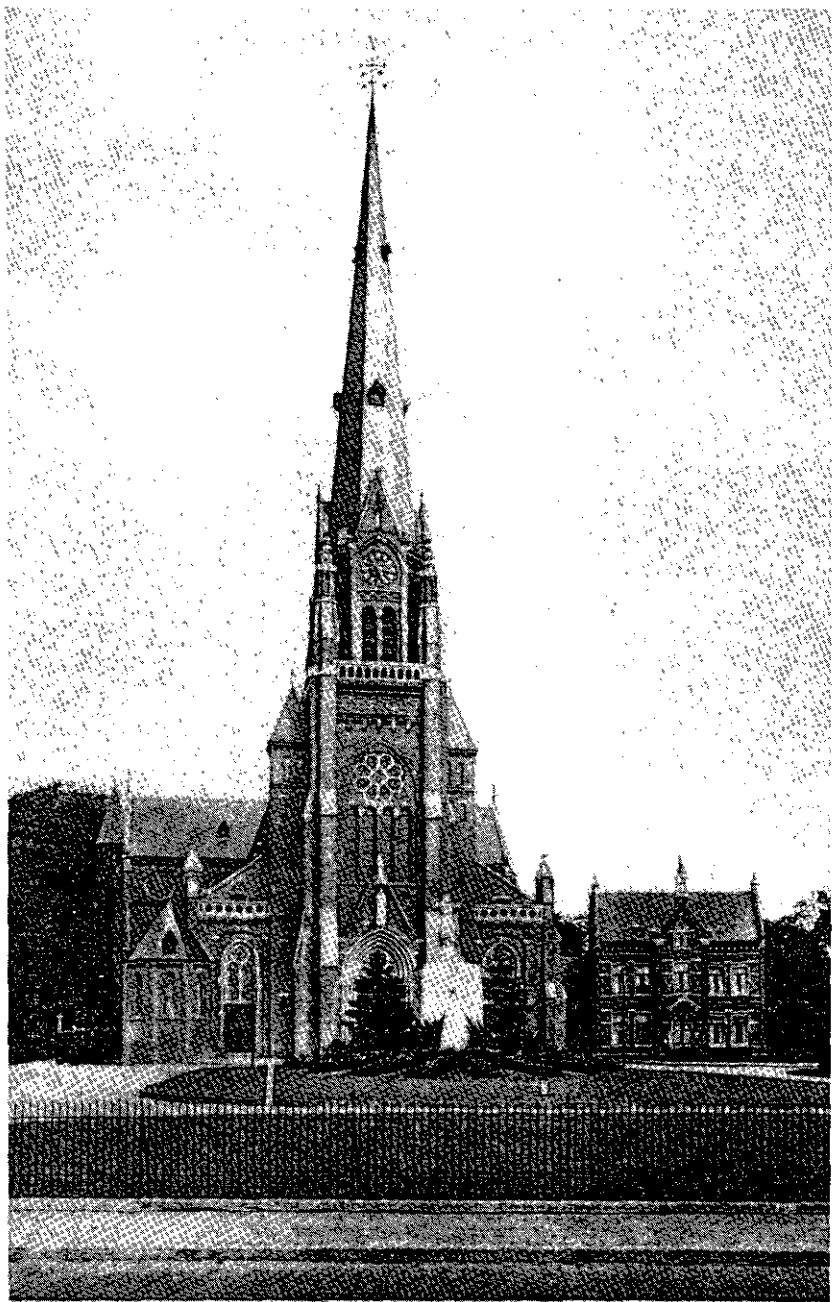

Dit jaar wordt Open Monumentendag *alleen* in Heemstede gehouden. Enkele leden van het bestuur en van de commissie Karakterbehoud hebben gekozen voor het openstellen van de **Sint Bavokerk** aan de Herenweg/Kerklaan te Heemstede.

Door middel van een rondleiding en een voor deze gelegenheid gemaakt informatieboekje komt u meer te weten over deze kerk die nog niet eerder op Open Monumentendag open was.

De parochie Berkenrode waar de kerk uit stamt heeft een rijke historie die terug gaat tot de 17e eeuw.

Dit kerkgebouw dateert van 1879.

Heemstede- R. K. Kerk a. d. Heereweg.

Misschien bent u nog nooit in deze karakteristieke kerk geweest, dan is dit uw kans.

En als u parochiaan bent dan is het voor u een gelegenheid uw kerk eens op een andere wijze te bekijken en meer te weten te komen over hetgeen u tijdens de diensten om u heen ziet.

Wij zullen onder meer aandacht besteden aan:

- de geschiedenis van het gebouw
- het gieten van beelden
- glas in lood en gebrandschilderd glas
- het metselwerk en sierlijsten
- metaalbewerking
- natuursteen
- houtbewerking
- de wijziging van de inrichting van het gebouw ten gevolge van het Tweede Vaticaansconcilie
- de architect Margry

U bent dus van harte welkom op **zaterdag 12 september van 13.00 -17.00 uur** voor een interessante rondleiding en als u weer naar huis gaat krijgt u een informatieboekje mee om alles nog eens op uw gemak na te lezen.

Ledenvergadering 13 mei 1998

VERSLAG ALGEMENE LEDENVERGADERING 13 MEI 1998 GEHOUDEN IN HET TREFUNT TE BENNEBROEK

1. Voorzitter F.Th.J.Harm opent omstreeks 20.00 uur de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom. De belangstelling was aanvankelijk gering; bijna 30 personen woonden de vergadering bij. Twee bestuursleden zijn verhinderd, namelijk mevrouw Lenie 't Hooft en Hans Krol.

Secretaris Jan Olthaar deelt mede dat de mogelijkheid bestaat om op vrijdag 15 mei a.s. "Brieven aan de Toekomst" te schrijven. Het kan gaan over alledaagse belevenissen. Met zo'n brief wordt een bijdrage geleverd aan het nationale archief over het leven van de gewone mensen in Nederland.

2. Het verslag van de algemene ledenvergadering van 20 mei 1997 wordt ongewijzigd vastgesteld. Voorzitter Frans Harm deelt mede dat in het ledenorgaan nu de tekst over de gehele pagina is verdeeld, in plaats van de 2 kolommen tot en met aflevering 94.
3. Het jaarverslag van de VOHB 1997 geeft voor de aanwezigen geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.
Mevrouw Scheffer-Oosterhoorn vraagt bij het jaarverslag van de Commissie Karakterbehoud naar de stand van zaken met betrekking tot de cultuur-historische kaart. Door de voorzitter van de Commissie Karakterbehoud en de secretaris van de VOHB wordt hierop een toelichting gegeven. De wens bestaat dat er te zijner tijd een signaal van een dergelijke kaart uitgaat om bepaalde panden, die bijvoorbeeld met sloop worden bedreigd, te behouden. Het samenstellen van een dergelijke kaart vindt men een goed initiatief.
De voorzitter deelt mede dat de Muren Oude Slot Boven Water (MOSBW) weer in de belangstelling zijn gekomen. Een projectgroep, waarin onder andere de gemeente en de VOHB zijn vertegenwoordigd, heeft een opdracht gegeven aan zes ontwikkelings-bureaus voor de inrichting van de beeldentuin op het terrein van het Oude Slot. De fundamenten van het voormalige kasteel vormen hier een onderdeel van.
Verder heeft het bestuur een bezwaarschrift ingediend tegen sloop van de bollenschuur aan de Herenweg 19-21. In verband met bouwvalligheid zal het achterste gedeelte niet behouden kunnen worden; het voorste gedeelte heeft reeds de monumentenstatus en zal niet worden gesloopt.
4. Omdat de penningmeester nog niet aanwezig is, wordt eerst het punt "Bestuursverkiezing" behandeld. De penningmeester, die waarschijnlijk dit najaar uit Heemstede gaat vertrekken, wordt nu bij acclamatie herkozen. De secretaris Jan Olthaar is aftredend, maar stelt zich niet meer herkiesbaar. In zijn plaats wordt de heer P.L. van Daalen unaniem gekozen, nadat hij zich aan de vergadering heeft voorgesteld. Paul van Daalen dankt voor het in hem gestelde vertrouwen.
5. Jaarcijfers 1997 en begroting 1998-1999. De penningmeester

geeft een toelichting op de jaarcijfers en geeft enkele kleine correcties door.

Er worden vragen gesteld over de te verwachten hogere contributie en hoe het negatieve vermogen er in de toekomst weer positiever kan gaan uitzien.

Hierbij wordt er nogmaals voor gepleit dat de gemeente Bennebroek zoals de gemeente Heemstede een subsidie aan de Vereniging verstrekt.

De vergadering gaat met de toelichting door de penningmeester akkoord met de jaarcijfers 1997 en keurt de begroting 1998 goed.

De vergadering gaat verder akkoord met het bestuursvoorstel om de contributie in 1999 te verhogen tot f 20,- per lid; deze is nu minimaal f17,50 per lid en sinds 1993 niet meer verhoogd.

6. De kascommissie bestaande uit mevrouw L.Postma en de heer A.J. van Baarle heeft de boekhouding over 1997 gecontroleerd en in orde bevonden. De kascommissie stelt daarom voor de penningmeester en het bestuur decharge te verlenen voor het gevoerde beleid in 1997.
7. Mevrouw L.Postma treedt terug uit de kascommissie. In haar plaats stelt de heer Prins zich beschikbaar om de vacante plaats in te nemen. De voorzitter dankt mevrouw Postma voor haar inzet.
8. Rondvraag.
De voorzitter bedankt de scheidende secretaris voor zijn inzet en activiteiten ten behoeve van de VOHB verricht. De voorzitter heeft 5 jaar plezierig en goed met hem samengewerkt.
De secretaris zegt dat hij in verband met andere activiteiten er na 10 jaar mee wilde stoppen. Hij is verheugd in Paul van Daalen een goede opvolger te krijgen en bedankt het Bestuur voor de goede samenwerking alsmede de leden voor de goede contacten. Tijdens de laatste bestuursvergadering is hem namens de VOHB een cadeau overhandigd, waarvoor hij de VOHB erg erkentelijk is.
De voorzitter deelt mede dat het programma van de jaarlijkse excursie op tafel ligt. De datum is verschoven van zaterdag 29

augustus naar 5 september, in verband met het programma van de musea. Hij roept belangstellenden op met dit uitstapje mee te gaan en de museumjaarkaart mee te nemen.

De verkopen van de videoband, uitgegeven tijdens het 50-jarig jubileum stellen teleur; niet van het jubileum-boek. Daarom wordt de band nu aangeboden voor de prijs van f 19,- per exemplaar.

De heer Jongh Visscher vindt de houding van de gemeente Bennebroek ten aanzien van het Centrumplan in strijd met alle afspraken en met de wet. Mogelijk is er nog een beroep bij de Raad van State mogelijk. De voorzitter zegt nu dat de procedure achter de rug is en er weinig meer aan valt te doen. Het Bestuur heeft hierover met de gemeente wel contact gehad. De heer De Groot wijst op een nieuw gedeelte van het Centrumplan, omgeving Schoollaan met bijbehorende nieuwbouw. Dit aspect zal in handen worden gegeven van de Commissie Karakterbehoud. Hierna sluit de voorzitter te ca. 21.00 uur deze algemene vergadering.

9. Voor het tweede gedeelte van het programma blijkt het aantal aanwezigen verdubbeld te zijn. Na de pauze houdt de heer dr. E.R.M.A. Ebben, als universitair docent verbonden aan de vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Leiden, een interessante lezing over **"Adriaan Pauw en de Vrede van Münster"**.

De heer Ebben geeft eerst uitvoerig de geschiedenis van de Spaanse kant weer, omdat deze meestal onderbelicht blijft. Met name schetst hij de invloed van de koningen Filips de tweede, de derde en de vierde. Tenslotte schetst hij de rol van vredestichter Adriaan Pauw, die samen met de andere gecommitteerden uit de zeven Noord-Nederlandse gewesten met Spanje in 1648 de Vrede van Münster sloot. Het was een leerzame en onderhoudende voordracht met ondersteuning van dia's.

Jan Olthaar, secretaris

Afscheid nemen....

Na tien jaar afscheid nemen als bestuurslid van de Vereniging Oud Heemstede-Bennebroek (VOHB) is een belangrijke stap en tevens een mijlpaal.

Destijds is mij op één van mijn eerste vergaderingen door wijlen Harm Hamming gevraagd om in het Bestuur zitting te nemen en de leden-administratie te doen. Daarop heb ik ja gezegd. In 1991 als opvolger van Wim Verspoor gepromoveerd tot secretaris. Sinds die tijd zijn vele brieven namens de VOHB uitgegaan en vele verslagen gemaakt.

De contacten met de leden van de VOHB en anderen waren voor mij waardevol. In verband met andere activiteiten heb ik nu besloten er een punt achter te zetten. Het samenstellen van het verslag van de algemene vergadering op 13 mei jl. is voorlopig mijn laatste taak als secretaris. Niettemin hoop ik de activiteiten van de VOHB zoveel mogelijk bij te wonen.

Ook de bestuursleden, waarmee ik mocht samenwerken, dank ik hartelijk voor de goede contacten. Ik ben verheugd in Paul van Daalen een goede opvolger te hebben gevonden. Het Bestuur dank ik hartelijk voor het aangeboden cadeau, een leren diplomatas, als blijvende herinnering aan de VOHB. Voor de toekomst wens ik de Vereniging en u allen alle goeds toe.

Tenslotte een bijzonder woord van dank aan mijn vrouw Hermien, voor het aannemen van de vele telefoontjes voor de VOHB!

Met hartelijke groeten,

Jan Olthaar

Excursie naar Historisch Museum Haarlemmermeer

18 april 1998

Met iets minder leden (18) dan zich hadden aangemeld, werden we rond één uur welkom geheten door de heer A.J. de Koning, voorzitter van de Stichting Meer-Historie. Daarna sprak mevrouw Annet van Ekeris ons kort toe. Zij was onze gids voor die middag. Na eerst een korte historie via klankbeelden over het Haarlemmermeer traden we het museum binnen. Daar ontrolde zich voor onze ogen de geschiedenis vanaf 1852 tot heden van de Haarlemmermeerpolder.

Mevrouw Van Ekeris vertelde boeiend. Allereerst over de komst van de "polderjongens" die het vele zware graafwerk in de polder verrichtten. Ook de Ringvaart hebben zij met mankracht gegraven. Zij bouwden eenvoudige hutjes als onderkomen, gevlochten hout met leem afgesmeerd. Verder geen voorzieningen. Als het werk zich te ver van de

hut had verwijderd, werd de hut afgebroken en weer neergezet op de plek waar ze op dat moment bezig waren. Weinig van deze polderjongens zijn later met hun familie in de polder gebleven. Ruud Prins, voor velen een bekend lid van onze vereniging, vertelde dat zijn familie tot één van die uitzonderingen behoorde.

Verderop in de tentoonstelling werd de boom die de polderjongens hadden gepant en die na jaren moest verdwijnen, symbolisch opnieuw geplant. Je kunt eronder op de bank zitten en van daaruit een deel van de tentoonstelling bekijken.

Oude werktuigen zijn niet zo maar neergezet, maar kregen een bijna levensechte achtergrond en plaatsen je zo terug in die tijd. Het interieur van een landarbeiderswoning toonde ons hoe men met weinig comfort en veel gezinsleven daarin leefde. Via strepen op de vloer wordt de grootte van de woning aangegeven.

Door middel van voorwerpen, brieven, foto's, documenten en gesproken beeld via de video werd onze aandacht voortdurend vastgehouden. Voeg daarbij het enthousiaste verhaal met veel persoonlijke herinneringen van mevrouw van Ekeris en u kunt zich voorstellen dat wij een boeiende middag gehad hebben in het Historisch Museum Haarlemmermeer.

Heeft u het gemist en bent u nieuwsgierig geworden? U kunt ook op eigen gelegenheid gaan van 1 april tot 1 oktober van 13.00 tot 17.00 uur. Van 1 oktober tot 1 april op zondag van 13.00 - 17.00 uur. Herfst- en kerstvakantie open. Er zijn speurtochten voor de kinderen in verschillende leeftijdsgroepen.

Adres: Kruisweg 1403 (achter Claus!). Vergeet niet uw museumjaarkaart mee te nemen.

Marisca van der Eem-Wildschut

De afbeelding "Impressie van arbeid en leven van de 'polderjongens" is afkomstig van een ansichtkaart uit het museum.

Cursussen in het Rijksarchief Noord-Holland

In het Rijksarchief Noord-Holland beginnen in september 1998 de volgende cursussen:

Cursus genealogie

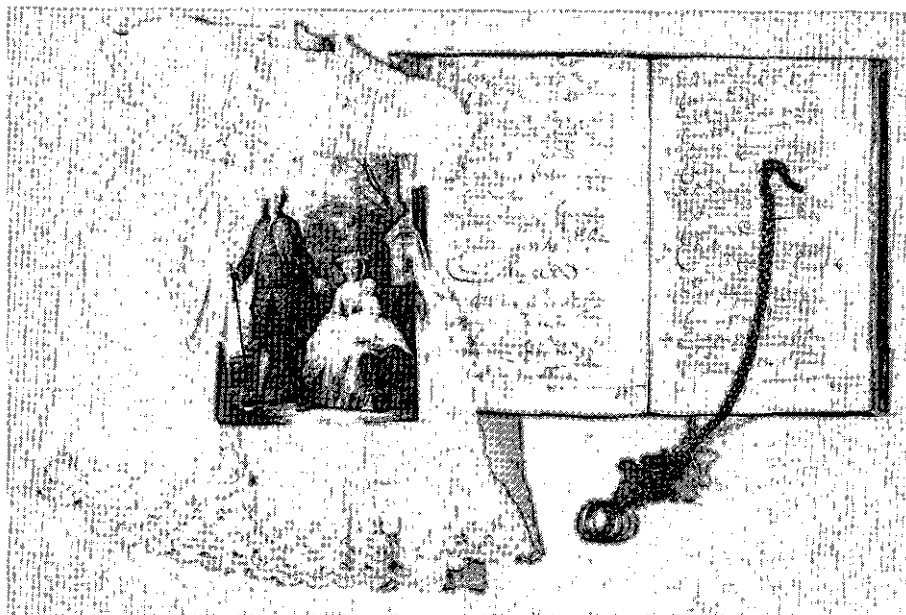
tijdstip: vrijdagmorgen 10.00-11.30 uur

duur: 12 lessen

kosten: 125 gulden

eerste les: 4-9-98

De cursus genealogie is voor mensen, die pas begonnen zijn met familieonderzoek en voor onderzoekers die de basisgegevens van hun voorouders al gevonden hebben. In de cursus worden een aantal primaire bronnen behandeld: de registers van de burgerlijke stand, de bijlagen bij de registers, de DTB-registers (doop-, trouw- en begraaf-

registers) en secundaire bronnen, die nadere gegevens over voorouders op kunnen leveren: de militieregisters, de memories van successie, het handelsregister van de kamers van koophandel, de oud-rechterlijke archieven, weeskamerarchieven, notariële archieven en gevangenisarchieven. Tijdens de cursus wordt ook uitgelegd hoe het op de studiezaal van het rijksarchief toegaat. Vragen als hoe zoek ik in de inventarissen, hoe zoek ik stukken op en hoe vraag ik ze met de computer aan worden behandeld. Tevens wordt een bezoek gebracht aan de notariële index van het Rijksarchief.

Cursus oud-schrift

tijdstip: zaterdagmorgen 09.15-10.45 uur

duur: 12 lessen

kosten: 125 gulden

eerste les: 5-9-1998

Voor historisch onderzoek in de zestiende en zeventiende eeuw en voor onderzoek naar voorouders vóór 1811 is het leren lezen van oud-schrift noodzakelijk. In de cursus worden voornamelijk Hollandse archiefstukken gelezen uit de 16e, 17e en 18e eeuw. Iedere week wordt huiswerk opgegeven. Na afloop van de cursus kunnen de meeste cursisten, redelijk vlot, oude Hollandse teksten lezen.

De cursussen worden gegeven in de regentenkamer van het Rijksarchief, Kleine Houtweg 18, te Haarlem. Agnes Dunselman geeft de cursussen. U kunt zich bij haar aanmelden, tel. 0255-521499, fax 0255-519867.

De cursussen worden bij voldoende belangstelling in de periode januari-maart 1999 herhaald.

Naar aanleiding van.....

Wijken en straten: Binnenweg-Centrum.

De redactie ontving van een aantal lezers interessante aanvullingen op het artikel over de winkel van de familie Kiebert (voorheen de Friesche Kaashandel) in het maartnummer, pagina's 71-75.

Mevrouw T. v.d Linden is familie van de bouwer van de winkelpanden aan de Binnenweg, namelijk de heer G. Eijsker.

Voordien had deze een compagnonschap met de heer Doorman, maar toen Eijsker de winkelpanden bouwde was hij geheel zelfstandig.

Uitsluitend de beide hoekpanden zijn in de crisistijd verkocht.

De tussenliggende panden zijn nog steeds in bezit van de familie Eijsker. Misschien was de firma Reijngoud de eerste huurder, maar het pand is nog steeds een huurpand. Aldus mevrouw v.d. Linden.

De heer V.C. Klep, bij de lezers bekend als de 'huisfotograaf' van de Vereniging, zond de volgende informatie over de winkel van Kiebert. Ten aanzien van het onderschrift van de foto van de kaasuitreiking het volgende. Het ging namelijk niet om de uitreiking van kaasrantsoenen, maar de verkoop van een product, dat vrijkwam bij de kaasproductie en zonder bon mocht worden verkocht. De heer Kiebert Sr. had hiervan een partij op de kop getikt en omdat het zonder bon ging, was de rij zo lang!

Verder nog aanvullende informatie over de omgeving van dit deel van de Binnenweg met betrekking op het Postkantoor. Toen het Postkantoor het pand aan de Raadhuisstraat (nu telefoon- centrale) verliet, is jaren kantoor gehouden in een houten gebouw, dat in de bezettingstijd, op het terrein van Kors, de auto-onderneming, was gebouwd. Later heeft Albert Heijn daar een pand gehad. Aldus de heer Klep.

Mevrouw Leffelaar weet te melden dat de tegelhandel Intercodam heette, en dat de ontwerper van de tegeltableaus de heer Burgess was, die tevens het tegelpaneel bij de entree van café-restaurant Brinkmann in Haarlem ontwierp.

Voor bovenstaande reacties, hartelijk dank.

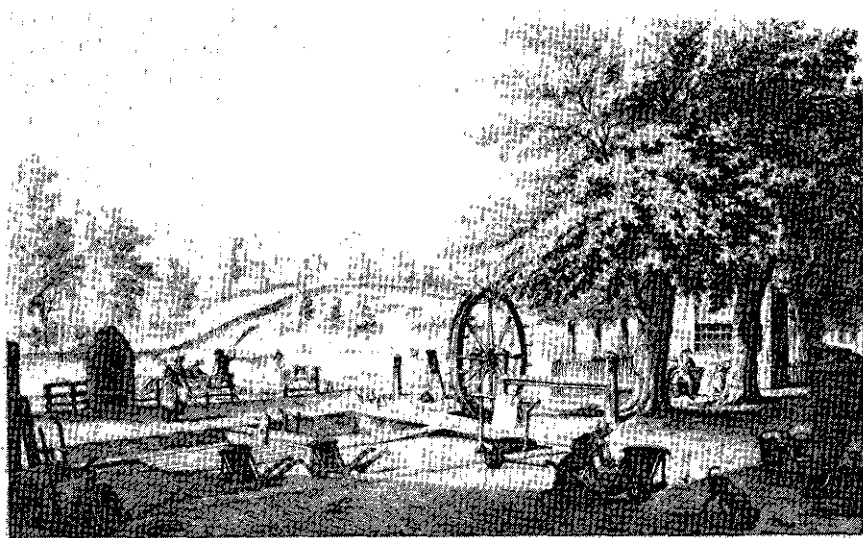
Graag ontvangt de redactie suggesties van lezers om aandacht te schenken aan bijzonderheden over Wijken en Straten.

Cees Peper

Bewoners en eigenaren van de Gliphoeve in Heemstede, 1782-1940

In het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem trof ik een tekening aan van de lijnwaadblekerij *Bleeklust* te Heemstede (thans het huis de Gliphoeve). De tekening is gemaakt door Joseph Charles in 1797. Onderaan de tekening staat geschreven: *De Lijnwaadblekerij Bleeklust op de Glip van de wed. Louis Gunst in 1797*. Op het middenplan staat het huis getekend met daarvoor een man en een vrouw zittend op een bankje. Zit hier de weduwe Gunst?

*Wie was die weduwe van Louis Gunst? Hoe heette zij? Hoe lang was zij al weduwe? Wanneer was zij getrouwd met Louis Gunst? Wie was Louis Gunst? Hadden zij ook kinderen? Hoe lang heeft zij het bedrijf van haar man voortgezet? Wie was na haar eigenaar van Bleeklust? Wanneer werd de naam van Bleeklust veranderd in Gliphoeve?*¹

DE LIJNWAADBLEKERIJ BLEEKLUST OP DE GLIP VAN DE WED LOUIS GUNST IN 1797.

NAAR EEN TEGENING VAN JOSEPH CHARLES

De familie Gunst, eigenaren van Bleeklust 1782-1811.

Louis Gunst kocht de laken- en lijnwaadblekerij genaamd Bleeklust met huis, droogberg, bleekvelden, tuinen, weilanden en huisje op 18 april 1782 van Sara Cardoes, weduwe van Dirk van Grieken. Tevens kocht hij een lakenblekerij, die gehuurd werd door Arie Schenkenveld en een gewezen kleeblekerij aan de Glip voor 10.000 gulden.² Louis Gunst was te Amsterdam gedoopt op 4 april 1746. Hij was de zoon van Willem Gunst en Anna Albertina Aaltes.³ Hij was, twee jaar voor de aankoop van Bleeklust, in zijn geboorteplaats Amsterdam getrouwd met de lutherse Anna Elisabeth Leijding.⁴ In Amsterdam werd hun eerste kind gedoopt op 1 februari 1780, die de naam Arnoldus Xaverius Ignatius kreeg. Hun tweede kind, Anna Albertina, werd in hun nieuwe woonplaats Heemstede gedoopt op 1 december 1782.⁵ Negen dagen na de doop van het dochttertje overleed de echtgenote van Louis Gunst.

In Amsterdam ontmoette Louis Gunst zijn tweede echtgenote Catharina Vleck. Zij gingen daar in ondertrouw op 7 januari 1785.⁶ Catharina Vleck was 33 jaar, was gedoopt op 7 augustus 1751 en was de dochter van Alewijn Vleck en Margaretha Varwijk. Zij was evenals Louis Gunst rooms-katholiek. In november 1785 werd hun zoontje Wilhelmus Judocus gedoopt.⁷ Lang duurde het geluk voor Louis Gunst en zijn tweede echtgenote niet. Binnen een jaar na de geboorte van hun kind overleed Louis Gunst in oktober 1786. Catharina Vleck erfde de helft van de blekerij. De kinderen erfdren tezamen de andere helft van Bleeklust. Op de blekerij berustte een volledige hypotheek. Door toedoen van de voogden namen de kinderen in 1787 afstand van de erfenis en de weduwe zette het bedrijf voort.⁸ Catharina Vleck exploiteerde het bedrijf 25 jaar lang, veelal met leningen en het afsluiten van extra hypotheeken. In 1809 kocht zij een gewezen blekerij genaamd de Keizerskroon aan de Glip voor 300 gulden erbij.⁹

In 1811 ging de weduwe failliet. Zij verklaarde toen samen met haar crediteuren *'dat zij zodanig is achteruitgegaan, dat het haar onmogelijk is geworden crediteuren te voldoen'*. Zij gaf noodgedwongen opdracht de blekerij publiekelijk te veilen in het logement de Gouden Leeuw in Haarlem.¹⁰ In het notarieel archief van Haarlem is de boedelinventaris opgenomen van de failliete boedel van Catharina Gunst-Vleck.¹¹ Uit deze inventaris is de grootte van het huis af te lezen. Er was een klein koepeltje, een apart groot huis met daarin: een zaal, een zaaltje, gele kamer, keuken comptoir (kantoor) en kelder. Boven was een klein kamertje, zoldertje en een meidenkamer. In de boedel

Gravure van 'De Bleker' door Jan Luyken

bevonden zich ook een aantal schilderijen waarvan bij twee vermeld stond, dat zij behoorden tot de bleek (het bedrijf). In de boedelinventaris staan ook alle kledingstukken opgesomd, die van Catharina waren. Hieruit kan afgeleid worden hoe zij rond 1811 gekleed ging. Zij droeg meestal een rok met een los jak er op. Haar garderobe bevatte zowel gebloemde jakken en rokken als effen blauwe, zwarte en grijze zijden rokken (met onderrokken). Uit de hoeveelheid mutsen met kant is af te leiden, dat zij dagelijks een muts droeg.

Op 14 en 15 november 1811 werd de gehele inboedel van Catharina geveild. Bedden, meubels, serviesgoed, porselein, keukengerei, glaswerk, lakens en het linnengoed werden verkocht. Een paar dingen, zoals een kaptafeltje kocht de weduwe zelf terug. Een van de kopers was de heer Aschen. Hij kocht onder meer spiegels, een ledikant, een mahoniehouten kabinet en tafel, stoelen, een kaststel van porselein, een staand horloge, lakens en serviesgoed. De veiling bracht ruim f 2000,- op.¹² De lijnwaadblekerij werd voor f 11.965 verkocht op 14 december 1811. Dit bedrag was onvoldoende om alle schulden af te betalen. Catharina Vleck had in 1811 ruim f 30.000 schuld.

Catharina's zoon, Wilhelmus Judocus, vertrok als militair naar Nederlands Indië. Hij klom op tot eerste luitenant van het 25ste bataljon infanterie. Hij overleed in de Oost op 1 maart 1817. Zijn overlijdensakte werd pas op 3 oktober 1818 in Heemstede opgemaakt. Catharina Vleck, veelal de weduwe van Louis Gunst genoemd, ging in Haarlem op kamers wonen bij de familie Hoek in de Anegang nr 32 (nu nr 15). Daar overleed zij in 1830 op 78-jarige leeftijd.

Carel Hendrik Aschen, eigenaar van Bleeklust, Bleekrust 1811-1820

De Amsterdamse koopman Carel Hendrik Aschen kocht in december 1811 de blekerij Bleeklust met enkele andere blekerijen.¹³ Hij woonde in Amsterdam aan de Kloveniersburgwal, waar hij ook zijn winkel in garen, sajete en breigaren beheerde. Hij had zijn winkel, huis en koetshuis gekocht in 1807. Tien jaar later kocht hij ook het pand er naast. Hij had nu een dubbelkoopmanshuis (nu Kloveniersburgwal nr 7-9). Hij was geboren in Esen (Oost Nederland) en was ongehuwd. Hij veranderde de blekerij in een buitenhuis en wijzigde de naam in *Bleekrust*. Uit de boedelscheiding na zijn overlijden valt op te maken dat hij een orangerie, een belvedere en een chinese tent in de tuin liet bouwen.¹⁴ Carel Hendrik Aschen was een succesvol zakenman. Hij overleed op 52-jarige leeftijd in Amsterdam.¹⁵ Na zijn overlijden op 20 november 1819 te Amsterdam liet hij een nalatenschap na van 112.500 gulden.¹⁶

De winkelwaarde van zijn goederen (grote hoeveelheden garen, sajete en breigaren) bedroeg 13.500 gulden. De boedelinventaris die na zijn dood is opgemaakt geeft een beeld van zijn levenswijze en interesse. Zijn huis in Amsterdam was prachtig ingericht met zilver, porselein, prachtige meubels, beelden, kristal, boeken en prenten. Uit zijn boe-

Dubbele koopmanswoning met winkel van Carel Hendrik Asschen aan de Kloveniersburgwal (nu nr. 7-9). (foto Gemeentearchief-Amsterdam).

kenkast blijkt zijn interesse voor geschiedenis. Er stonden boeken in over kerkelijke geschiedenis, de geschiedenis van Amsterdam van Wagenaar, vaderlandse historie in 21 delen, de geschiedenis van de veldtocht der Pruisen in Holland van Pfau, een boek over Peter de Grote in Holland van Scheltema en een boek over het leven van Prins Willem de eerste. De waarde van zijn inboedel was geschat op 11.106 gulden. De erfgenamen lieten Bleekrust in Amsterdam veilen door notaris Santhagens op 15 mei 1820. De Heemstedenaar Gerrit Munk kocht de buitenplaats voor 20.000 gulden. Twee spiegels in het huis kocht hij er voor 200 gulden bij. Gerrit Munk verkocht na vier maanden het grondgebied door aan Mattheus Brants, eigenaar van de Hartekamp.

Gerrit Munk junior, eigenaar van Bleekrust 1820-1822

Gerrit Munk was te Heemstede geboren op 9 juni 1764. Hij was de zoon van Gerrit Munk en Elisabeth van Dijk (1735-1783).

Gerrit Munk was van beroep meestertimmerman en vervulde tevens het ambt van plaatsvervangend vrederechter in Heemstede (soort kantonrechter). Hij was gehuwd met Geertruy van Loon. Gerrit kocht en verkocht regelmatig huizen en grond in Heemstede.¹⁷ Gerrit bezat een huis en timmermanswinkel met werkplaats aan de dorpsvaart. Daar woonde en werkte zijn broer Albertus. In zijn testament van 1829 bepaalde Gerrit Munk, dat zijn broer Albertus het huis en de timmermanswinkel, voorheen in bezit van vader Gerrit Munk senior, kon kopen voor 4000 gulden.¹⁸ Gerrit Munk overleed op 5 november 1829. Hij was toen 65 jaar oud. Bij zijn overlijden liet hij geen kinderen na. Naast het huis met de timmermanswinkel liet Gerrit nog een aantal huizen na. Hij bezat twee huizen 'aan het einde van het dorp' een huis met stalling op de hoek van de Camplaan en huisjes aan de Camplaan. De totale nalatenschap bedroeg f 41.333,-.¹⁹ Zijn echtgenote overleed op 16 oktober 1842.

Johannes Petrus Kuenen, eigenaar van Bleekrust, de Gliphoeve 1822-1832

Twee jaar na aankoop verkocht meester-timmerman Gerrit Munk jr. de hofstede of buitenplaats Bleekrust, later Bleekrust genaamd, nu Gliphoeve geheten aan de 64-jarige Haarlemse notaris Johannes Petrus Kuenen voor 8000 gulden.²⁰ Voor het eerst wordt nu de naam

Gliphoeve in een akte genoemd. Kuenen was in Haarlem geboren op 30 december 1757. Hij was de zoon van Isaac Kuenen en Margaretha Haselaar. Hij werd in januari 1782 als notaris toegelaten in zijn geboorteplaats. Hij zou het ambt tot aan een paar maanden voor zijn dood vervullen. Ruim een jaar voor zijn ambtsaanvaarding huwde hij de vijf jaar oudere Aleijda Elisabeth Bannier te Haarlem op 3 december 1780. Zij was geboren in Sluis (Vlaanderen) op 14-1-1752. Zij was eerder gehuwd geweest met Johannes Dirk Haselaar (overleden 1778). Uit haar eerste huwelijk had zij twee kinderen, Sybilla Anna Haselaar (1774-1833) en Willem Arnoldus Haselaar (1777-1835). De twee kinderen waren respectievelijk zes en drie jaar toen hun moeder hertrouwde. Uit het huwelijk van Kuenen en Bannier werden vijf dochters geboren: Margaretha Catharina (1783-1816), Maria Elisabeth (1785-1843), Wilhelmina Maria (1787-1787), Johanna Petronella (1790-1869) en Godardina Joanna (1793-1866). Kuenen woonde met zijn gezin 'tussen de Jansbruggen' (nu Jansweg nr 52) te Haarlem. Dat hij en zijn gezin regelmatig op de buitenplaats Bleekrust verbleef, valt op te maken uit het feit dat zijn dochter Margaretha Catharina hier overleed op 25 december 1816 en zijn echtgenote in Heemstede op 25 december 1825. Slechts twee dochters trouwden uit het gezin Kuenen. Sybilla huwde met Willem Leonard Sanders. Zij liet bij haar overlijden in 1833 geen kinderen na. De jongste dochter Godardina Joanna huwde op 23-jarige leeftijd op 30 oktober 1816 te Haarlem met Arend Hazeu, een 22-jarige predikant te Moercapele.²¹ Bij het huwelijk was halfbroer Willem Arnoldus Haselaar als getuige aanwezig. In de huwelijksakte staat hij overigens niet vermeld als halfbroer, maar als bekende van de bruidegom. Willem Arnoldus trouwde toen hij al 45 jaar was met de 28-jarige Barendina Metz.²² Willem werd evenals zijn 'behuwd' vader notaris in Haarlem van 1804 tot aan zijn dood in 1835.²³

Uit de volkstelling van 1829 blijkt, dat Johannes Petrus Kuenen met twee van zijn ongehuwde dochters Maria Elisabeth (toen 44 jaar) en Johanna Petronella (toen 39 jaar) en een mannelijke en een vrouwelijke dienstbode in een huis woonde aan de Jansweg in Haarlem. In hetzelfde pand woonde ook zijn stiefzoon Willem Haselaar met zijn echtgenote, een familielid Godard Willem Bannier en een dienstbode. Ze voerden wel aparte huishoudens.²⁴ Kuenen overleed in 1831 in zijn woonplaats Haarlem. Hij liet aan zijn drie kinderen, die nog in leven waren, Bleekrust (Gliphoeve) na en een stuk grond aan de Pijslaan. Andere bezittingen had hij niet.²⁵

De erfgenamen veilden de inboedel van de Gliphoeve in oktober 1831. Alle paarden, kippen, pauwen, ganzen, eenden, ledikanten, tafels, stoelen, boekenkasten, de pendule, het serviesgoed en tuingereedschappen werden verkocht. De veiling bracht 1047 gulden op.²⁶ Zij verkochten de Gliphoeve op 21 april 1832 voor 8000 gulden, hetzelfde bedrag, dat Kuenen destijds voor de hofstede had betaald.²⁷

Petrus Jacobus Nicols, eigenaar van de Gliphoeve 1832-1840.

De nieuwe eigenaar van de Gliphoeve in 1832 werd de 47-jarige Amsterdamse Petrus Jacobus Nicols. Nicols was in Amsterdam gedoopt op 1 juli 1784. Hij was de zoon van Johannes Wilhelmus Nicols en Maria Dorothea de Vries.²⁸ Hij was apotheker. Rond 1825 werd hij fabrikant. Nicols huwde de Amsterdamse Maria Elisabeth Desjardin. Voor zover bekend kreeg de familie Nicols acht kinderen, die allen te Amsterdam geboren werden. Vier kinderen stierven op jonge leeftijd. De oudste zoon Petrus (1816) overleed een half uur naar zijn geboorte. Het tweede een dochtertje Catharina Josepha geheten (1817-

De Gliphoeve op een foto uit omstreeks 1990.

1819) werd bijna twee jaar oud. Het derde kind Johannes Wilhelmus Fredericus (1818-1819) werd slechts drie maanden oud. Hun zevende kind Johannes Petrus (1827-1830) overleed op 2 1/2 jarige leeftijd. De overige vier kinderen, Catharina Josepha (1820-1889), Alida Maria (1823-1911), Anna Maria (1825-1843) en Johanna Maria (geboren 1829) waren bij het overlijden van P.J. Nicols nog in leven. De familie Nicols woonde op de Binnenkant bij de Bantammerstraat. Naast dit huis bezat Nicols nog twee huizen in Amsterdam en een boerderij in Ouder-Amstel.²⁹ Of de familie Nicols regelmatig op de Gliphoeve vertoefde is niet bekend. Op 15 februari 1840 verkocht Nicols de hofstede aan de Amsterdamse advocaat Hendrik Jacobus Koenen (1809-1874) voor 14.000 gulden.³⁰ In september 1840 overleed Nicols in Amsterdam op 56-jarige leeftijd. Zijn weduwe Maria Elisabeth Desjardijn overleed vele jaren later in 1878 toen zij 89 jaar oud was.³¹

Bronnen

Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem (RANH)

Doop-, trouw- en begraafregisters (DTB) Heemstede
 Registers van de Burgerlijke stand van de provincie
 Noord-Holland
 Oud-rechterlijk archief Heemstede
 Notarieel archief Heemstede
 Memories van successie
 Hypotheekkantoor Haarlem 1811-1838

Archiefdienst voor Kennemerland te Haarlem (AVK)

Volkstelling Haarlem 1829,
 DTB Haarlem,
 notarieel archief Haarlem

Gemeentearchief Amsterdam (GA)

DTB-registers,
 notariële archieven Amsterdam

Archief VOHB/Bibliotheek Heemstede

dossier Gliphoeve

drs A. Meddens-van Borselen

Noten

1. Hans Krol publiceerde al eerder over de bewoners van de Glijphoeve in de Nieuwsbrief 47 (maart 1986) en 48 (mei 1986). Dit artikel is een aanvulling hierop.
2. Rijksarchief in Noord-Holland (RANH) Oud-rechterlijk archief (ORA) Heemstede 608, p.68v
3. GA Amsterdam DTB 320, fo. 113.
4. Hij was ondertrouwd te Amsterdam 14 april 1780. Hij was 34 jaar oud en zijn bruid was 25 jaar oud. (Gemeentearchief (GA) Amsterdam DTB nr 751, fo. 350).
5. doop: Anna Albertina Gunst in RANH DTB Heemstede 17 of 29a.
6. ondertrouw: GA Amsterdam DTB 754 fo 511.
7. doop: 18 november 1785 in RANH, DTB Heemstede 28.
8. RANH Oud rechterlijk archief 608, fo 183: afstand van erfenis 13 febr 1787.
9. RANH ORA 611, fo 13.
10. Archiefdienst voor Kennemerland Haarlem (AVK) notarieel Haarlem (NA) 1628, akte 183.
11. AVK, NA 1727, akte 71, 5 september 1811.
12. RANH, Oud-rechterlijk archief (ORA) inv. 626, 15 nov. 1811.
13. AVK, NA notaris Jacob Scholting te Haarlem 14 dec. 1811.
14. GA Amsterdam NA 18495 akte 24/36; 75/11, nalatenschap 10 feb. 1820 notaris Santhagens; 18496 akte 37/71, provisionele scheiding.
15. RANH, BS Amsterdam ovl 1819 deel 7, 117v.
16. RANH, Memories van successie 233;
17. RANH Kadaster 1811-1838, inv.nr. 1055 2/623.
18. AVK NA Scholting akte 5767 22 juni 1829.
19. RANH Mem.suc 1562. (nalatenschap Gerrit Munk)
20. RANH NA Heemstede inv.nr. 1761, notaris W.H. Gerlings akte 15 april 1822, akte nr 9.
21. Godardina Hazeu-Kuenen liet bij haar overlijden in 1866 te Haarlem zeven kinderen na. (Mem.suc 1639 nr 2/9439)
22. huw Willem Arnoldus Haselaar en Barendina Metz 31 okt 1822, akte 108 te Haarlem RANH BS Haarlem.
23. Willem Arnoldus Haselaar overleed kinderloos in 1835.
24. AVK Volkstelling 1829, deel 6, p. 74, stadsarchief inv.nr. 2632.
25. RANH Mem.suc 1568, datum van overlijden 24 april 1831 te Haarlem.
26. RANH NA Heemstede inv.nr. 1766, 27 okt.1831, akte nr 23.
27. RANH NA Heemstede inv.nr. 1766, 1832, akte nr 9.
28. doop Nicols: GA Haarlem DTB 357, fo 62v.
29. RANH, Mem.suc 496, 15 febr. 1840.
30. RANH kadaster hyp.kantoren na 1838, 14, nr 11.
31. M.E. Desjardijn, weduwe Nicols, overleed op 25 april 1878 te Amsterdam in haar huis op Nieuw Waalseiland.

Varia Heemstediana

I Recente boeken van Heemstedenaren

Vera de Backker (ill.) en Karin van Holst Pellekaan. Koosje is boos. (Prentenboek). Bloemendaal, Gottmer, 1998.

Michel Bakker. Onze Lieve Vrouwekerk; een herboren monument aan de Keizersgracht. Amsterdam, Stadsuitgeverij, 1998.

Phia Damsma-Scheffer. Stralende kindergen; 100 ideeën voor kinderfeestjes. Gids voor Noord- en Zuid-Holland. Haarlem, De Toorts, 1998.

P.D. Hofland. Kind, jongere en geloof: een handreiking voor ouders en opvoeders in gezin, school en kerk. Heerenveen, Groen, 1998.

Martin van den Heuvel. Uit het leven van een anti-communist; herinneringen aan Oost-Europa. Haarlem, Becht, 1997.

Els Rosenmöller. Mijn stille kind; ze leefde haar leven in zes maanden. Baarn, Fontein, 1997.

Ewoud Sanders. Borrelwoordenboek; 750 volksnamen voor onze glazen boterham. Den Haag/Antwerpen, Sdu Uitgevers/ Standaard Uitgeverij, 1997.

II Literatuur en publicaties over Heemstede

Connie Palmen. I.M. Amsterdam, Prometheus, 1998. Roman over Ischa Meijer, maar eigenlijk een emotionele biografie. Op de bladzijden 145,201,202,204,205 en 206 wordt Heemstede genoemd: het ouderlijk huis van dr.Jaap Meijer en Lize Voet, dat eerst na hun overlijden door zoon Ischa kon worden betreden.

Ischa Meier. Een jongetje dat alles goed zou maken.

Amsterdam, Prometheus, 1998 (3e druk). Met een nawoord van Connie Palmen over het huis aan de Herman Heijermanslaan 25 in Heemstede en - in strijd met de laatste wil der overledene - de begrafenis van Jakob Meijer op de Algemene Begraafplaats 13 juli 1993.

Harry Mulisch. Het zevende land. Amsterdam, De Bezige Bij, 1998. Publicatie van een lezing op 23 november 1997 gehouden te München over 'het eigen land'. Filosofische voordracht met als uit-

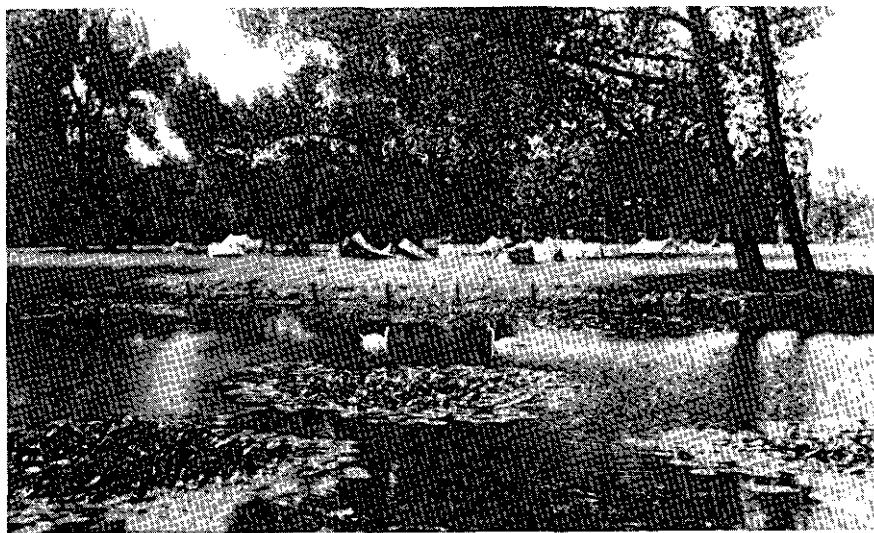
Heemstede

Waterdool Groenendaal

gangspunt de zeven huizen waar hij gewoond heeft. Daarin voert hij zijn toehoorders/lezers naar de mystieke 'heilige vijver' uit zijn jeugd (gelegen in het wandelbos Groenendaal), door de schrijver het 'IETS' genoemd, dat hem paradoxaal aan geen plaats of natie gebonden maakt. Via omwegen redeneert hij dat zijn land zich bevindt in zijn eigen hoofd.

Citaat '(...) Een paar kilometer zuidwaarts, bij Heemstede, ligt nog een tweede overblijfsel van het oorspronkelijke natuurbos, groter en iets ongerepter. Als kind wandelde ik daar op zondagmiddag aan de hand van mijn vader; als jongen fietste ik er vaak heen met mijn botaniseertrommel en een flora, onderzocht bladstanden, telde meeldraden en legde de planten te slapen tussen vellen vloeipapier. Het was, geloof ik, niet eenvoudig liefde voor de natuur die mij daarheen trok, eerder liefde voor de natuurwetenschap. Maar er was één plek, waar alles anders was. de Heilige Vijver. Hij was moeilijk te vinden, ik kan mij niet herinneren daar ooit iemand te hebben gezien. Om hem te bereiken moest ik mij door een dichte haag manshoge rododendrons worstelen, die hem volledig omgaven. Hij was vijftien of twintig meter lang en ongeveer vijf meter breed. Op warme zomerdagen was het er op een tropische manier vochtig en windstil. Alles was roerloos, behalve

bomen, op en in het heldere water. Vogels en insecten vlogen er overheen, schaatsenrijders en waterlopers liepen wonderbaarlijk over het oppervlak en in de diepte krioelde het leven van vissen, watervlooien, salamanders, kikkervisjes en ander gedierte, dat tegenwoordig allemaal vergiftigd is. Maar dat was niet wat de vijver heilig maakte voor mij. Dat was iets volstrekt onbenoembaars dat in de omsloten ruimte hing, een mysterieuze presentie, alsof de vijver niet in deze maar in een andere wereld zijn tehuis had. Hierover had geen natuurwetenschap iets te melden, en ook hier was het dus niet eigenlijk de natuur 'zelf' die mij fascineerde. Ik dacht dat ik de enige was met zo'n bovennatuurlijk bezit, de Heilige Vijver was mijn hoogst persoonlijk geheim, waar ik met niemand over sprak. Dat doe ik nu pas voor het eerst. Ik wist niet dat die ervaring een van de alleroudste is die de mensheid kent, - de godsdienstfenomenologen die over zulke numineuze plekken geschreven hebben, zoals Rudolf Otto, Ernst Cassirer en Mircea Eliade, kende ik toen natuurlijk nog niet (...)'.

Afbeelding van het rijwielkamp der rally 1947 op het landgoed Groenendaal. Bij die gelegenheid gaf bezoeker Harry Mulisch zijn jeugdnovelle 'Ik Bubanik' aan Joop Veeninga, perschef van de ANWB-fietsrally. Dat manuscript is in 1994 door de Bezige Bij als boek gepubliceerd.

Volgens John Fidom is door Mulisch de zogeheten 'waterdel' bedoeld. Hier zijn rododendrons omheen geplant als bescherming voor kinderen maar - volgens de overlevering - ook om boze geesten te verdrijven.

In De Duitse taal verscheen bovenvermelde lezing van Mulisch, voorgedragen in de reeks *Reden über das eigene Land* in het blad **Akzente**, 2, 1998.

Jan Toorop in zijn tijd. Onder redactie van William Rothuizen. Amsterdam, uitgeverij Boxhorn, 1998. Tevens over schilder **G.von Brucken Fock.** (Tevens een tentoonstelling 'Jan Toorop en zijn tijdgenoten' in Galerie 'Het Noorderlicht' te Domburg van 20 juli tot en met 16 september 1998).

Jaarboek 1998 Stichting Reünisten Hageveld. Heemstede, 1998.

Het eerste jaarboek van de jonge stichting onder voorzitterschap van Jeffrey Bosch is veelbelovend. Het bevat o.a. een interview met twee oud-leerlingen Kees Prins (tv.programma 'Jiskefet') en televisiepresenter van o.a. 'Het Klokhuis' Jeroen Kramer. Verder een vraaggesprek met oud-regent G.Geukers, oud-rector D.Braakman en de huidige rector van de school J.Huesken. Michel Bakker schrijft over de bescherming van het Hageveldcomplex in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) dat de periode 1850-1940 omvat. Afgesloten wordt met een lijst van ruim 560 leden, waarvan 62 tegenwoordig woonachtig in Haarlem, 60 te Heemstede, 11 in Bennebroek en 27 in het buitenland.

E.Janssen-Juffermans. Onderzoek Inlichtingendienst Heemstede mei '40 - mei '41. Oosterhout, 1998.

Een werkstuk van 100 pagina's, waarvan deel IV over de groep rond Broeder Joseph en Henk Schoenmaker voor ons belangwekkend is. De schrijfster heeft geen bewijs kunnen vinden dat leden van deze radiogroep vóór hun arrestatie zendcontact met de Nederlandse regering in Engeland heeft kunnen maken. Overgenomen zijn gegevens uit literatuur en archieven, o.a. verslagen van de naoorlogse onderzoeken door korpschef A.Berentsen en agent van politie J.Last. Nieuw is het gegeven van twee personen die direct of indirect tot de berichtendienst ECH/3 behoord hebben en mij tot op heden onbekend waren: 1) A.Strijkers, chef van de radiodienst van de K.L.M., woonachtig in Badhoevedorp en 2) G.Schuylenburg, verzekeringsagent en voormalig inspecteur van politie te Amsterdam, die aan vergaderingen betreffende radioverbinding met Engeland heeft deelgenomen. In totaal vier

van de 18 'leden' waren als radiotelegrafist/marconist in dienst van de K.L.M. In de scriptie zijn onjuistheden in verslagen zonder verbetering of toelichting overgenomen.

Nieuw is nog de informatie dat Jacob Lopes de Leaô, van Portugees-joodse afkomst, die als lid van diverse inlichtingendiensten veel illegaal werk deed (o.a. als medewerker van 'Het Parool') in Heemstede ondergedoken leefde (Zandvoortselaan 177). Op 26 mei 1941 toen men gezamenlijk in bespreking was, is hij - na verraad van Van der Waals - door een groep Duitsers onder commando van Schreieder (*Kriminal- direktor* van de spionage-afdeling der *Sicherheitspolizei* in Den Haag) gearresteerd mét Broeder Joseph, Maurits Kann (uit Bussum) en G.Schuylenburg. Lopes de Leaô de Laguna (geboren 21-10-1901 te Amsterdam) is na internering te Scheveningen en Amersfoort in het concentratiekamp Sachsenhausen (Oraniënburg) omgekomen.

Nieuw was voor mij de informatie dat mr.G.H.Slotemaker de Bruïne, een bekend verzetsman, vanuit zijn woonadres Heemsteedse Dreef 47 werkte. Diens verzetsdaden zijn uitvoerig beschreven door dr.L.de Jong in diens standaardwerk over Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Blijkens de Heemsteedse politiedagrapporten moest hij zich op 4 augustus 1943 op verzoek van de politie Haarlem melden bij de Sipo, Euterpestraat, Amsterdam. Vanaf medio 1944 maakte Slotemaker de Bruïne als voorman en coördinator van het verzet in ons land deel uit van een door de regering in Engeland aangewezen commissie-Blake, bedoeld als Raad van Advies voor Kroon en Kabinet *"voor zover nodig en mogelijk tijdens de bezetting en met name bij en na de bevrijding"*.

In de 'Deltareeks', een serie van nieuwe edities van klassieke werken uit de Nederlandse literatuur, verscheen van **Hildebrand (ps.van Nicolaas Beets), Camera Obscura**. Amsterdam, 1998. Gebonden met stofomslag. Twee delen in cassette. Deel 1 bevat de volledige 'Camera', deel 2 Beets' commentaar 'Na vijftig jaar', een overzicht van alle drukken, tekstcritische toelichtingen en dergelijke.

Zoals bekend worden Heemstede en de Glip genoemd in het verhaal: 'een onaangenaem mensch in den Haarlemmerhout'. De pleisterplaats 'Geleerde Man' en herbergier Duin figureren in het verhaal 'De Huurkoetsier' (= Dolle Gerrit, die met een korte stop te Bennebroek in ruim twee uur reed van Academiestad Leiden naar Haarlem).

Naar aanleiding van een eerder artikel over Heemstede in de literatuur werd ik attent gemaakt op een 16e eeuwse zinnespel '**de Luystervinck**',

waarin het Bernardietenklooster in Heemstede een rol speelt. Deze Cisterciënserabdij 'Porta Coeli' (Hemelspoort), gereed gekomen in 1458 en omstreeks 1580 afgebroken, stond op de plaats van het huidige Hageveld- complex.

Het spel is in handschrift aanwezig op het archief van de rederijkerskamer/sociëteit 'Trou Moet Blijcken' te Haarlem. Als proefschrift van de Utrechtse Universiteit gepubliceerd door Marinus de Jong, onder de titel: 'Drie zestiende-eeuwse esbattementen'. Amsterdam, H.J.Paris, 1934. Volgens de promovendus is de auteur van de klucht onbekend, maar zonder twijfel uit Zuidnederland, mogelijk Lier afkomstig.

Het 'esbatement van den Luijstervinck' bevat zes personages en telt

641 dichtregels. Het handelt over een jongeling in de gedaante van een geest om 's avonds laat alleen te worden ontvangen door zijn meisje.

In de regels 410-411 zegt de dochter op een vraag van haar vader waar zij moet boeten en 'onze vaders' opzeggen:

'Maer tot Heemste in de cappel,
Daer moet ickse lesen, al mochtet ijemant spijten'.

De Luistervink antwoordt:

'Dats waer, achter thoff van de Barnadijten,
Dats de cappelcluijse daer sij is mede content
Daer sij den geest wel vint ontrent, (...)'.

Even verderop zegt de moeder op een vraag van vader:

'Dat sal ick u te kennen geven,
Sij heeft ons alle beijde doen verstaen,
Datse alle daech eens tot tot Heemste most gaen
Ontrent den middach, en dat mochtse niet vergeten'.

V.C.Klep. Geschiedenis van de n.v.Heemsteedsche Radio Centrale en deels van de Radiodistributie in Nederland. Heemstede, 1998. Tweede - licht herziene - druk.

ANWB/VVV fietsgids Noord-Holland/zuid. Den Haag, 1998. Vierde herziene druk. Bevat 20 fietsroutes, inclusief nummer 7 = Manpadroute (Haarlemmerhout, Elswout, Brouwersvaart, Brouwerskolk, Leiduin, Woestduin, Manpad, Groenendaal).

Barry Hughes. (Bewerking: Peter de Rijk). Gras, zweet en shampoo. Utrecht, Bruna, 1998.

Populaire verhalen van de in Heemstede woonachtige ex-voetbaltrainer (en entertainer). Eerder verscheen in 1987 van Johan Derksen een boekje: Barry Hughes, de entertrainer.

Haerlem Jaarboek 1997. 1998. Bevat op pagina's 219-222 necrologie door zoon Jaap van Luin van de op 13 april 1997 overleden pianiste Miep van Luin-Riemersma, die o.a. 55 jaar een klavierduo vormde met de op 7 januari 1997 gestorven (en schuin tegenover haar in de Bronsteeweg wonende) Ans Bouter.

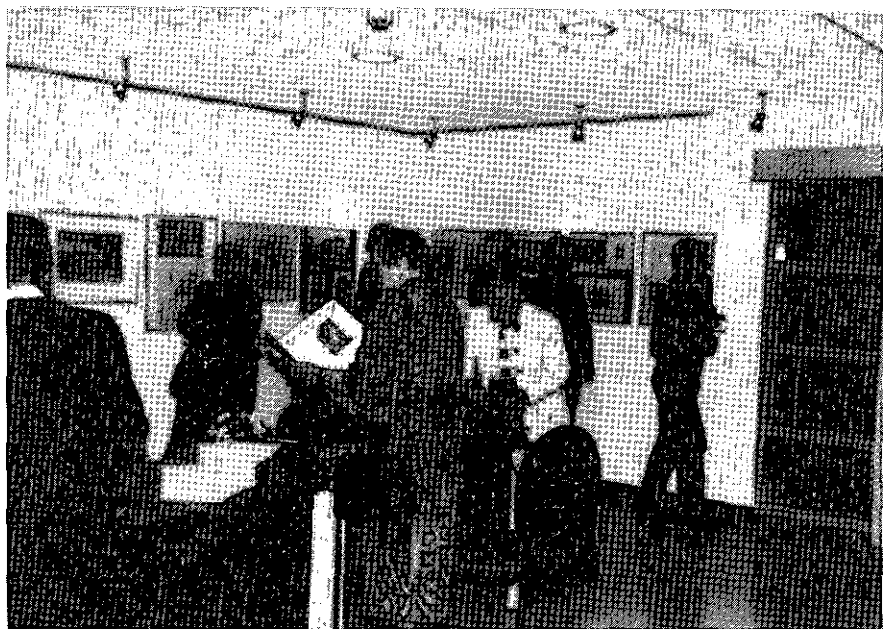
III Bosbeek

Dochter Lili Collas Gutmann, en twee kleinzonen van het tussen 1924 en 1944 op 'Bosbeek' woonachtige echtpaar Gutmann-von Landau zijn nog altijd op zoek naar door de nazi's in beslag genomen

kunstwerken uit bezit van deze joodse familie. Op 28 juni meldde de Britse krant **The Sunday Times** dat een schilderij van Renoir en twee 18e eeuwse Venetiaanse gezichten van Francesco de' Guardi in Londen zijn ontdekt, waaruit blijkt dat ook Groot-Brittannië zich met zogeheten 'Oorlogskunst' heeft verrijkt. In totaal zo'n 30 schilderijen zijn in 1943 in bewaring gegeven bij de bevriende Parijse handelaar Paul Graupe zijn door de *Einsatzstab Rosenberg* in beslag genomen ten behoeve van de collecties van Adolf Hitler en Hermann Goering, waarvan een aantal niet is teruggekeerd. Het claimen door de nazaten, in dit geval door Nick Goodman, tegenwoordig woonachtig in Los Angeles, blijkt een zeer moeizame en tijdrovende aangelegenheid. Pas op 2 juni 1945 hebben de Duitsers het huis 'Bosbeek' verlaten en in verwaarloosde toestand achtergelaten. Na de Bevrijding zijn deze door de Geallieerden ingezet om landmijnen, tankversperringen e.d. op te ruimen. Van 1946-1948 was Bosbeek tijdelijk met twee andere huizen in de regio in gebruik als 'heropvoedingsinstituut' van het inderhaast opgerichte Bureau Bijzondere Jeugdzorg. Hier zijn jeugdige landverraders en kinderen van SS-ers en slechte NSB-ers opgevangen. Over 'foute Nederlanders' zijn intussen verscheidene boeken gepubliceerd (recent van Ger Verrips, *Mannen die niet deugden: een oorlogsverleden*), doch omtrent de sfeer in opvangtehuizen is tot op heden in verhouding weinig op schrift gesteld. Een toenmaals 19-jarige persoon, welke in 'Die Clinghe' (Bloemendaal) terecht kwam vertelt zijn herinneringen in een uitvoerig artikel, gepubliceerd in het **Haarlems Dagblad** van 20 juni 1998.

IV De Vrede van Munster herdacht

De herdenking van 350 jaar Vrede van Munster heeft geleid tot talrijke herdenkingen in binnen- en buitenland. Over diverse festiviteiten in Westfalen werd al geschreven in de vorige aflevering. Met betrekking tot activiteiten onder auspiciën van het Nationaal Comité verscheen januari 1998 een brochure van 44 bladzijden. Op de tentoonstelling 'Een vredesmonument na tachtig jaar oorlog' in het Koninklijk Paleis op de Dam (tot september) is onder meer de originele vredesacte met het Spaanse fluwelen kistje te aanschouwen, evenals een handgeschreven kopie en gouden herdenkingsmunt uit oorspronkelijk bezit van Adriaan Pauw en thans in eigendom van één der nazaten Pauw van Wieldrecht. Het tractaat bevond zich vroeger in het Heerlijkeheidsarchief Heemstede (zie: register Dólleman uit 1793), dat zich tot

*Impressie van de opening der tentoonstelling: '350 jaar Vrede van Munster' in het gemeentehuis van Heemstede, 11 juni 1998.
(foto V.C.Klep)*

de overdracht aan de gemeente Heemstede in 1910 werd beheerd door de familie Beels.

Gedurende de maand juni is de reizende tentoonstelling 'Eeuwige Vrede 1648' te zien geweest in het Raadhuis van Heemstede, aangevuld met gegraveerde portretten uit de Bibliotheek/VOHB van Adriaan Pauw en drie fraaie 17e eeuwse kaarten uit het gemeentearchief. Tevens de maquette van het Oude Slot, in 1985 vervaardigd door ons verenigingslid, de heer A.R.Keur uit Heiloo. Door mevrouw J.A.Patijn-Bijl de Vroe, secretaris van de Stichting 'Ons Bloemendaal' was voorts een zilveren replica in miniatuur beschikbaar gesteld van de luxe koets zoals gebruikt door Adriaan Pauw.

De expositie is op donderdag 11 juni onder grote belangstelling van VOHB-leden geopend door wethouder G.J.Hardesmeets. Mevrouw Lenie 't Hooft en de heer Gerard Schuitemaker hebben een aantal Heemstedse schoolklassen rondgeleid. Door 120 leerlingen van de Haemstede/Barger Mavo zijn op initiatief van leraar geschiedenis en

maatschappijleer, de heer Dick Schoenmaker, werkstukken gemaakt met als thema's: Heemstede in de Tachtigjarige Oorlog en Adriaan Pauw als vredestitel.

Op 5 juni 1648 werd de Vrede in de gewesten en steden van Holland (met uitzondering van Leiden) afgekondigd en gevierd. Precies 350 jaar later, op vrijdagmiddag 5 juni 1998 had in en rond het gebouw van de Tweede Kamer en de Ridderzaal aan het Binnenhof een plechtige nationale herdenking plaats, georganiseerd door de Staten-Generaal. Deze is bijgewoond door Koningin Beatrix, Prins Claus en Kroonprins Willem-Alexander.

Vanuit Heemstede behoorden de VOHB-voorzitter en vice-voorzitter, Frans Harm en ondergetekende, tot de genodigden. Alle provincies presenteerden zich met volksvermaken en diverse product- en bedrijfsschappen met overvloedige spijs en drank op het thema 'Brood ende Spelen', Helaas waren de weergoden 5 juni ongunstig gezind, want het regenwater kwam vrijwel de gehele middag met bakken naar beneden.

Niettemin genoten de aanwezigen van het fantastisch voor- bereide festijn, ondersteund door diverse memorabilia in relatie tot de Vrede van een Munster, zoals een cd-rom en een compactdisc van de groep 'Camerata Trajectina', welke aan het slot van de manifestatie werden

Plaquette voor het Haus der Niederlande in Munster, tussen 1646-1648 in gebruik als verblijf van de Nederlandse ambassadeurs bij de Vredesonderhandelingen.

Herdenkingspenning Vrede van Westfalen door Engelbert Ketteler. Münster, 1648.

meegegeven.

Als aanvulling op de in het vorige nummer vermelde Duitse uitgaven volgt hieronder een beknopt overzicht van literatuur en nieuwe media onlangs verschenen bij gelegenheid van 350 jaar Vrede van Munster.

1648. Oorlog en Vrede in Europa. cd-rom met o.a. 400 kunstwerken. Talen: Engels, Duits, Frans, Nederlands en Zweeds. Munster, Westfälisches Landesmuseum, 1998.

1648. Vrede van Munster; feit en verbeelding. Zwolle, 1998.

1648. De Vrede van Munster. De zeventiende eeuw; Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief. Tijdschrift van de Werkgroep Zeventiende Eeuw. (Congresnummer). Jaargang 13, nummer 1. Hilversum, Verloren, 1997.

Beelden van een tijd; Oorlog en kunst vóór de Vrede van Munster 1621-1648. Zwolle/Delft, 1998.

S.Groenveld. De Vrede van Munster van 1648. Lelystad, 1998 (AO 2636).

S.Groenveld. De Vrede van Munster: de afsluiting van de Tachtigjarige Oorlog. 'T is ghenoegh, oorlogshmannen'.

Den Haag, Sdu, 1997.

J.P.Puype en A.A.Wiekart. Van Maurits naar Munster; tactiek en triomf van het Staatse leger. Delft, Legermuseum, 1998.

Van zeventien naar zeven provincies. Vrede van Munster 1648.

Lesbrief Basisonderwijs geschiedenis. Den Haag, Sdu, 1998.

Voorwerpenlijst: Geloven in verdraagzaamheid. Vrede van Munster 1648. Utrecht, Museum Catharijneconvent, 1998.

Vrede van Munster 1648-1998; tractaat van 'een aengename, goede en oprechte Vrede'. (Inleiding door prof.dr.S. Groenveld). Den Haag, Sdu, 1998.

De Vrede van Munster; Politieke Muziek uit de 80-jarige Oorlog. Compactdisc. Muziek door 'Camerata Trajectina; Ensemble Oltremontano'. Globe GLO 6048.

Vrede van Munster 1648-1998; tractaat van 'een aengename, goede en oprechte Vrede' Den Haag, Sdu Uitgevers, 1998.

Facsimile van het vredesverdrag met transcriptie en toelichtingen.

Aan het slot van de inleiding schrijft prof.dr.S.Groenveld: *'De Republiek kon tevreden zijn. De heren zelf waren dat naar het schijnt ook. Adriaen Pauw althans, zonder meer het meest geprononceerde lid van de ambassade, moet het hele vredesproces hebben beschouwd als een hoogtepunt in zijn leven. Een gouden ambassadeurspenning, in Munster naar het zich laat aanzien voor hem én zijn collega's geslagen, koesterde hij zorgvuldig; het stuk bleef in het bezit van zijn nageslacht. Van het vredesverdrag liet hij voor zichzelf nog in juli te Munster een afschrift maken - en ook dát bleef bewaard. En in het kasteel van Heemstede, sinds 1621 zijn eigendom, bracht bij blijvende herinneringen aan de Vrede aan. Een nieuwe brug, voor het hoofdgebouw geslagen, doopte hij Pons Pacis, Vredesbrug. Boven de poort liet hij een steen in metselen die hij uit Munster had meegebracht, met daarin een inscriptie die*

Gedenkpenning 400ste geboortejaar Adriaen Pauw (1585-1653), ontworpen en gemaakt door Joos van Vlijmen.

vermeldde dat dit slot vanaf 1648 '*paci publicae privataeque, ac posteritate dedicata est*', aan de vrede binnen de totale gemeenschap en voor ieder afzonderlijk, en eveneens voor het nageslacht gewijd was. En zijn oorspronkelijke devies '*Pietate et Patientia*' breidde hij uit tot '*Pietate, Patientia, et Pace*', door vroomheid, geduld en vrede. Die tekst liet hij graveren in de schouw van de Grote Zaal van het slot.

De Vrede van Munster was een mijlpaal in de geschiedenis der Noordelijke Nederlanden, de geboorteakte van de Nederlandse

staat. En als onderdeel van de Vrede van Westfalen was zij beeldbepalend voor een nieuw Europa. Heel wat staatse onderdanen beseften vooral het eerste. Degenen die de Vrede sloten waren zich van beide aspecten ten volle bewust'.

V Bomans en de Heemstedse Dreef

Via de heer Frank van der Voordt, jarenlang actief bestuurslid binnen het Godfried Bomans Genootschap, werd ik attent gemaakt op een in boekvorm uitgegeven 'Catalogus 1947', samengesteld door de Haarlemse Boekhandel H.Coebergh. Ingeleid door Godfried Bomans en met een illustratie voorzien van de hand van Harry Prenen, die twee schimmen van de achterzijde heeft afgebeeld, dwalend over de Heemstedse Dreef. Links Godfried Bomans en rechts Lodewijk van Deysel, schuilnaam van K.J.L.Alberdingk Thijm (1864-1952) en in de tekst omschreven als 'een bejaard schrijver'. Het typisch Bomansiaans verhaal, dat geen plaats krijgt in de 'Werken', waarvan intussen vijf van de zes kloeke delen zijn verschenen, wordt hier integraal overgenomen:

'KORTEN TIJD GELEDEN WANDELDE IK EENS MET EEN BEJAARD SCHRIJVER OVER DE HEEMSTEEDSCHE DREEF.

Het was avond, juist op het uur dat de lampen in de huiskamers ontstoken, doch de gordijnen nog niet overal toegetrokken zijn. Wij liepen vlak langs de keurig onderhouden tuintjes en keken intusschen schuins opzij naar binnen. Ik geloof niet dat dit heelemaal behoorlijk is. Op de meeste dingen die aardig zijn rust de doem eener lichte onbehoorlijkheid. Ze worden er des te aardiger om. Prachtig, die verlichte interieurs, als men zelf in het donker loopt! Huiskamers, die overdag om te schreien zijn, veranderen des avonds, als men buiten staat, in geopende tulpenkelken, vol roodgloeiend licht. De meeste mensen zaten te lezen. Wij zagen ook in elke huiskamer een of twee plankjes met boeken, soms een heel stuk muur met boekenruggen. "Zie", zei mijn bejaarde vriend, "dit was in mijn jongensjaren zoo niet. Boeken waren toen het bezit van een bepaalde klasse mensen, die men her en der verspreid kon aantreffen. Zij veronderstelden een zekere welstand en eruditie, die bij den middenstand zeldzaam waren". Ik wierp hem, met een geprikkeldheid van den Heemsteder die zijn Dreef onderschat waant, tegen dat hier de bloem van Heemstede gevestigd was. Advocaten en doctoren waren hier schering en inslag, en het zou mij, zoo betoogde ik met verheffing van stem, volstrekt niet

verwonderen als er ook professoren onder scholen, zoo niet nog hoogere geesten. Hij glimlachte en stelde voor een zijstraat in te slaan. Steeds dieper doolden wij het hart van Heemstede in. Doch overal was het beeld hetzelfde: lezende mensen, boekenrekjes, kleurige bandjes boven het buffet, fraaie deeltjes in rijtjes van drie onder de vensterbank, die op de achtertuin uitzag. Zie, doceerde mijn vriend, Nederland is gaan lezen. In twintig jaar tijd is dit gebeurd. Ik merkte op, dat tusschen de periode dat een gemiddeld gezin slechts twee boeken kende, (de Bijbel en vader Cats) tot dit moment een grootere tijdsspanne verlopen was. Doch hij meende dat men het zoo niet stellen moest.

Het ging hierom: sinds welk tijdstip is er sprake van eenige voeling tusschen den doorsnee Nederlandschen staatsburger en de doorsnee romanliteratuur, die er in de wereld geproduceerd wordt? Dit tijdstip ligt kort achter ons. Men schat het aantal romans, oorspronkelijk en vertaald, dat tusschen 1930 en 1940 in ons land is uitgekomen op...ruim tienduizend. Dit is dan nog slechts 16 procent van het totaal aan boeken op ander gebied dat in Nederland over die periode het

licht zag. Deze lawine staat in geen vergelijking met wat een halve eeuw geleden van onze persen kwam.

Inderdaad staan wij hier voor een zonderling verschijnsel.

Het is de bedoeling dezer inleiding niet de oorzaken ervan bloot te leggen. Volstaan wij voorhands met hare vaststelling. Moeten wij ons hierover verheugen? Op het eerste gezicht schijnt daar weinig reden toe. Men is geneigd de geringe, doch meer solide belezenheid onzer grootvaders de voorkeur te geven boven de meestal critieklooze aanvaarding van wat onder den vlag van romans en trilogieën onzer wateren binnenvaart. Vergissen wij ons echter niet. Door die periode moeten wij heen. Zij is niet te vermijden, willen de eerste vage normen van het waarachtig waardevolle in den baaierd gaan schemeren. Het is de litteraire puberteit van een volk dat op weg is naar wat men "algemeene ontwikkeling" noemt. De koers van dit woord staat laag genoteerd. Het duidt een akelig misverstand aan. Door dit misverstand moeten wij nochtans heen, willen wij tot verstand komen. En evenals de puberteit, kan men ook deze "Sturm und Drang" verkorten door verlichting. Een der middelen daartoe is een boekje als dit. Het heeft het koren van dit seizoen verzameld, ge behoeft dit zelf niet meer van het kaf te scheiden.

Het is gebeurd. Het gaat nu voor U slechts om: uit dit algemeen waardevolle het voor U persoonlijk belangrijke te kiezen. Dit kan niemand voor U doen. Wikt met overleg, weegt met aandacht. Deze keus bepaalt het gehalte van menigen avond, die nu voor U ligt. Daarom zijn de momenten dat gij dit boekje doorbladert, belangrijk. Het is redelijk dat gij Uw keuze doet met dezelfde zorgvuldigheid, als waarmee gij Uw vrienden kiest. Want gij kiest een vriend. En een die trouw zal blijken, zoo de keuze juist is'. Godfried Bomans

VI Record aantal Heemstedenaren in Tweede Kamer

Sinds de jongste Parlementsverkiezingen telt Heemstede niet minder dan vijf inwoners in de Tweede Kamer. Qua aantal wordt de gemeente enkel overtroffen door de steden Amsterdam (24), Den Haag (17) en Rotterdam (7). *. *'In tegenstelling tot wat men wellicht zou denken, gaat het daarbij (=Heemstede) niet om VVD'ers. Met Saskia Noorman-den Uyl, Ferd Crone en José Smits is het PvdA-smaldeel daar zelfs het sterkst vertegenwoordigd. De chique omgeving zegt overigens niet per se iets over hun woning'* aldus dagblad de NRC in een artikel 'Meer Randstad in de Nieuwe Kamer' van 19 mei 1998. Het

vierde Tweede Kamerlid heet Francien Giskes van D66, die op 1 juli 1998 op het NOS-journaal over een verkeers-item in het NOS-journaal werd geïnterviewd op de stoep van de Heemsteedse Dreef. Nieuwkomer in het Parlement is de oprichter van Artsen zonder Grenzen in Nederland, Jacques de Milliano (CDA).

Van 1981 tot 1994 was de heer M.B.M.J. van Vlijmen (CDA) het enige Tweede Kamerlid uit Heemstede. Sinds 1970 intussen op drie verschillende adressen gedomicilieerd te Heemstede, was hij o.a. van 1977 tot 1981 gemeenteraadslid. In 1994 zijn Saskia Noorman-den Uyl (van 1978-1985 gemeenteraadslid en vervolgens tot december 1990 wethouder in Heemstede), Ferd Crone gekozen. Voorts Ruud Vreeman (PvdA), woonachtig op de Zandvoortselaan, tot zijn benoeming op 7 februari 1997 als burgemeester van Zaanstad - naar wiens woning toenmalig collega-volksvertegenwoordiger M.Houda (PvdA) verhuisde.

Van links naar recht: Jacques de Milliano, Francien Giskes, Saskia Noorman-den Uyl en Ferd Crone op de dag van installatie in de Tweede Kamer, 19 mei 1998. (foto: Peter Schipper).

Verscheidene bewoners van buitenplaatsen hebben in het verleden zitting gehad in de Senaat. Onder anderen: mr. J.P. van Wickevoort Crommelin (Berkenrode), die eerder de functie van voorzitter der Tweede Kamer vervulde, jonkheer Everard van Weede van Dijkveld (Meer en Bosch) en baron Barthold A. van Verschuer (de Hartekamp). Zoals bekend is Heemstede thans ook in de Eerste Kamer vertegenwoordigd, namelijk met burgemeester N.H.van den Broek-Laman Trip (VVD).

Post Scriptum

Op 22 april van dit jaar overleed op 87-jarige leeftijd in Overveen mr.dr.Edward Brongersma (geboren in 1911 te Haarlem), voorheen gevestigd in het enige huis aan de Heimanslaan (het Grotstuk) in Heemstede. Van beroep advocaat en criminoloog was hij van eind 1945 tot 1 september 1950 gemeenteraadslid van Heemstede. Voorts van 1946 tot 1950 lid van de Eerste Kamer voor de PvdA en na veroordeling tot een gevangenschap wegens het plegen van seksuele handelingen met een minderjarige jongen (waarvoor hij is gerehabiliteerd nadat artikel 248 bis uit het Wetboek van Strafrecht was geschrapt) keerde hij van 1963 tot 1977 in de Senaat terug. Brongersma heeft een groot aantal publicaties op zijn naam staan, voornamelijk over juridisch-politieke onderwerpen als de corporatieve staat (Portugal), katholiek recht en zedelijkheidswetgeving. Zijn vanwege diens positieve visie op het verschijnsel pedofilie en pedoseksualiteit omstreden magnum opus heet 'Loving boys' (2 delen, 1986 en 1990), in de Nederlandse uitgave verschenen onder de titel: 'Jongensliefde' (1987 en 1993).

* Het betreft hier een telling van de NRC (19 mei). Het Ng-magazine van 15 mei geeft andere cijfers, namelijk Amsterdam 21, Den Haag 19 en Rotterdam 6. Haarlem en Bloemendaal tellen elk één ingezetene in de volksvertegenwoordiging.

Hans Krol

Hugo de Groot, Adriaen Pauw en de voorbereidingen voor de Vrede van Munster *

'Dat Paeuw weer opdondert, geeft mij vreemd'. Met deze woorden reageerde Hugo Grotius op het nieuws dat de Staten van Holland in mei 1643 Adriaen Pauw, heer van Heemstede, hadden aangewezen voor hun bezending naar de conferentieplaats Munster. 'Opdonderen' had in de zeventiende eeuw de betekenis van 'plotseling en onverwachts tevoorschijn komen', als een donderslag uit heldere hemel. De uitdrukking kwam ook in verheven taal wel voor, maar echt vleiend kan Grotius zijn commentaar op de verrassende benoeming van zijn aartsvijand Pauw niet bedoeld hebben. Ook in Haagse kringen verbaasde men zich over het 'opdonderen' van de heer van Heemstede. Later in datzelfde jaar bood Nicolaes van Reigersberch zijn geleerde zwager een verklaring aan. In zijn beste Zeeuws-Nederlands vertelde hij: '[Deghenen] die den gemelten heer Pauw pousseren sijn die van Leyden ende het Noorderq[ua]rtier', - en als ik mij niet vergis - 'comt dat noch als een reflexie van den ouden tijt'.

Die 'oude tijt' kon Grotius zich maar al te goed herinneren. Al tijdens de Bestandstwisten was hij in Amsterdam met Pauw in botsing gekomen. Nadien hadden hun wegen zich nog herhaaldelijk gekruist, steeds tot groot wederzijds ongenoegen. In 1634 had Grotius de waardigheid van Zweeds ambassadeur in Parijs aanvaard. Het toeval wilde dat hij de Franse hoofdstad bereikte juist nadat Adriaen Pauw, nu Hollands raadpensionaris, samen met de Zeeuwse afgevaardigde Johan de Knuyt een handtekening plaatste onder een Frans-Staats verdrag. In dit verdrag verplichtten de Staten-Generaal zich om 'de krijg tot de geheele expulsie ende verjaginge der Spaignarden uyt Nederlandt' voort te zetten en niet over vrede of bestand te onderhandelen dan 'gevoeght ende met gemeen consent'. Het verdrag op zichzelf kon Grotius' goedkeuring wegdragen, want de Zweedse regering had hem naar Parijs gestuurd met een vergelijkbare onderhandelingsopdracht: hij moest namelijk voorbereidingen treffen voor een Frans-Zweeds traktaat tegen de keizer. Veel minder was de nieuwe ambassadeur te spreken over de wijze waarop zijn Staatse collega in

Hugo de Groot, pensionaris
der Stad Rotterdam.

Parijs te werk ging. Volgens Grotius meed Adriaen Pauw een officiële ontmoeting en geneerde hij zich zelfs niet om te stoken in het overleg van de Zweden met de Fransen over de voortzetting van de krijg tegen de Oostenrijkse Habsburgers. Tegenover kardinaal Richelieu verdedigde Grotius zich zo goed als hij kon, maar hij besepte terdege dat Pauw aan het Franse hof een goede reputatie genoot en hij zal dan ook een gevoel van opluchting niet hebben kunnen onderdrukken toen de

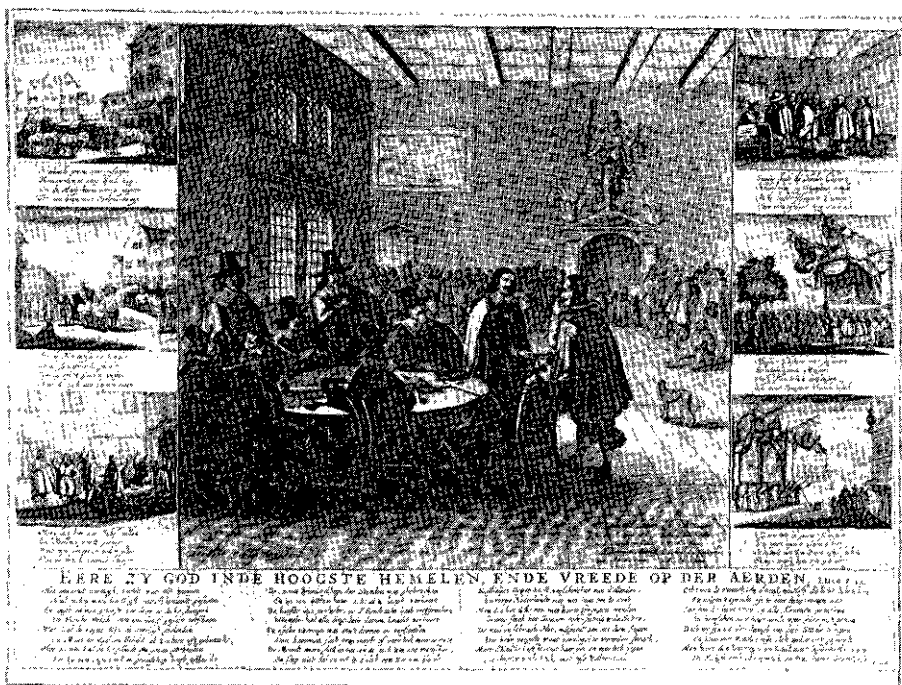
Adriaan Pauw. Schilderij (73x64 cm.) naar een geschilderd portret van A. van Hulle. In bezit van het Gripsholm Kasteel (Zweden).

buitengewone Staatse ambassadeur in de zomer van 1636 Parijs verliet. Voorts kwam het Grotius goed uit dat Pauw inmiddels bij stadhouder Frederik Hendrik uit de gunst was geraakt en door de dichter Jacob Cats als raadpensionaris werd opgevolgd.

Maar nu, in 1643, maakte Adriaen Pauw een verrassende come-back. Zijn 'opdonderen' was slechts één van de vele voorvallen in de lange aanloop naar het vredesverdrag van Munster. Twee jaar daarvoor, in september 1641, was François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, bij Grotius beter bekend als 'Arseen', in opdracht van de Staten-Generaal in de vergadering van de Hollandse Staten verschenen. Hij las er een memorie voor waarin de Franse ambassade-secretaris in Den Haag mededeelde dat onlangs was besloten om Munster en Osnabrück als conferentieplaatsen aan te wijzen. De memorie eindigde met de oproep aan de heren van de Staten-Generaal 'op dat subject' hun plenipotentiarissen 'veerdig [te] maaken'. In het geheim was Frederik Hendrik reeds om advies gevraagd. De stadhouder had er terecht op gewezen dat de tegenpartij nog paspoorten voor de Staatse onderhandelaars moest uitschrijven en opzenden. Hierop besloten de Hollandse Staten eerst de overkomst van deze stukken maar eens af te wachten. Dat dit een langdurig uitstel van de besprekingen tot gevolg kon hebben, realiseerden de Staten zich terdege. Enkele leden drongen er dan ook op aan de oorlog vooralsnog kordaat voort te zetten, met het argument dat 'onder de wapenen en preparativen van oorloge de beste vredehandelingen werden gemaakt'.

In Parijs wist Grotius al veel eerder dat de definitieve keuze van de onderhandelingsplaatsen op Munster en Osnabrück was gevallen. Het nieuws bereikte hem van de Zweedse ambassade in Hamburg. In augustus 1641 mocht hij van zijn collega-diplomaat Johan Adler Salvius vernemen dat Zweden en Frankrijk op 30 juni 1641 het Frans-Zweeds subsidietraktaat van 1636/1638 hadden verlengd en dat zij tijdens die onderhandelingen de conferentieplaatsen Keulen en Hamburg hadden verruild voor Munster en Osnabrück, zodat hun gevolmachtigden dichter in elkaars nabijheid konden verkeren. Maar veel waarde hechtte Grotius niet aan het bericht, in de wetenschap dat er nog steeds geen officiële datum voor de aanvang van de vredesconferentie was bepaald.

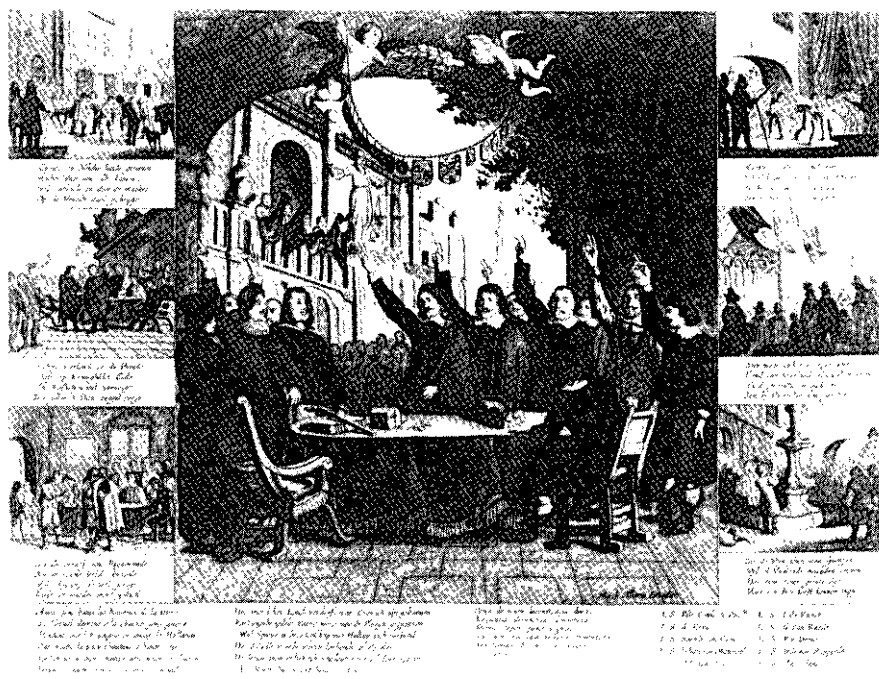
Slechts stapje voor stapje vorderde het diplomatieke overleg. Tegen het einde van 1641 kwamen Frankrijk, Zweden en de keizer dankzij de bemiddeling van Denemarken te Hamburg een preliminair verdrag overeen. Als aanvangsdatum van de echte conferentie werd hierin 25

Vrede van Munster verbeeld. De acht Nederlandse plenipotentiariissen overleggen met twee Spaanse ambassadeurs. (Gravure Atlas Van Stolk-Rotterdam)

maart 1642 genoemd, maar al snel bleek dat deze planning veel te optimistisch was. Niet één diplomaat was op 25 maart 1642 'veerdig', want zowel in Parijs als in Wenen en Madrid werd er uit berekening getreuzeld. Voorlopig wilden de vorsten niet voor hun zwakheden uitkomen; allen hoopten zij nog op een klinkende overwinning die aan de onderhandelingstafel uitgespeeld kon worden. Het verlies van Perpignan in september 1642 bracht in Spanje evenwel een kentering teweeg. De oorlogspartij van de conde-duque Olivares moest zich gewonnen geven. Op 19 december 1642 plaatste koning Philips IV zijn handtekening onder de paspoorten voor Munster: 'Yo el Rey'. Met de inhoud van deze documenten verklaarden de Staten-Generaal zich op 17 maart 1643 accoord. De tijd drong, want volgens een nieuwe afspraak zouden de vredesconferenties in Munster en Osnabrück nu zeker op 11 juli 1643 een aanvang nemen.

Ook de Franse regering nam veel tijd voor de afvaardiging van haar gevolmachtigden naar Munster. In januari 1643 ontving Grotius bezoek van Claude de Mesmes, graaf van Avaux, die hem vertelde dat hij naar de vredesconferentie zou gaan als die eenmaal op gang was gebracht. Dat bleek gemakkelijker gezegd dan gedaan, want aan het Franse hof broeiden hevige controverses die een spoedig vertrek van de gevolmachtigden beletten. Pas in september berichtte Grotius dat de graaf van Avaux in het gezelschap van de diplomaat Abel Servien naar Westfalen zou afreizen. Het lag in hun bedoeling eerst Den Haag aan te doen om daar met de Staten-Generaal een 'alliantie offensive ende defensive' te sluiten. Tegen zo'n overeenkomst, die in eerste aanleg bedoeld was om het onderling overleg in Munster te vergemakkelijken, konden ernstige bezwaren aangevoerd worden, maar Grotius wijst dan nog niet op het gevaar dat de Republiek door de alliantie met

Vrede van Munster verbeeld. Rechts in het midden op hoofdafbeelding Adriaan Pauw. Gravure uit omstreeks 1648. (Atlas Van Stolk-Rotterdam).

handen en voeten aan de Fransen gebonden raakte. Wel gaf hij te kennen dat naar zijn mening een toenadering tussen de Republiek en Zweden 'nut zoude zijn'. Deze aanbeveling zou in vreedstijd heel behartigenswaard zijn geweest, maar op dit moment getuigde zij van een verkeerde inschatting van de mogelijkheden om los van Frankrijk een eigen politiek te voeren. Zowel voor Zweden als voor de Republiek was het immers alleen dankzij Franse subsidiegelden mogelijk zich in het krijgsgeweld staande te houden. Zo ontving Zweden bij het in 1641 verlengde subsidieverdrag een jaarlijkse toelage van 480000 rijksdaalders, uit te betalen zolang als de oorlog met de keizer duurde. En zelfs met deze ondersteuning viel het de Zweden moeilijk de zware oorlogsinspanningen in de Duitse landen te dragen. Ook Frederik Hendrik en de Staten-Generaal konden de Franse subsidie niet missen. In de zomer van 1643 liet Grotius zijn gedachten gaan over het probleem van de krappe geldmiddelen. Hij herinnerde zich hoe in de periode vóór de sluiting van het Bestand de bodem van de schatkist zichtbaar was geworden en verwachtte dat de Republiek ook nu weer met ernstige financiële problemen te maken zou krijgen. De belastingopbrengsten stegen, maar de kosten van de oorlog stegen nog meer en daarom zou het op den duur steeds moeilijker vallen de interesten over de uitstaande leningen op te brengen.

In november ontvingen de Staten-Generaal de Franse gevolmachtigden met een koetsenparade aan de Hoornbrug in Den Haag. In de Republiek was men bereid om de banden met Frankrijk nog strakker aan te halen dan geschied was in het subsidieverdrag dat Pauw en De Knuyt in februari 1635 hadden gesloten. Hoofdschuddend aanhoorde Grotius het nieuws over de onderhandelingen tussen de Franse gezanten en hun Staatse gesprekspartners. Hij had de grootste 'bedenckingen' tegen de gang van zaken en wilde die tegenover Reigersberch wel kwijt, niet omdat hij bij de Hollanders in het gevlij wilde komen, maar wel omdat hij graag zag dat een schip van staat waarop vele van zijn vrienden meevoeren, een behouden haven bereikte. Naar zijn vaste overtuiging wilden de Franse machthebbers geen vrede; de alliantie met Frankrijk zou de Republiek tot een oorlogvoering verplichten die nog jaren kon voortslepen.

Uiteindelijk is de kritiek op de Franse politiek Grotius opgebroken, want als gevolg van de loslippigheid van zijn correspondenten was het in diplomatieke kringen al lang geen geheim meer dat de Zweedse ambassadeur de Franse buitenlandse politiek scherp afwees. Richelieu was bekend met de sterk anti-Franse tendens van Grotius diplomatieke

brieven. Later koesterde ook kardinaal Mazarin om dezelfde reden grote achterdocht jegens de Zweedse ambassadeur. In oktober 1643 deed hij met tussenkomst van de Franse resident te Hamburg zijn beklag bij de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna. Grotius reageerde laconiek. Om de bezorgdheid van Reigersberch weg te nemen beloofde hij voortaan in zijn brieven 'niet te breed te gaen'. De Franse kwaadsprekerij was koningin Christina intussen ter ore gekomen en niet zonder uitwerking gebleven. In januari 1645 riep de Zweedse koningin haar ambassadeur uit Parijs terug. Grotius nam met grote waardigheid het slechte nieuws in ontvangst. Op 27 maart 1645 verscheen hij voor de laatste maal aan het Franse hof.

In de periode dat hij op geschikt vervoer naar Zweden wachtte bleef hij in correspondentie met Reigersberch en het is in een van die brieven dat hij op het verleden terugblijkt. Hij erkende dat over zijn terugroeping allerlei verhalen de ronde deden, maar, zo schreef hij openhartig, dat waren slechts loze gissingen van buitenstaanders. 'Het zijn maer pretexten, de rechte reden comt uit Hollant'. In de waarneming van zijn ambassade had hij van Franse en vooral Staatse zijde alleen maar tegenwerking ondervonden en uit Zweden was niet voldoende steun gekomen om alle intriges te trotseren. Altijd had hij naar zijn beste weten en zorgvuldiger dan wie ook van het nieuws verslag gedaan, maar wat hij had bereikt werd als gevolg van het drijven van zijn vijanden steeds verkeerd uitgelegd. 'Hetgunt hier passeert heb ick altijd wel geweten ende wel geadviseert, zoo wel als iemant. In Swede meene ick niet te woonen. De coninginne van Sweden moet mij goed emploi geven ofte vrijstellen'.

Zijn zwager Nicolaes van Reigersberch behoefde hij niet uit te leggen wat hij onder 'goed emploi' verstond. Al veel eerder hadden Hollandse vrienden en familieleden aan hem de vraag voorgelegd wanneer hij naar Osnabrück of Munster zou gaan. Maar de ambassadeur zelf had alle bespiegelingen in deze richting weersproken met het argument dat zijn superieuren in Stockholm naast Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius al een derde gevolmachtigde achter de hand hielden. Berustend had hij toen over zijn eventuele bijdrage aan het vredesoverleg opgemerkt: 'Waar ik ook bevolen word te gaan, ik zal er Zweden en het algemene belang dienen, en misschien kan ik me hier in Parijs nog nuttig maken door de Franse bestuurders tot vrede aan te zetten met het argument dat Zweden naar vrede haakt'. Nu hij zijn werk in de Franse hoofdstad niet langer mocht voortzetten, liet Grotius zich veel gedecideerder uit: als hem geen nieuwe taak in dienst van de vrede in

het vooruitzicht werd gesteld, zou hij de koningin van Zweden om eervol ontslag verzoeken.

In Zweden wilde Grotius zich niet vestigen en toen hem na aankomst in dat land eenmaal duidelijk was geworden dat er in de Zweedse buitenlandse dienst geen eervol emplooi voorhanden was, nam hij teleurgesteld ontslag. Op zijn thuisvaart leed hij schipbreuk voor de kust van Pommeren. Na een reis vol ontberingen overleed hij op 28 augustus 1645 te Rostock. Zijn lichaam werd naar Holland overgebracht en op 3 oktober 1645 in de Nieuwe Kerk te Delft begraven. Volgens een tijdgenoot bestond de lijkstoet uit meer dan 300 mensen, onder wie de magistraat van Delft en Rotterdam. Waren er ook belangstellenden uit Amsterdam? Adriaen Pauw zal zich zeker niet hebben vertoond; een Grotius vijandig gezinde predikant constateerde slechts dat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius die dag toevallig in Den Haag logeerde en zich door vrienden van de overledene naar de plechtigheid in Delft liet meetronen.

Grotius was heengegaan, maar in zijn boeken leefde hij voort. Vooral als rechtsgeleerde behield hij een grote invloed. Zijn praktisch-politieke adviezen, neergelegd in zijn brieven aan Nicolaes van Reigersberch, werden echter aanvankelijk niet op hun waarde geschat, zeker niet zolang men in Den Haag op het kompas van de Franse bondgenoot bleef varen. Pas in 1646 zette zich een koersverandering in de vaderlandse politiek door, maar dat was voor Grotius te laat. Evenmin waren zijn adviezen aan de Zweden besteed. De Zweedse regering bleef tot het bittere einde aan de Franse leiband lopen. Op 24 oktober 1648 sloten Zweden en Frankrijk vrede met de keizer. De slotceremonie in Osnabrück stak schraal af tegen de plechtige vertoning die de Spaanse en Staatse gevolmachtigden eerder dat jaar, op 15 mei 1648, in de raadszaal van Munster hadden laten plaatsvinden. Hier werd een schitterend schouwspel opgevoerd, met trotse Spanjaarden en nog trotsere Bataven.

Het 'opdonderen' van Adriaen Pauw in de Staatse delegatie bleek achteraf wonderlijk goed uit te vallen. Tijdens zijn loopbaan als pensionaris van Amsterdam, landsadvocaat, buitengewoon ambassadeur te Parijs en Hollands rekenmeester had hij zich niet geliefd gemaakt, want men vond hem onbehouwen, beginselloos, inhalig en op macht belust. Van de plenipotentiarissen van de Staten-Generaal had hij echter de langste bestuurservaring en het was dan ook in belangrijke mate aan zijn behendige en listige optreden te danken dat de Repu-

bleek zich uit de Franse alliantie losmaakte om afzonderlijk met Spanje vrede te sluiten. Men kan tegen het gedraai van Pauw bezwaar hebben en van oordeel zijn dat hij tegenover de principiële Grotius als een sluwe opportunist in het niet valt, toch staat het vast dat hij net als zijn geleerde landgenoot beseftte dat hij zijn kennis over politiek en diplomatie behalve uit de praktijk ook uit boeken moest vergaren. Pauw bezat een bibliotheek die aan het einde van zijn leven 16000 delen telde. Uit de in 1654 door de erven uitgegeven veilingcatalogus blijkt dat hij voor grote Hollanders een speciale voorliefde had: behalve een verbluffend rijke collectie Erasmiana bezat hij ook een vrijwel complete verzameling van Grotius' werken. Zelfs het door de Staten-Generaal bij plakkaat van 1622 verboden traktaat ter verdediging van Oldenbarnevelts beleid, de *Apologeticus eorum qui Hollandiae ex legibus praefuerunt*, staat in de catalogus vermeld. Ook blijkt Pauw over niet minder dan drie exemplaren van *De iure belli ac pacis* te hebben beschikt, de Parijse editio princeps van 1625, alsook de Amsterdamse edities uit 1631 en 1642. Het is niet onwaarschijnlijk dat laatstgenoemde editie in zijn bagage naar Munster is meegegaan. Deze editie en de verbeterde herdruk van 1646 speelden in ieder geval in op de toenemende publieke belangstelling voor kwesties van oorlog en vrede.

Als diplomaat zal Pauw zich in het bijzonder hebben geïnteresseerd voor het hoofdstuk dat Grotius in zijn boek aan gezantschappen had gewijd. Ofschoon Grotius in de periode dat hij zijn *De iure belli* schreef, nog een ambteloos burger was, gaf hij toen al een goed overzicht van de rechten en plichten van een functionaris die in den vreemde zijn land moest vertegenwoordigen. Voor alles had een afgezondene de plicht om het aanzien van zijn natie hoog te houden. Met instemming citeerde Grotius een uitspraak van Cicero (*Orationes Philippicae* 8, 23), die van een ambassadeur uit het oude Rome had gezegd: hij vertegenwoordigt de majesteit van de senaat en het gezag van de staat. Het kan niet anders of Pauw heeft dit goed in zijn oren geknoot. Op een bekend schilderij van Gerard Ter Borch nadert hij de conferentieplaats Munster in een koets die bespannen is met zes paarden; in dat aantal kwam zijn hoge rang van Excellentie tot uitdrukking. Pauw behartigde de zorg voor de eer en titulen tot in de uiterste puntjes, zoals ook blijkt uit de geschiedenis van het wapenschild voor het logement van de Staatse delegatie te Munster. De Republiek beschikte aanvankelijk nog niet over een rijkswapen van het soort dat ambassadeurs van soevereine machten gewoonlijk aan de gevel van hun verblijf lieten aanbrengen. In 1645 werd Pauw opgedragen voor

Allegorie op Hugo Grotius en de Westfaalse Vrede. Anoniem schilderij (omgeving Gerard Ter Borch) uit 1660. (foto: Stadtmuseum Münster)

het ontwerp van een wapen te zorgen. Vooral de uitvoering van de kroon in dat wapen bezorgde hem hoofdbrekens. De opdracht aan Pauw paste in het streven naar erkenning van de soevereiniteit van de Verenigde Nederlanden. Het was de bedoeling door middel van een

kroon tot uitdrukking te brengen dat de Republiek, een gemenebest waarin gewesten als het hertogdom Gelre en het graafschap Holland samengingen, een soevereine staat was, met rechtsmacht over de koninkrijken van Jacatra, Ternate en andere vorstendommen in Oost- en West-Indië, en dat de Republiek daarom in de hiërarchie van Europese staten op gelijke voet met Venetië en boven de Italiaanse hertogdommen kwam.

Over het belang van het protocol zal Pauw met Grotius niet van mening hebben verschild, want Grotius kwam in zijn brieven keer op keer op dit punt terug. Hij rekende de zorg voor het protocol zelfs tot de belangrijkste taak van de ambassadeur en besepte dat futiele nalatigheden in protocollaire kwesties grote gevolgen konden hebben. In zijn *Tractaet van de oudtheyt van de Batavische Republique*, en ook in die prachtige slotzin van de *Annales et Historiae de rebus Belgicis* benadrukte hij hoe belangrijk het was geweest dat de Republiek in 1609 van de machtigste koning op aarde de erkenning van haar vrijheid had kunnen afdwingen. Sinds die tijd, zo heet het in de *Annales*, gingen vele koningen, vorsten en volkeren de band met de Bataafse staat op prijs stellen. In het Munsterse verdrag werd die internationale erkenning nog pregnanter verwoord; nu werd de soevereiniteit van de Verenigde Provinciën immers nadrukkelijk bevestigd en verkregen hun handelscompagnieën het recht op het ongestoorde bezit van alle veroveringen in Oost- en West-Indië. Met deze laatste concessie werd in feite een andere wensdroom van Grotius verwezenlijkt, het *Mare liberum*, het recht op de vrije vaart over de wereldzeeën. Had Grotius nog geleefd, hij zou de vrede van Munster om die reden zeker toegejuicht hebben.

Een volmaakte vrede is evenwel een illusie. Delegaties kunnen praktische afspraken maken over territoriale strijdpunten, het verkeer van mensen en goederen, de uitwisseling van krijgsgevangenen en de teruggave van oorlogsbuit, maar een vredesluiting die ook immateriële kwesties aangaande geloof, nationaliteit en mensenrechten op bevredigende wijze regelt, dat gaat meestal de krachten van de onderhandelaars te boven. Dat is nu niet anders dan vroeger: ondanks talrijke vredesverdragen houdt de verbittering over onopgeloste controverses onverminderd aan. Ook Grotius besepte dat een politieke vrede in Westfalen, hoe belangrijk ook, niet volstond. Daarnaast moest er nog een oplossing gevonden worden voor de confessionele verdeeldheid, die immers in combinatie met politieke tegenstellingen gemakkelijk weer tot nieuwe oorlogen kon leiden. Daarom legde hij zich in de jaren

na de publicatie van *De iure belli ac pacis* steeds meer toe op het ideaal van de kerkelijke eenwording.

Het werd een eenzame strijd. In plaats van vooruitgang te boeken, moest Grotius keer op keer onder ogen zien dat zijn idealen nauwelijks weerklink vonden. Op 1 maart 1644 had de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ter afsluiting van de Staats-Franse alliantie in een toespraak tot de Staten-Generaal een pleidooi gehouden voor de verlichting van het lot van de rooms-katholieken in de Republiek. De *démarche* van d'Avaux verwekte veel beroering. Nog diezelfde week namen de Staten-Generaal een resolutie aan waarin een verscherping van de plakaten tegen de 'paus-gesinde' werd aangekondigd. Grotius kon die vinnige reactie alleen maar afwijzen: 'Nae dat ick [ben] onderricht van de hardicheit die tegen de roomsche catholycken in de Vereenigde Nederlanden werdt gehouden, dunct mij dat zulcx meer comt uit de passie van de predican ten ende luiden daervan hangende als uit de rechten reden van staet. 't Is wel te geloven dat de roomsche catholycquen de beste affectie niet en hebben tot een regiering daer zij niet als slagen ontfangen, maer eer zulcx geschiede hebben zij getoont affectie tot het lant'. Naar zijn overtuiging bevorderde een ruime mate van tolerantie en integratie de saamhorigheid onder de burgers in de Republiek. Dit streven sloot ook aan bij de politiek van verzoening die hij in de jaren van het Bestand had voorgestaan: 'In onzen tijd heeft men gemeent de groote stren gicheit in dit stuck niet goed te zijn, jae zelfs veelen zijn geweest van opinie dat het niet quaed en waer in elck vroedschap een catholycke te hebben, dewijle doch de zaecken die daer verhandelt werden niet seer secreet en zijn ende daerdoor aen alle de roomsche catholycken onderrechtinge werdt gedaen van een redelijk beleidt der zaecken'. De deelname van katholieke ingezetenen aan 's lands bestuur bleef evenwel een illusie. De calvinistische predikanten weigerden buiten het gezichtsveld van hun kansel te kijken en spraken hun banvloek over alle andersdenkenden uit. Tegen deze achtergrond is het begrijpelijk dat ook de Vrede van Munster niet ideaal kon zijn. Rome en Genève kwamen geen stap nader tot elkaar. In het noorden bleven de plakaten gehandhaafd; de katholieke bevolking van de door Spanje afgestane gebiedsdelen moest vrijheid van godsdienst ontberen. Volgens het negentiende artikel van het verdrag mochten 's konings onderdanen op reis in Staats gebied, evenals noorderlingen in de Spaanse landen, geen aanstoot geven door de openbare godsdienst te belasteren.

Ook op 15 mei 1648, toen in de raadszaal van Munster de Staatse en Spaanse delegaties voor de slotceremonie bijeenkwamen, liet de godsdienstige verdeeldheid zich gelden. Hoe waardig de eedaflegging in de raadszaal ook verliep, Gerard Ter Borch heeft er met zijn beroemde schilderij een te harmonieuze voorstelling van gegeven. De getoonde eendracht is slechts schijn. Terwijl de weelderig uitgedoste Spanjaarden op het Evangelie hadden gezworen en daarna het kruisbeeld gekust, volgden de Staatsen, in donker tenue gekleed, hun eigen manier en beperkten zij zich naar goede protestantse traditie zoveel mogelijk tot het woord: met twee opgestoken vingers bevestigden zij eenvoudigweg de eed die hun delegatieleider hen voorlas: 'Soo help ons Godt Almachting'. Zo ontmoetten twee tegengestelde werelden elkaar en stond voor een ogenblik de pracht van het zuidelijke katholicisme naast de stemmige strengheid van het calvinisme. Van een werkelijke verbroedering of zelfs maar geestelijke toenadering kon echter geen sprake zijn.

Cornelia M. Ridderikhoff en Henk J.M. Nellen, Constantijn Huygens Instituut, Den Haag

- * Eerder gepubliceerd - met bronvermeldingen - in de uitgave 'De zeventiende eeuw'; cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief. In: Tijdschrift van de Werkgroep Zeventiende Eeuw. Jaargang 13, nummer 1, 1997, Gewijd aan 'De Vrede van Munster'.

Overname met toestemming van auteurs en uitgever Verloren te Hilversum.

Het artikel mét noten is voor belangstellenden in te zien via het inlichtingenbureau van de Heemstedse Bibliotheek.

Armenzorg in Bennebroek I

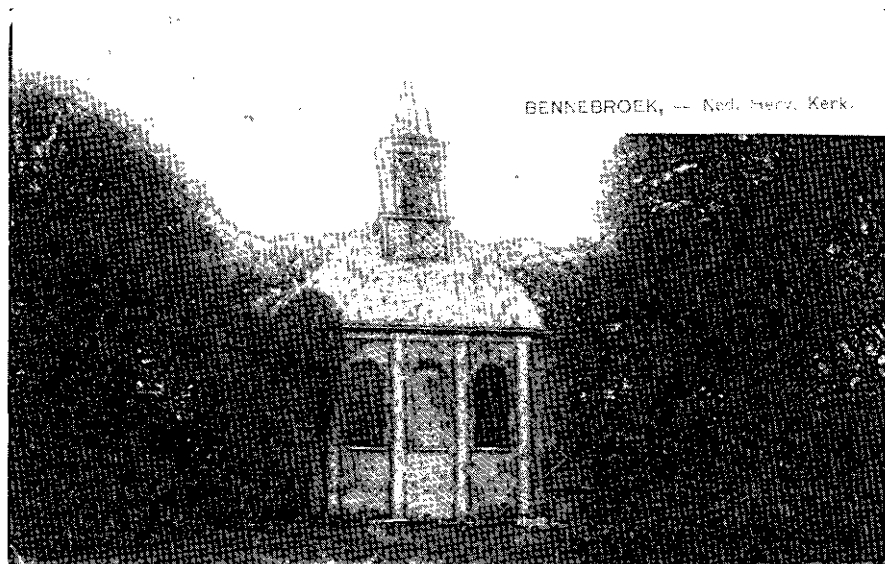
Inleiding

Willen we enig inzicht krijgen in de armenzorg, zoals die in vroeger eeuwen geregeld was, dan moeten we ons ten eerste proberen voor te stellen hoe de mensen toen leefden en wat hun bestaansmogelijkheden waren. In dit artikel gaat het om mensen op het platteland, om mensen die leefden in Bennebroek en omgeving.

Heemstede en Bennebroek waren dorpen (ambachtsheerlijkheden) waar de ambachtsheer het bijna alleen voor het zeggen had. De zeggenschap van het burgerlijk bestuur, te weten schout en schepenen, was gering. Bij alles wat er in het dorp gebeurde of geregeld moest worden, ook op het gebied van de armenzorg, was de ambachtsheer betrokken. Hij moest toestemming geven of er moest hem worden gevraagd om goedkeuring van het verslag, dat hem over het gebeurde werd uitgebracht. Pas in en na de Franse tijd (1795 e.v.) kwam daarin langzaamaan verandering.

In de zeventiende en achttiende eeuw, de periode waarover het in dit artikel vooral zal gaan, was er veel armoede. Van sociale wetten en van overheidsvoorzieningen ten behoeve van armen was praktisch nog geen sprake. Een ieder die niet kon of wilde werken en daardoor geen inkomen had, was afhankelijk van de particuliere of kerkelijke bijstand. Meer dan thans was er sprake van "loon naar werken". Werkte men niet, dan had men dus geen inkomen. Uitgezonderd natuurlijk de kleine groep kapitaalkrachtigen. In Bennebroek behoorden daartoe vooral de opgezetenen, de bewoners van de buitenplaatsen.

Bijzondere gebeurtenissen en omstandigheden hadden soms grote invloed op het inkomen van de bevolking. Te denken is aan lange strenge winters, aan langdurige ziekte, aan epidemieën, enz. De winter was toch altijd al een moeilijke periode. Op de buitenplaatsen en in de land- en tuinbouw was er dan weinig werk. Meer dan in de zomerperiode waren dan vele arbeiders, vele gezinnen dus, aangewezen op bijstand. Eerlijke armoede lijdende men het als iemand door bijzondere omstandigheden niet aan 't werk kon.

In het vervolg van dit artikel willen we een en ander vertellen over de wijze waarop in Bennebroek voor de armen werd gezorgd.

Afsplitsing van Heemstede

Zolang Bennebroek een deel van Heemstede was, vóór 1653 dus, was de zorg voor de armen in Bennebroek een onderdeel van de in Heemstede gebruikelijke zorg door kerk en particulieren. Tot de particuliere zorg rekenen we dan ook de inzameling en uitdeling van gelden en goederen door de armmeesters. De zorg door de kerk nam in die tijd een centrale plaats in. Dit vloeide voort uit de gedachte, uit de opvatting, dat zorg voor de naaste een christenplicht was.

Voordat wij over de gang van zaken in Bennebroek verder gaan eerst nog even over de situatie vóór 1653. Adriaan Pauw Sr. (1585 - 1653) werd in 1920 ambachtsheer van Heemstede. Hij bleef dit tot zijn dood in 1653. Bennebroek werd in die tijd al min of meer als een afzonderlijk gebied aangemerkt. In 1630 stond Adriaan Pauw dat gebied af aan zijn oudste en enige zoon uit zijn eerste huwelijk, Nicolaas Seys Pauw (1607 - 1640). Hij deed dit ter gelegenheid van diens huwelijk met Jkv. Anna van Lockhorst. Nicolaas mocht zich daardoor heer van Benne-

broek noemen. Het huwelijk van Nicolaas en Anna was geen succes; het strandde en werd in 1638 door echtscheiding ontbonden. In datzelfde jaar wilde Nicolaas blijkbaar ook van Bennebroek af. Hij deed de "eigendom" daarvan over aan zijn halfbroer Adriaan Jr. (1622 - 1697), de jongste zoon uit het tweede huwelijk van Adriaan Sr. Zo was Adriaan Jr. al op 16-jarige leeftijd, hij was toen student in Leiden, heer van Bennebroek. We mogen aannemen, dat ook de eigendomsoverdracht in 1638 plaats vond in overleg met of wellicht op voorstel van Adriaan Sr. Mogelijk had hij toen al in gedachten, dat na zijn overlijden zijn jongste zoon ambachtsheer van Bennebroek zou kunnen worden. De (zogenaamde) eigendomsoverdrachten in 1630 en 1638 hadden overigens officieel niet zo veel te betekenen. Bestuurlijk bleef Bennebroek bijna geheel tot Heemstede behoren.

Boedelverdeling

Na het overlijden in 1653 van Adriaan Pauw Sr. moesten zijn omvangrijke bezittingen onder de erfgenamen worden verdeeld. Dit bleek allerm minst een simpele zaak. Behalve notarissen kwamen er rechtsgeleerden aan te pas. Dit zou er op kunnen wijzen, dat Adriaan Sr. zijn "last will" niet zo duidelijk had vastgelegd. Het kan ook zijn, dat het in zijn testament bepaalde juridisch of praktisch niet goed uitvoerbaar was.

Hoe het zij, Adriaan Jr., de jongste zoon, werd nog in 1653 door de Staten van Holland en West Friesland officieel beleend met de (afgesplitste) heerlijkheid Bennebroek; hij was toen 31 jaar. Zijn zeven jaar oudere broer Gerard Pauw, die zijn vader als ambachtsheer van Heemstede opvolgde, had met de afsplitsing van Bennebroek nogal wat problemen. Van een loyale medewerking bij het regelen van de bestuurlijke splitsing van de twee ambachtsheerlijkheden was geen sprake. Zo maakte hij o.a. bezwaar tegen de al eerder vastgestelde grenzen tussen Heemstede en Bennebroek. Ook de splitsing van de Gereformeerde (nu Hervormde) Kerk leverde voor hem problemen op.

Kerkelijke splitsing

Adriaan Jr. achtte de stichting van een eigen kerk voor Bennebroek, afsplitsing van Heemstede dus, van groot belang. In zijn ogen was het niet voldoende eervol ambachtsheer te zijn van een dorp zonder kerk

Staatsieschilderij door J. Mijtens uit 1653 van Adriaan Pauw (1622-1697), Heer van Bennebroek, met zijn echtgenote Cornelia Pauw (1626-1692) en hun dochters Clara Cornelia (1646-1668) en Anna Christina (1649-1719). Het meisje rechts volgde haar vader in 1697 op als ambachtsvrouw.

en kerkhof. Spoedig gingen ook de bewoners van het dorp vragen om een eigen kerk en eigen bestuur.

In Heemstede vreesde men, dat de kerk aldaar te veel inkomsten zou missen indien er in Bennebroek een eigen kerk zou worden gesticht. De collecte-inkomsten voor de diaconie zouden teruglopen, als gevolg waarvan de armenzorg daar in gevaar zou kunnen komen. Gerard Pauw wees er daarbij nadrukkelijk op, dat in het noordelijk deel van Heemstede, zo tegen Haarlem aan, de meeste kerkelijke (diaconie-) armen woonden. Om die reden eiste hij dat van de collecte in de kerk van Bennebroek de helft diende toe te komen aan de kerk van Heemstede.

Adriaan Jr. wilde aanvankelijk op deze eis van zijn oudere broer niet ingaan. Na enige tijd stemde hij toch maar in een dergelijke verdeling toe. Er zou notarieel worden vastgelegd, dat de halve diaconie-collecte in de kerk van Bennebroek ten goede diende te komen aan de diaconie van Heemstede. Na geïnstrueerd te zijn door Gerard Pauw zorgde

notaris Johannes van der Burgh te 's Gravenhage voor een concept-tekst van een overeenkomst, waarin alle noodzakelijke bepalingen uitgebreid en tot in de perfectie werden verwoord. De Classis Haarlem van de kerk kreeg deze concept-tekst ter beoordeling. Er werd geen bezwaar tegen gemaakt. Later echter is duidelijk geworden, dat na goedkeuring door de Classis aan die tekst "ter verduidelijking" nog een zin is toegevoegd. Deze toevoeging zette Bennebroek met betrekking tot de afdracht van de gelden en de controle daarop nog wat meer klem.

Lezen we nu de tekst van bedoelde overeenkomst, dan is het, zacht gezegd, verbazend te noemen, dat Adriaan Jr. daarmee accoord heeft kunnen gaan. Het ziet er naar uit, dat hij tot elke prijs dit laatste obstakel, dat het goed functioneren van een eigen kerk in Bennebroek nog in de weg stond, heeft willen opruimen. Het kan ook zijn, dat hij heeft moeten erkennen, dat Heemstede wel wat extra inkomsten voor de armenzorg nodig had. Het is ook niet denkbeeldig dat hij niet tegen zijn oudere broer op kon.

De bedoeling van de nogal eenzijdige tekst van de overeenkomst, van deze op schrift gestelde "bevelen", zal wel geweest zijn te voorkomen, dat men in Bennebroek zou willen proberen onder de verplichtingen uit te komen. Er was in de tekst zelfs een sanctie verwerkt. Op poene (straffe) van f. 20.000,00, te betalen aan de heer van Heemstede, diende de heer van Bennebroek (of zijn erfgenamen) zich punctueel aan de bepalingen in de overeenkomst te houden.

Nog een opmerkelijke bepaling vinden we in de overeenkomst verwerkt. Adriaan Jr., zijn gezinsleden en tevens (vooral) de predikant en de overige kerkelijke functionarissen van Bennebroek dienden er voor te waken, dat geen enkele kerkganger uit Heemstede de dienst in de kerk van Bennebroek zou bijwonen (op sonnendagen zowel als op andere dagen). De Bennebroekse kerk had dus niet de mogelijkheid zich gastvrij op te stellen. In tegendeel, elke Heemstedenaar moest worden geweerd.

De afspraken in de praktijk

Al spoedig nadat de overeenkomst tussen Gerard en Adriaan Pauw in werking was getreden deden zich problemen voor. Een vraag was wie de collecte-gelden in Bennebroek zou ophalen en wie de financiële administratie van de diaconie in Bennebroek zou controleren. Gerard

Pauw stelde vast hoe dat zou moeten. Hij droeg de schout van Heemstede op daarvoor persoonlijk te zorgen. En wie zou de financiële verslagen van Bennebroek voor accoord moeten tekenen? Vragen uit Heemstede, die niet van vertrouwen blijken gaven.

In de dorpen ging het gerucht, dat Bennebroekse kerkgangers hun diaconie-bijdragen deponeerden in de armenbus buiten aan de muur bij de ingang van de kerk in plaats van in de collectezak in de kerk. Zou dat gerucht waarheid bevatten, dan betekende dat minder inkomsten voor de diaconie van Heemstede. Wat daaraan te doen? De bus aan de kerk werd niet weggehaald. De kerkgangers zullen over dat onjuiste gedrag wel onderhouden zijn. Later zou in de muur van de in 1682 in gebruik genomen nieuwe kerk een collectebus in de muur worden ingebouwd. Deze bus deed ook dienst als armenbus op het kerkhof rond de kerk.

Adriaan Pauw had zich persoonlijk met al zijn bezittingen verbonden aan de verplichting tot naleving van hetgeen schriftelijk was overeengekomen. Deze bepaling was hem al snel een doorn in het oog. Ook de strubbelingen rond de uitvoering van de overeenkomst gingen hem al spoedig de keel uithangen. In 1661/62 deed hij uiterste pogingen om de overeenkomst gewijzigd te krijgen. Hij schakelde daarbij diverse personen en instanties in. Raadpleegde collega's rechtsgeleerden en zelf de Staten van Holland en West Friesland werden er in gemengd. Ook Godgeleerden vroeg hij om raad. Deze belichtten de zaak in hun uitvoerige rapporten vanuit de Bijbel en vanuit de redelijkheid. Ofschoon men het er in het algemeen wel mee eens was dat er redenen waren om de bepalingen te wijzigen gaf men geen waterdicht advies hoe op te treden. Adriaan Pauw schoot dus ook daarmee niets op. De Classis Haarlem was het met Adriaan Jr. er over eens, dat wijzigingen nodig en redelijk waren maar de conclusie was dat niets kon worden gedaan zolang de beide broers het daarover samen niet eens konden worden.

Ds. T. Bortzenius (1626 - 1681) die in 1660 aan de Heemsteedse (Gereformeerde) kerk verbonden werd, deed nog een uiterste poging om een compromis te bereiken. Het bestuur van de kerk in Heemstede wilde aan het vinden van een oplossing wel meewerken. Gerard Pauw bleef echter onvermurwbaar en dus veranderde er niets.

Adriaan Jr. kreeg het tenslotte in 1662 voor elkaar dat de diaconie van Bennebroek de uit de overeenkomst voortvloeiende persoonlijke ver-

plichtingen van hem overnam. Als tegenprestatie betaalde hij aan de diaconie f. 2.000,00. Daaruit moest de kerk dan voortaan wel het salaris van de koster betalen.

De diaconie van Bennebroek zorgde er daarna voor dat de helft van de collecte in de kerk op de afgesproken wijze aan de diaconie van Heemstede werd afgedragen.

In Bennebroek heeft men er verder in berust dat aan deze verplichting niet te ontkomen was. Het zou anderhalve eeuw duren voordat hierin verandering kwam. In vervolgartikelen over de armenzorg komen we daarop nog terug.

Wordt vervolgd

M. Verkaik

Brandstoffenhandel J. A. Zwart ²⁹

RAADHUISSTRAAT 67

TELEFOON 28033 :: :: **HEEMSTEDE**

Engelsche Anthraciet f 4,00 per H.L.

Belgische Anthraciet No. 2 „ 2,80 „ H.L.

„ „ 3 „ 2,60 „ H.L.

STEEN- EN GRUISVRIJ

Eierenkolen f 1,70 p. H.L.

GASCOKES VOLGENS FABRIEKSPRIJS.

Speciaal adres voor Giet- en Brechcokes

OPSLAGPLAATS: ZANDVAARTPAD.

OPGERICHT 1881.

Nr 213 G. Molteni, s.r.l. Graphiques Legnano

Oude advertentietekst op de achterzijde van een prentbriefkaart van de Dom in Milaan.

Nieuwe leden VOHB februari t/m juni 1998

Heemstede

mevrouw A.M.Jansen-Hulsing
familie A.Th.M.van den Broek
R.J.Pels
W.H.M.Martens
P.J.Winden
D.Bloeme
M.F.Floor
mw.R.de Lint
mw.T.Sleeking
J.C.Adema
fam.B.Keppel
C.A.v.d.Wal
fam.P.de Heer
N.M.Rijke
mw.A.M.Gathier-Hanselaar

Aerdenhout

drs.A.Coyajee

Bennebroek

C.van der Elst
P.A.J.van der Kaaden
A.P.L.Verhaegen

Komende verenigingsactiviteiten

zaterdag 5 september

Excursie naar Den Haag en Delft

zaterdag 12 september

Open Monumentendag

zaterdag 10 oktober

Deelname aan beurs 'Streekhistorie', georganiseerd door de Genealogische Vereniging Afdeling Kennemerland in Haarlem

Omstreeks 29 oktober

Versijning kwartaalblad VOHB, nummer 98

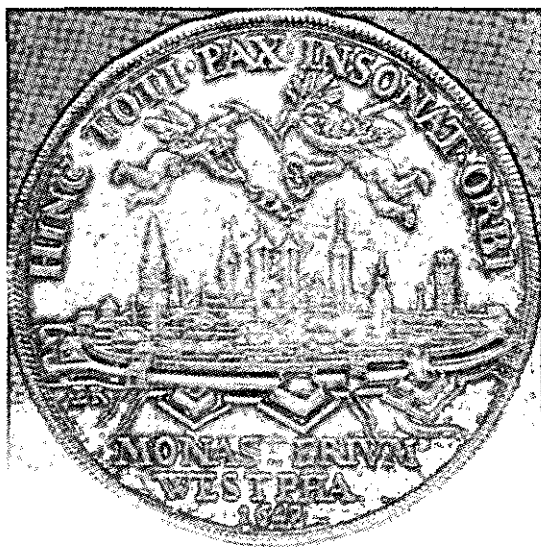
donderdag 19 november

Premie-avond

zaterdag 21 november

Met Bibliotheek-Heemstede deelname aan beurs 'Het Verborgene Boek' in de Beijneshal (Haarlem)

Oud-Heemstede-Bennebroek

Bestuur:

Mr. F.Th.J. Harm, voorzitter
Adriaan Pauwlaan 7,
2101 AH HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 07 40

P.L. van Daalen, secretaris
Valkenburgerlaan 11,
2103 AK HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 32 91

K. de Raadt, penningmeester
Kerklaan 49 b,
2101 HL HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 06 41

Mevr. M. A. van der Eem-
Wildschut, ledenadministratie
Eemlaan 18
2105 XA HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 96 09

Mevr. L.M. 't Hooft-van der
Linden,
Wilhelminaplein 1,
2103 GS HEEMSTEDE
tel. 023 - 529 26 31

J.L.P.M. Krol, archivaris
Johannes Verhulstlaan 26,
2102 XT HEEMSTEDE
tel. 023 - 528 29 77

Mevr. drs. A. Meddens-
van Borselen
Van Kinsbergenlaan 54
2121 WC Bennebroek
tel. 023 - 584 56 64

Redactie:
H. Krol
C. Peper (eindredactie)

Redactie-adres: Meerweg 6
2103 VC Heemstede

Het lidmaatschap wordt jaarlijks automatisch verlengd, behoudens schriftelijke opzegging via de ledenadministratie per 1 januari.

Contributie minimaal *f.* 17,50

Giro 27.35.06 t.n.v. de Penningmeester v.d. Vereniging Oud-Heemstede Bennebroek te Heemstede.

Foto voorzijde: Gedenkpenning Vrede van Munster, vervaardigd door Engelbert Ketteler in 1648

Inhoud	pag.
Premieavond 19 november	172
Maurits, Munster, Museum, Maurits; verslag van een excursie naar Den Haag en Delft	173
Open Monumentendag 1998; thema: de zorg voor historische bouwmaterialen	176
Cursus Verleden in beeld	179
Nieuwe mogelijkheden voor genealogisch onderzoek in de archieven van Heemstede en Bennebroek	180
De familie Milatz	181
Gesprek met part-time boer Gerard Milatz	185
Armenzorg in Bennebroek II	188
Chirurgijns, heel- en vroedmeesters, en artsen aan de Camplaan 1800-1900 (Biografische notities)	196
Serie over Historische orgels: Deel 1: Heemstede, Oude Kerk	210
Het leven van Petronella Kortenhof (1811-1885) een Haarlemse vondelinge en inwonster van Heemstede	215
Een 17e eeuwse kwakel in Heemstede met schilderfaam	222
P.S. Een aantal "Haerlempjes" met bleekvelden vanuit Heemstede geschilderd	230
Waar wonen onze leden?	233
Legateren?	234

Uitnodiging voor premie-avond 19 november 1998

De jaarlijkse premie-avond van de VOHB vindt plaats op donderdag 19 november in de Burgerzaal van het Raadhuis te Heemstede.

Aanvang: 20.00 uur; zaal open vanaf 19.30 uur. Koffie is bij aankomst gratis verkrijgbaar. De bijeenkomst staat in het teken van de herdenking 350 jaar *Vrede van Munster*.

Programma

20.00 uur Opening door de voorzitter, de heer F.Harm.

20.05 uur Korte huishoudelijke vergadering met als enige agendapunt het aftreden van de heer K.de Raadt, penningmeester en van mevrouw L.'t Hooft-van der Linden, bestuurslid.

Benoeming van de heer A.Koopman als opvolger van de heer De Raadt als penningmeester. Namen van tegenkandidaten kunnen één week voor de vergadering bij de secretaris worden ingediend.

20.15 uur Voordracht door dr.S.Groenveld, als bijzonder hoogleraar Geschiedenis en Cultuur van de Republiek der Verenigde Nederlanden verbonden aan de Rijksuniversiteit Leiden. Thema van zijn lezing is:

Vrede van Munster; voorgeschiedenis, inhoud en betekenis.

Professor Groenveld zal spreken over de Tachtigjarige oorlog en de ontwikkeling die leidde tot de onderhandelingen vanaf circa 1646 voor een permanente vrede. Aan de orde komen ook de verhoudingen in Europa die tot vrede aanleiding gaven. Waarom Munster, als onderdeel van de Vrede van Westfalen? De diplomatieke gebruiken, samenstelling van de delegaties en de rol van Adriaen Pauw. Ten slotte de betekenis van de vrede voor de Nederlanden en internationaal in het perspectief van andere gesloten verdragen.

Circa 21.15 uur Presentatie van de premie. In plaats van traditioneel een boekuitgave is dit jaar de keus gevallen op een wijnglas met inscriptie ter herinnering aan Adriaan Pauw als vredesonderhandelaar in Munster. Het eerste exemplaar hiervan zal door de vice-voorzitter, de heer H.Krol, worden gepresenteerd aan professor S.Groenveld.

Sluiting om ongeveer 21.30 uur.

Direct aansluitend bestaat in de hal van het raadhuis gelegenheid een exemplaar van het jubileumglas te verkrijgen.

De ledenprijs bedraagt f 5,- bij inlevering van de bijgesloten bon. De prijs bedraagt f 7,50 voor niet-leden (of een extra wijnglas). Vanaf maandag 23 november 1998 is het glas tot zaterdag 30 januari 1999 verkrijgbaar in de raadhuizen en openbare bibliotheken van Heemstede en Bennebroek.

Wij hopen vele van onze leden op deze bijzondere avond te mogen begroeten.

Bestuur Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek

“Maurits, Munster, Museum, Maurits.”

Het zal je gebeuren dat je iets doet of verricht waar drieënhalve eeuw later duizenden mensen in Europa herdenkingen, lezingen, tentoonstellingen en zelfs reizen aan wijden. Dit overkwam Adriaen Pauw, door zijn Hollandse bijdrage aan de totstandkoming van de Vrede van Munster van 1648.

Besepte hij dit toen zijn koets met groot vertoon van hoogwaardigheid de stad Munster binnentrok?

Op 5 september 1998 vertrok er stipt om 9 uur nog een koets uit Heemstede, een luxueuze van Jan de Wit, getrokken door vele paarden, voor een tocht naar Den Haag en Delft, met 50 VOHB-leden. Het thema in het Mauritshuis was de Vrede van Munster, in het Legermuseum in Delft de tactieken van Prins Maurits. Vandaar de titel van dit verslag.

Na een welkom en toelichting van Dhr. Harm, onze Voorzitter, ging de busmicrofoon naar de Dhr. Krol, die het presteerde om van Bennebroek tot Wassenaar ons zoveel feiten, jaartallen en bedragen mee te delen over de Vrede van Munster, Adriaen Pauw en Gerard ter Borch dat het ons duizelde:

De onderhandelingen in Munster en Osnabrück hebben alleen al voor de Nederlanden 600.000 gulden gekost en zonder twijfel nog veel meer voor de overige landen. Veel diplomaten lieten hun beurs bollen met smeergelden, naast de obligate pracht en praal ook een oorzaak van de hoge kosten.

Dominees, dokters en schilders reisden mee met de afgezanten. Zo ook Gerard ter Borch. Zijn fraaie schilderij van de Vredes-bezwering werd, vergeefs, voor 6.000 gulden te koop gesteld.

Na de koffie vertelde Mw. 't Hooft ons iets over het Mauritshuis. In 1648 stond het al 13 jaar naast de Hofvijver, gebouwd voor Johan Maurits van Nassau Siegen, Gouverneur Generaal van de West Indische Compagnie in Brazilië. Zijn borstbeeld in de hal toont een forse prins, met olifantskoppen op zijn schouders in plaats van epauletten.

Ook hangt er een olifantje aan zijn riem. Zou hij zich in het prachtige huis van Jacob van Campen en Pieter Post wel thuis gevoeld hebben? In ieder geval heeft hij er niet lang gewoond, want na 13 jaar werd hij elders tewerkgesteld. In 1822 is het gebouw als museum ingericht en enkele jaren geleden weer geheel gerestaureerd, ook de vele grote vertrekken met lambrizingen en beschilderde plafonds en het schitterende trappenhuis.

Daar aangekomen spoedden de VOHB-leden zich uiteraard naar de zaal met de Vrede van Munster-herinneringen. Het kistje met het Tractaat, de oorkondes met zegel en het originele bovengenoemde schilderij waren er te bewonderen. Wist U dat het schilderij slechts ca. 50 bij 60 cm meet? Des te knapper om al die personen zo herkenbaar af te beelden. Ter Borch heeft veel kleine portretjes geschilderd als voorbereiding, stuk voor stuk juweeltjes, met name de afbeelding van Pauw. Daar zie je goed aan wat een krachtig diplomaat deze Hollander geweest moet zijn.

Ook was er voldoende tijd om de meesterlijke stukken van Rembrandt, Potter en Vermeer nog te zien, zoals een zelfportret, De Stier, Het Meisje met de Parel en het Gezicht op Delft.

Daar aangekomen genoten we een gezellige lunch op de Paardenmarkt. Geen paarden te zien, maar wel ontdekten we het in Delft bekende Hofje van Pauw, gesticht door Elisabeth Pauw die in het rijke geslacht van Van der Dussen was getrouwd en, alleen overgebleven, veel geld te besteden had.

Na een wandeling door het met toeristen gevulde Delft kregen we in het Legermuseum een rondleiding omtrent de geschriften, beeldverhalen en wapens van het Staatse Leger. Prins Maurits (zoon van Willem van Oranje), Willem Lodewijk en Frederik Hendrik zijn daarmee de geschiedenis ingegaan als vernieuwers van de krijgskunst. Ze voerden standaard-wapens, -kommando's en -handelingen in, waardoor een brigade als één man kon reageren en waarbij een rap roulatiesysteem de vijand snel op het verkeerde en dus fatale been kon zetten. En zo werd duidelijk waarom de Spanjaarden in het begin van de 17e eeuw geleidelijk terrein verloren.

Tenslotte zwierven de leden nog graag even door het Museum en door Delft vóór de terugtocht.

De VOHB'ers vóór het Hofje van Van der Dussen-Pauw. 'Door den weled.Heer Dirck van der Dussen in zijn leven raad en burgemeester deser stad en zijn weled. huisvrouw Elisabeth Pauw gefundeert anno 1707'. Links het wapen van de familie Pauw. (foto mevrouw H.J.Olthaar)

Al met al was het resultaat van deze dag een sterk gegroeide historische kennis en waardering voor de (krijgs)kunst bij alle deelnemers, die de organisatoren 't Hooft en Harm met een warm applaus beloonden. Dat gebeurde eveneens voor chauffeur Theo Vink, die zich weer secuur uit de Deltse drukte bevrijdde en onze koets veilig naar Heemstede terugbracht.

P.L. van Daalen

Open monumentendag 1998

Thema: de zorg voor historische bouwmaterialen.

Op zaterdagmiddag 12 september was het om 13.00 uur zover. Voor het eerst op Open Monumentendag ging de kerk aan de Herenweg, de H.Bavo, open.

De klokken luidden een welkom, de vlaggen nodigden uit voor een bezoek.

Voordat de deuren open gingen is er heel wat werk verzet door leden van de parochie en van onze vereniging.

Vanaf het moment dat de kerkdeur open stond kwamen de bezoekers in grote getale binnen. Zij werden ontvangen door leden van onze vereniging. In kleine of grotere groepjes werden de bezoekers door de kerk geleid onder deskundige leiding van de heren F.Roozen en W.Lageweg. Voor niet-parochianen was het een kans deze mooie kerk eens van binnen te bekijken. Voor veel parochianen was het een verrassing nog zoveel nieuws over hun kerk te horen.

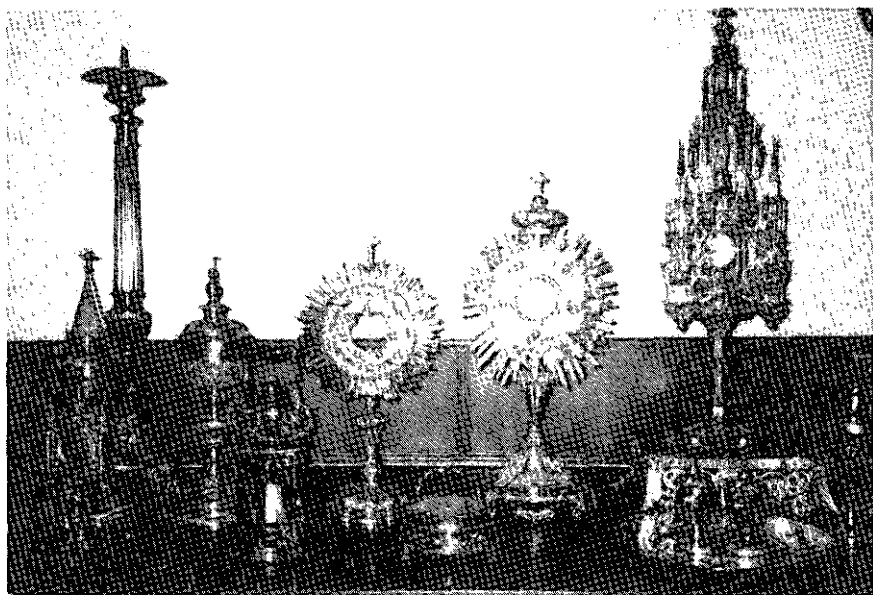
De parochie bestaat sinds 1694 als pastoor Basius benoemd wordt als pastoor van Berkenrode. De parochie is dan een missiepost (Statie) en bestaat uit 500 zielen. De plaats van de eerste houten kerk en van de latere stenen kerk is ongeveer waar nu de Henricus-Mavo staat.

Op 28 februari 1856 wordt Heemstede een parochie.

Het plan om een nieuwe, grotere kerk te bouwen wordt werkelijkheid als een deel van de overplaats, eens behorend bij het buiten Knapenburg, wordt aangekocht. Architect Margry tekent een kerk in de zuiver gotische stijl van de 13e eeuw.

In 1878 wordt de eerste steen gelegd en op 1 oktober, de sterfdag van St.Bavo, is de consecratie van de nieuwe kerk.

Tijdens de rondleiding hoorden de bezoekers alles over de inrichting van de kerk, de veranderingen, de verwoesting van een deel van de kerk in de oorlog, anekdotes. Kortom: de kerk ging voor hen leven. Na de rondgang door de kerk en de oude doopkapel (hier zijn nog de kleuren te zien van de oorspronkelijke beschildering van de kerk) konden de bezoekers de kerkschatten bekijken in de sacristie. Daar stonden de heren T.Roozen en H.Bergfeld klaar om te vertellen over bijvoorbeeld de prachtige kelken, monstransen en de schitterende

oude priestergewaden die tentoongesteld waren. (zie foto).

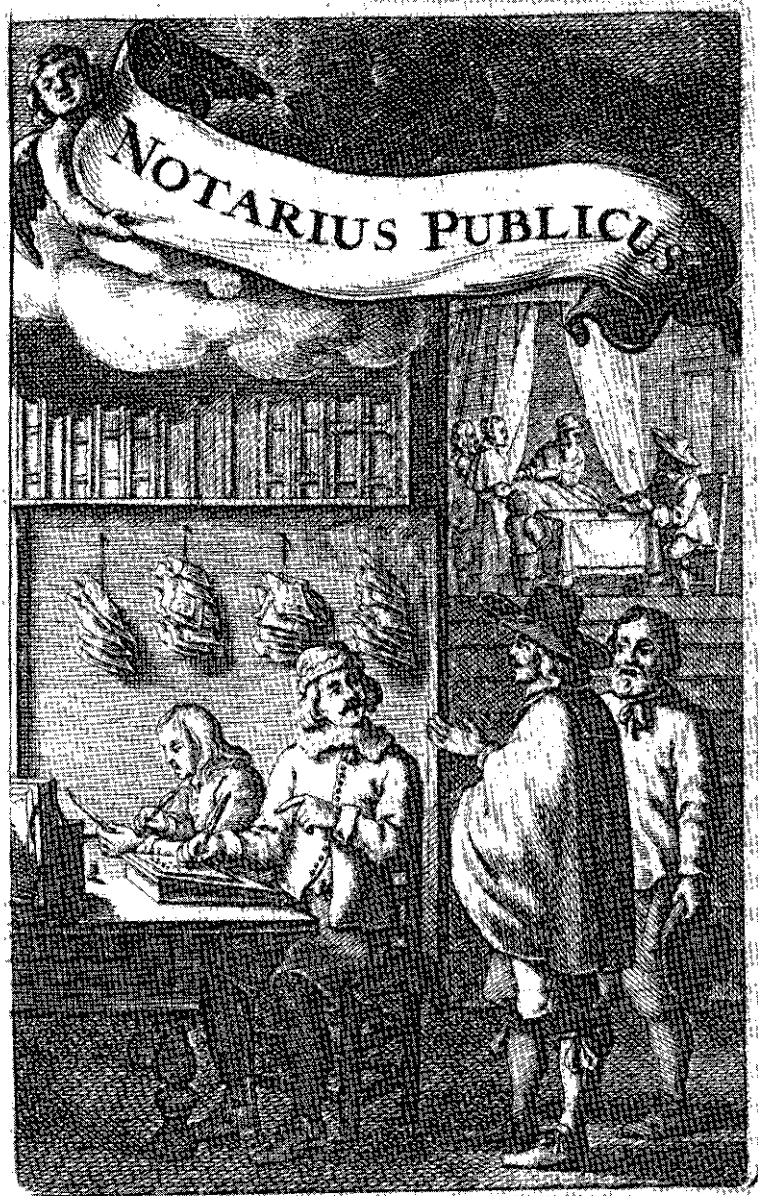
Ter afsluiting werd men door middel van een dialyzing geïnformeerd over de zorg voor historische bouwmaterialen.

Omdat er bij zoveel informatie wel eens wat vergeten wordt, bood onze vereniging de bezoekers een boekje aan over de geschiedenis van de parochie, de huidige kerk, over St.Bavo en gedegen informatie over oude beroepen en materialen. Dit was een samenwerkingsverband tussen Bestuur en Commissie Karakterbehoud.

Om kwart over vijf ging de deur achter de laatste bezoekers dicht. Op mijn briefje snel het aantal bezoekers tellen: 187.

Nog even napraten met alle medewerkers en we waren het er allemaal over eens : het was een zeer geslaagde middag.

M.A. van der Eem-Wildschut

(foto Rijksarchief Noord-Holland)

CURSUSSEN 1998/1999

De Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland organiseert ieder najaar en winter korte cursussen voor mensen met belangstelling voor historie. Bij de Archiefdienst voor Kennemerland wordt in november 1998 een cursus gegeven over kerk, school en armenzorg op de dinsdagavond.

In het Rijksarchief in Noord-Holland worden in 1999 enkele cursussen gegeven op zaterdagochtend, zodat het mogelijk is om het geleerde meteen in de praktijk te brengen. De studiezaal van het Rijksarchief is immers zaterdag de gehele dag geopend (van 9.00-17.00 uur). De nieuwe cursussen betreffen:

- a) Notariële archieven,
- b) Verleden in beeld,
- c) Kadaster, eigendom en gebruik van onroerend goed
- d) Aspecten van stedelijk leven: Kerk, school en schaal.

U kunt zich voor deelname aan een cursus zowel schriftelijk als telefonisch opgeven bij: het bureau van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland, postbus 5212, 2000 GE Haarlem tel/fax 023-5318436.

Verleden in beeld

Kaarten, prenten, tekeningen, stadsplattegronden en foto's zijn een belangrijke bron voor historisch onderzoek. Voor een verantwoord gebruik van dit historisch-topografisch materiaal is een zekere deskundigheid vereist. Het Rijksarchief in Noord-Holland beheert de grote collectie van de Provinciale Atlas. In deze cursus zal dit materiaal centraal staan. In de atlas bevinden zich ook tekeningen, prenten en kaarten van Heemstede en Bennebroek. De meeste tekeningen zijn in de vorm van foto's direct te bekijken op de studiezaal van het Rijksarchief. Enerzijds zal uitleg worden gegeven over het gebruik als bron voor historisch onderzoek, anderzijds zal de ontwikkeling van de prentkunst en de opkomst van de cartografie worden behandeld.

locatie: Rijksarchief in Noord-Holland, Kleine Houtweg 18, Haarlem
tijdstip: zaterdag 11.00-13.00 uur

duur: 4 lessen

kosten: f 60,-

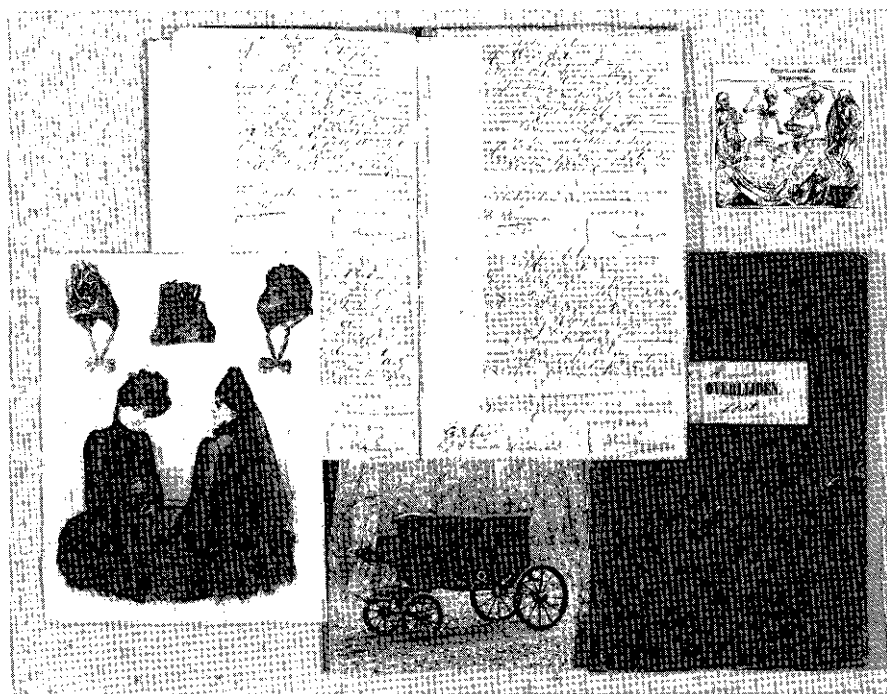
data: 6, 13, 20, en 27 februari 1999

docent: Mw. J. Terra

opgeven: telefonisch 023- 5318436

Nieuwe mogelijkheden voor genealogisch onderzoek in de archieven van Heemstede en Bennebroek

De afdeling Kennemerland van de Nederlandse Genealogische Vereniging is bezig met het toegankelijk maken van de doop-, trouw- en begraafregisters en de registers van de burgerlijke stand van gemeenten uit Kennemerland. De namen van personen die voorkomen in de akten worden in de computer ingevoerd in een speciaal ontworpen programma, dat de naam *Bronscan* heeft gekregen. Op de studiezalen van het Rijksarchief in Noord-Holland en de Archiefdienst voor Ken-

(foto Rijksarchief Noord-Holland)

nemerland te Haarlem staan computers met de gegevens voor bezoekers klaar.

Van Bennebroek zijn tot nu toe de huwelijksakten over de periode 1817-1892 en enige doop- en trouwregisters uit de zeventiende en achttiende eeuw ingevoerd. Van de gemeente Heemstede zijn de gegevens uit huwelijksakten over de periode 1843-1892 beschikbaar. De periode 1811-1842 is momenteel in bewerking. Gegevens uit de doop-, trouw- en begraafregisters uit de 17e en 18e eeuw zijn al opvraagbaar. Ook van andere gemeenten zoals Beverwijk, Heemskerk en Bloemendaal zijn gegevens beschikbaar. Het programma *Bronscan* is kosteloos raadpleegbaar op de studiezalen van de archiefdiensten in Haarlem. Het Rijksarchief aan de Kleine Houtweg 18 is geopend van dinsdag tot en met zaterdag van 9.00-17.00 uur. De Archiefdienst voor Kennemerland aan de Jansstraat 40 kunt u bezoeken op dinsdag, woensdag en vrijdag van 9.00-17.00 uur en op donderdag van 9.00-21.00 uur.

De familie Milatz

De zoon van de familie G.M.Milatz-van Saase woonachtig op de witte boerderij 'Dinkelhoeve' nabij de Herenweg, vormt met zijn gezin de zesde generatie na Franciscus Andreas Milatz (1763-1808), in zijn tijd een 'kunstig' tekenaar en etser van Haarlemse stadsgezichten en landschappen in de omgeving zoals Bloemendaal, Heemstede en herberg 'De Geleerde Man' in Bennebroek.

Aanvankelijk is deze beeldend kunstenaar van topografische taferelen opgeleid in het bedrijf van zijn vader tot handschoenmaker. Na in de leer te zijn geweest bij Paul van Liender, richtte hij zich op het tekenen en graveren van landschappen, grachten en bekende gebouwen. Van zijn hand zijn o.a. afbeeldingen van het Oude Slot, Kraayenest, het zogenaamde Graf van Rousseau en de Gedenknaald bij het Manpad bewaard gebleven. (*) Als vierde zoon van deze F.A.Milatz die ouder is geworden dan 20 jaar is in 1796 in Haarlem Coenraad Milatz geboren. Deze werd landbouwer en tuinder van beroep, vestigde zich eerst

in Bloemendaal en vervolgens te Heemstede waar hij een boerderij bewoonde aan de Blekersvaart, alwaar acht van in totaal 13 kinderen zijn geboren. Coenraad Milatz was een harde werker en sociaal bewogen man die buiten het boerenbedrijf talrijke maatschappelijke activiteiten ontplooid. Zo was hij gemeenteraadslid, hooisteker (die in tijd van hooibroei de hooibergen moest controleren), sergeant-majoor van de tweede brandspuit, lid van het Katholiek Armbestuur, Kerkmeester en regent van het Wees- en Armhuis (sedert 1850).

Voor al die laatste instelling had zijn voortdurende aandacht, zoals beschreven in een speciale uitgave van de Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek uit 1952. De oudste zoon van Coenraad Milatz, Godefridus, legde in 1891 de voorgeschreven eed af, als nieuw gemeenteraadslid tegelijk met de heren W.Vester, H.Peeperkorn Jzn., en jonkheer J.B.van Merlen. Het elfde kind, Johannes Godefridus Milatz leefde van 1842 tot 1913 in Heemstede en is met zijn gezin op de foto hiernaast afgebeeld. Mede dankzij diens vader die als secretaris fungeerde van de plaatselijke schoolcommissie is J.G.Milatz benoemd tot hulponderwijzer van de Voorwegschool onder hoofdmeester H.H.B.Binnewiertz. Tevens gaf hij de leerlingen enig onderricht in gymnastiek. Nadat de Commissaris des Konings en Gedeputeerde de school met een inspectiebezoek hadden vereerd en daarbij *"alles in volmaakte orde bevonden"*, stuurden hoofd- en hulponderwijzer een request aan de burgemeester met verzoek de kinderen één dag buitengewoon verlof te verlenen, teneinde *"eene wandeling naar het nabijgelegen Bloemendaal te doen"*. Om de werkdruk van de twee leerkrachten voor 236 kinderen te verlichten is door de Gemeenteraad in 1862 toegestemd een tweede hulponderwijzer aan te stellen. Dat werd zijn neef Fredrik Franciscus Milatz (1843-1899) op een salaris van f 350,-. Laatstgenoemde is korte tijd later te Haarlem benoemd en in de laatste jaren van zijn leven o.a. gymnastiekleraar aan de H.B.S. in Kampen en Zwolle geweest.

Johannes Godefridus Milatz is op 10 mei 1876 te Heemstede in het huwelijk getreden met Aplonia van Beusekom (geboortig uit Velsen) en telg eveneens uit een geslacht van landbouwers in Heemstede. Uit dat huwelijk zijn negen kinderen geboren tussen 1877 en 1893. Het op één na jongste kind Margaretha is pas in 1987 te Haarlem overleden. Op nevenstaande familiefoto uit omstreeks 1900 zijn acht kinderen afgebeeld - de negende, Christina, was namelijk in 1893 op 12-jarige leeftijd gestorven.

Van de diverse boerderijen op Heemsteeds grondgebied hebben zich

tot op de dag van vandaag er niet meer dan twee weten te handhaven: Van der Hulst (nabij Hageveld) en Milatz (tussen de Herenweg en de Dinkellaan).

De odyssee van veehouder Arie van Beusekom, die steeds moest wijken voor de oprukkende woningbouw, is al eens beschreven in Nieuwsbrief nummer 30 van de VOHB. De heer A.Milatz was tot 1947 pachter van de later aldus geheten boerderij van Van Schie die in 1974 is afgebroken in verband met woningbouw ('Merlenhoven') en reconstructie van de Glipper Dreef.

'De Dinkelhoeve' aan de Herenweg tegenover Groenendaal kon in de jaren zeventig ternauwernood van de ondergang gered worden. Destijds was de boerderij eigendom van de gemeente en werd deze gepacht door G.M.Milatz.

Omdat het agrarisch bedrijf volgens de nieuwe richtlijnen van het bestemmingsplan Rivierenwijk zou moeten worden gesloopt was jarenlang geen onderhoud gepleegd. Het lukte de heer Milatz niet buiten de gemeente een andere boerderij te vinden om zijn bedrijf voort te zetten. December 1971 stelde de Gemeenteraad alsnog bijna 10.000 gulden beschikbaar voor achterstallig onderhoud. Het boerenbedrijf vormt een rustpunt temidden van het snelverkeer merkte een raadslid op en ook de buurtbewoners hadden er op aangedrongen dit bij uitstek zo landelijke stukje Heemstede te behouden.

Coenraad Milatz 1796-1872

Verantwoordelijk wethouder, mr.O.H.van Wijk, gaf uiteindelijk als zijn oordeel te kennen *“dat met afbraak iets moois zou verdwijnen”* en voegde er aan toe: *“Blijft de boerderij daar staan, dan hoeft het bestemmingsplan niet gewijzigd te worden”*. Met ‘De Dinkelhoeve’ zijn óók enkele nakomelingen van de verdienstelijke Coenraad Milatz nog in Heemstede woonachtig. De heer G.M.Milatz is intussen verhuisd naar de Vaumontlaan en zijn zoon zet de boerderij voort.

J.L.P.M. Krol

- (*) Angelique Beerenhout. Franciscus Milatz en zijn grafisch oeuvre. 2 delen. Maart 1992. (Doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis Rijksuniversiteit Leiden).

Parttime-boer Gerard Milatz:

“Soms doet het zeer als een beest je erf af moet, maar je moet het toch economisch bekijken.”

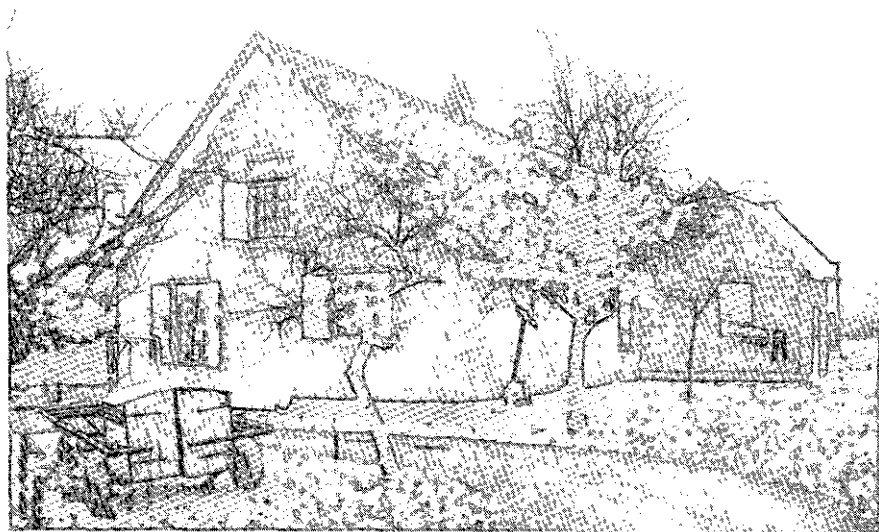
Gerard Milatz is ‘rustend boer’. Zijn zoon heeft zeven jaar geleden de boerderij, een van de twee laatsten in Heemstede overgenomen. Toch laat Milatz zich nog dagelijks op de boerderij zien. Hij melkt de dertig koeien en verzorgt de tuin. *“Per dag ben ik ongeveer drie uur bezig. Ik sta dan om zes uur op. Vroeg? Zes uur is een normale tijd. Vroeger moesten we om half vijf opstaan.”*

Milatz vond en vindt het vak van boer fantastisch. *“Echt een prachtvak. Ik heb er geen spijt van gehad. Het contact met de beesten is schitterend. Elk kalfje is anders. Geen eentje lijkt op de andere. Ze hebben allemaal een verschillend karakter. Sommigen staan vooraan bij het voeren en andere zijn steeds de laatste. Nee, ik heb geen*

lievelingskoe. Soms heb je een beest al vijftien jaar. Dan doet het zeer als die je erf af moet, naar het slachthuis. Je moet het toch economisch blijven bekijken.”

De Heemstedenaar vindt het ook prachtig om altijd buiten te zijn. “Als ik in het voorjaar de koeien ga ophalen is het ‘s ochtends bladstil. De vogels zitten te broeden. Ik zie kieviten, eenden, tureluurs en soms een buizerd. Daar geniet ik dan van. En als ik dan in de rietkraag op een stengeltje een nestje van een rietvink ziet dan gaat m’n hart open. Ik kom gewoon van alles tegen. Of als de koeien rond elven in de wei liggen en ze hebben hun buikje dik gevreten. Daar gaat zo’n rust vanuit. Schitterend. Of in het najaar. Dan ben je de sloten aan het schoonmaken en komt er een koe bij je kijken. Dan denk ik: waar heb ik dit allemaal aan verdiend?”

Een melkveehouder doet veel meer dan de koeien melken. “Je moet het land mesten en ontwaren, de sloten schoonhouden. Nat land is koud land. En in maart moet het gras kunnen groeien. Je kunt er dan niet zomaar kunstmest op gooien. Je moet gewoon het maximale uit je bedrijf halen.”

De boerderij, gelegen aan de Herenweg, is al zeer lang in de familie. "Al van voor 1900. We hebben altijd koeien gehad." Ook Milatz is er als het ware ingerold. "Toen ik veertien was moest ik uit nood de koeien melken. Ik kreeg wel de kans de Middelbare Landbouwschool te doen." Vanaf 1947 moest de nu 71-jarige, nadat-ie al voor twee jaar uitstel had gekregen vanwege zijn opleiding, drie jaar lang in militaire dienst. Hij ging naar Indië.

Eenmaal terug in Nederland ging Milatz weer werken op de boerderij van zijn vader. Eerst met z'n twee oudste broers. Later met z'n jongere broer, die op een gegeven moment een eigen boerderij kreeg. Milatz ging, met z'n vrouw, verder.

Het vak van boer is langzaam aan erg veranderd. "Toen ik op de landbouwschool zat kreeg je een uurtje in de week motorkennis. Nu gaat het de kant op van de technische school. Het zijn allemaal eenmansbedrijven. Als er een kapotte machine is, moet je die zelf kunnen repareren."

Over de melkrobots is Milatz niet te spreken. "Wij doen het met een melkmachine. Het contact met de koe hou je dan. Wij deden vroeger alles met het handje. Het was zwaar lichamelijk werk. Maar tegenwoordig hebben de boeren iets anders tegen. Ze moeten namelijk onder hoogspanning werken. Geleidelijk aan worden de touwtjes aangehaald. Allerlei wettelijke regels. De melkquota, mestquota, de mineralenboekhouding. De eisen worden steeds hoger."

"Boer is een veelzijdig beroep. Je bent koopman, veearts, smid timmerman, boekhouder, noem maar op. Je moet elke dag op de hoogte blijven van de markt. Mijn zoon moet dat nu allemaal zelf uitzoeken. Het zelf ondervinden is de beste leerschool."

W. Mekking

Armenzorg in Bennebroek II

Gemene en diaconie-armen

In vroeger eeuwen werd onderscheid gemaakt tussen diaconie-armen en gemene of algemene armen. Diaconie-armen waren mensen, die officieel bij de kerk waren aangesloten, d.w.z. die lid waren van de (bevoorrechte) Gereformeerde (nu Hervormde)kerk. De Gereformeerde diaconie verleende alleen hulp en bijstand aan de leden van die kerk en hun gezinnen en dan nog slechts onder strikte voorwaarden met betrekking tot gedrag en deelnemen aan het kerkelijk leven. Alle andere inwoners van Bennebroek werden als gemene armen aangemerkt, zij het dat er voor de katholieken ook wel enige hulp kwam uit een R.K. statie Vogelenzang.

Nadat Bennebroek zelfstandig geworden was moesten er voor de bedeling van de armen fondsen gevormd worden. In de eerste jaren was de bedeling dan ook maar mondjesmaat. In de armenzorg was ook de hulp van familie en burens belangrijk. In vele gevallen probeerde men financiële en andere problemen in eigen kring op te lossen. We kunnen wel stellen, dat er zeker in die tijd bijzondere aandacht was voor de in behoeftige omstandigheden verkerende medemens. Ook toen, wellicht meer dan thans, wist men of realiseerde men zich, dat het een eis van het Christendom was voor de naaste te zorgen.

Afzonderlijk kan nog genoemd worden de hulp en bijstand van de bewoners van de buitenplaatsen (de opgezetenen). Ten eerste vonden vele dorpsbewoners werk op die plaatsen. Maar ook op directe hulp en giften kon worden gerekend. Zeker vanuit het Huis te Bennebroek, waar de ambachtsheren en -vrouwen "resideerden", is voor de behoeftige bewoners van het dorp altijd veel gedaan.

Schaalvaders (armmeesters)

Voor de gemene armen was er een soort publieke zorg. Deze was opgedragen aan de zogenaamde schaalvaders, mannen die door de ambachtsheren werden benoemd, beter gezegd werden aangewezen, om periodiek met een open schaal langs de huizen in het dorp te gaan om een gift voor de armen te vragen. Jarenlang vond deze rondgang

om de twee maanden plaats. In moeilijke tijden, als er veel geld en goederen nodig waren, ging men zelfs wel elke maand rond. Deze aangewezen mannen hadden ook de verantwoording voor de uitgaven van de schaal. Zij beoordeelden wie voor bijstand uit de schaal in aanmerking kwamen en betaalden het ook uit. Soms had men daarover contact met de kerk. Voor de Gereformeerden was dat de diaconie. Voor Katholieken de R.K. statie Vogelenzang. Onder deze statie ressorteerden namelijk tot begin deze eeuw de Bennebroekse Katholieken. In de statie Vogelenzang had men het lange tijd niet gemakkelijk. Tot de Franse tijd (1795) werd de R.K. Kerk slechts gedoogd. Men moest zich "behelpen" in een schuilkerk. De zorg voor de armen had daaronder aanvankelijk ook te lijden. De behoeftigen in R.K.-kring in Bennebroek moesten het dus vooral hebben van de schaalvaders, van de publieke zorg dus.

Het kwam wel voor, dat iemand bijstand ontving uit zowel de schaal als de diaconie, b.v. in geval van hoge kosten wegens opname in een ziekenhuis of een andere inrichting. Over de verdeling van de kosten bleken natuurlijk wel eens verschillen van mening. Uitgebreid overleg was dan nodig om tot een oplossing te komen. Ook de vraag of iemand al dan niet bij de kerk was aangesloten gaf nogal eens problemen. Er gingen dan soms langdurige (pastorale) gesprekken vooraf aan de beslissing of van de diaconie bijstand kon worden verkregen. Gemengde huwelijken, b.v. tussen een Gereformeerde en een Katholieke, en de vraag of iemand in een andere gemeente om hulp moest vragen, gaf veel stof tot discussie tussen de bijstand verlenende instanties. Het vaststellen van strikte regels voor al die gevallen was blijkbaar nogal moeilijk. De indruk bestaat, dat men vooral in de R.K.-kring, althans in latere tijd, de noodzaak van bijstand liet prevaleren. Na het geven van de hulp werd wel uitgepraat ten laste van welke instantie die hulp zou moeten komen.

Los van Heemstede

Na de stichting in 1658 van de zelfstandige kerk van Bennebroek moest ook "De Schael" van Heemstede worden afgesplitst. Er kwam dus een afzonderlijke schaal voor Bennebroek. Tot 1697, het jaar waarin Adriaan Pauw Jr. overleed, was dat een schaal, d.w.z. een hulp verlenende instantie voor alle niet bij de Gereformeerde kerk aangesloten bewoners. Ten laste daarvan werd bijstand verleend aan zowel de niet bij de kerk aangesloten Gereformeerden als aan de Katholie-

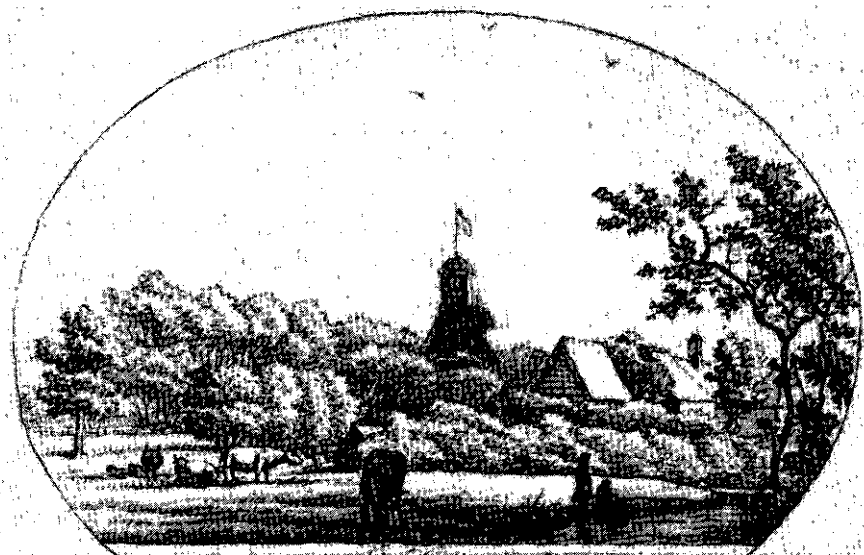
Rembrandt f.

*Bedelende familie ontvangt een aalmoes aan de deur van een huis
(Getekend en gedateerd Rembrandt f. 1648, Haarlem)*

ken. In die jaren was het nog zo, dat een ieder werd geacht tot een bepaalde kerk te behoren. In Bennebroek werd men dus gerekend Katholiek te zijn of Gereformeerd.

Splitsing van de schaal

Voorschrift was, dat de schaalvaders na afloop van elk jaar financieel verslag moesten uitbrengen aan de ambachtsheer (de opperarmmeester). Hij "hoorde de jaarrekening af", zoals dat gezegd werd. De schaalvaders begaven zich daarvoor dan naar het "Huis te Bennebroek", waar ook Schout en schepenen zich vervoegden om het afhoren mee te maken.

In de jaarrekening over 1697, de eerste die werd uitgebracht aan Anna Christina Sohier de Vermandois (dochter en opvolger van Adriaan Pauw Jr.), was een bijzondere aantekening gemaakt. De schaalvaders verklaarden daarin, dat voortaan de schaal gesplitst zou gaan optreden, d.w.z. de helft van de lasten en de voordelen, zou voor de Katholieken en de andere helft voor de Gereformeerden zijn. Hoe dit praktisch in z'n werk zou gaan blijkt niet uit de verklaring. Men stelt slechts: "de armenschael ten overstaan van de weledelgeboren vrouwe van Bennebroek mitsgaders Schout en schepenen te hebben gesepareert. Van nu aan zal ieder zijn eigen armen uit collecten en andere

middelen alimenteren en onderhouden:. De slotzin luidde: "In alle vriendschap gescheyden en gesepareert". Ongetwijfeld zal hieraan wel een en ander zijn voorafgegaan. Had men onderling teveel problemen met de verdeling van de gelden? Was het een idee van de (nieuwe) ambachtsvrouw? Uit de oude stukken blijkt daarover niets. Bekend is, dat de familie Pauw nogal erg "anti-rooms" was. Hield het daarmee verband? In Heemstede was eerder al tot splitsing besloten. En ook daar was een Pauw de opperarmmeester.

Benoeming schaalvaders

De schaalvaders werden van jaar tot jaar benoemd, soms herbenoemd. Voor de Gereformeerden stelde de kerk van Bennebroek steeds een tweetal. Vanuit de Katholieken moet dat ook het geval geweest zijn. De ambachtsheer of -vrouw maakte daaruit dan een keus. Het korte schriftelijke antwoord luidde dan: Mijn keus is gevallen op Iemand die werd benoemd of aangewezen mocht slechts in zeer bijzondere omstandigheden weigeren die benoeming te aanvaarden. Er werd soms uitgebreid gediscussieerd of gecorrespondeerd over de vraag of een weigering wel kon worden geaccepteerd. Een benoeming werd soms ook wel afgekocht. Een flinke gift in de schaal hielp daarbij soms wel een handje.

De rondgang langs de huizen in het dorp was een bijna plechtig gebeuren. De schaalvaders (het waren er altijd twee) hulden zich in het zondagse pak en droegen zwarte handschoenen. Over de (zilveren) schaal werd een zwart fluwelen doek gelegd. Om het geld in de schaal te deponeren moest dus de doek worden opgetild. Er is een schaal, die vanaf 1764 heeft dienst gedaan, bewaard gebleven. We komen in een vervolgartikel daarop nog terug.

Na het overlijden in 1735 van ambachtsvrouw Adriana Constantia Sohier de Vermandois, kleindochter van Adriaan Pauw Jr., was er door erfenisproblemen enige vertraging in het regelen van de opvolging. Het was niet duidelijk aan wie de schaalvaders toen hun jaarrekening moesten overleggen. Men wachtte daarmee toen enkele jaren. In 1738 werden Johannes van Oorschot en Jacob van Zanen (Procureurs van het Hoge Hof van Justitie) tijdelijk met de ambachtsheerlijkheid van Bennebroek beleend. De jaarverslagen over 1637 en 1638 werden toen aan deze tijdelijk hoogste functionarissen van Bennebroek uitgebracht.

De diaconie van de Gereformeerde kerk bracht ook jaarlijks verslag uit aan de ambachtsheer. Niet alleen omdat hij hoofd van de Ambachtsheerlijkheid was, maar vooral vanwege zijn functie van opperkerkmeester. In en rond de kerk kon weinig gebeuren zonder overleg met of goedkeuring van de ambachtsheer. De bijstand, die de diaconie aan de kerkelijke armen gaf, heeft altijd een besloten karakter gehad. Dat was indertijd zo en is ook nu nog het geval. De ambachtsheer benoemde jaarlijks de schaalvaders (en de kerkmeesters), maar niet de diacoenen. Dat was een zaak van de kerk.

Gaven in natura

Er was vroeger veel minder dan nu sprake van een geldeconomie. Het ging ten eerste om goederen, vooral om levensmiddelen, kleding en schoeisel en brandstof. De diaconie en de schaal verleenden dan ook in vele gevallen bijstand in de vorm van goederen. 's Winters kon dat vooral turf en aardappelen zijn. Ook brood werd beschikbaar gesteld. De bedeelde ging dan met een ontvangen bon naar de bakker, die het brood leverde. Periodiek diende de bakker een rekening in bij de diaconie of de schaal. In de jaarrekening zien we die rekeningen regelmatig verschijnen. Vooral ook kleding werd uitgedeeld, en linnen, goed en klompen en schoenen. Er wordt wel gesteld, dat de verstrekkingen in natura (in plaats van in geld) plaatsvonden om te voorkomen, dat het rechtstreeks aan de arme betaalde geld voor drank e.d. zou worden gebruikt. Er zijn in de Bennebroekse archieven geen aanwijzingen in die richting gevonden. Om het vorenstaande te illustreren volgt hierna een specificatie van de uitgaven van de diaconie in een willekeurig jaar in de 18^e eeuw.

1. Huishuur diverse personen	f	19. 10. —
2. Kostgeld en zakgeld idem	"	210. 8. —
3. Levensmiddelen en turf	"	58. 16. 4
4. Schoenen, kleding, naailoon	"	175. 9. 8
5. Giften aan gealimenteerden en passanten	"	48. 12. —
6. Tractement schoolmeester en schoolbehoeften	"	40. 7. —
7. Jaarlijkse quota aan de Classis	"	22. . . —
8. Diaconie Heemstede (halve collecte)	"	83. 4. 8
9. Naaionderwijs (Caatje van de Velde)	"	6. . . —
10. Diversen	"	25. 6. —
	f	689. 13. 4

Het grootste bedrag in dit overzicht betreft kostgeld en zakgeld. Het gaat hierbij om vergoeding aan gezinnen, waarin een of meer wezen of een hulpbehoevende bejaarde was ondergebracht. Verder valt op, dat (een deel van) het tractement van de schoolmeester ten laste van de diaconie kwam. We kunnen deze betaling zien in de plaats van het schoolgeld, dat door de ouders of voogden van een aantal (arme) kinderen niet kon worden opgebracht. De diaconie betaalde in die tijd overigens ook de kosten verbonden aan het beroepen van een nieuwe dominee en het aanstellen van een nieuwe schoolmeester.

Begrafeniskosten

Mensen, die tot hun dood bijstand ontvingen van diaconie of schaal werden veelal begraven op kosten van de instantie, die de bijstand verleende. In de jaarrekeningen en in het doodboek werd wel geschreven over een diaconie- of schaallijk. Werd de inboedel van de overledene verkocht, dan kwam de opbrengst in mindering op de kosten. Dat gebeurde ook met geld, dat men eventueel in het huis van de overledene aantrof. Tot de begrafeniskosten werden ook gerekend de kosten van het bier, dat aan het sterfhuis was geleverd.

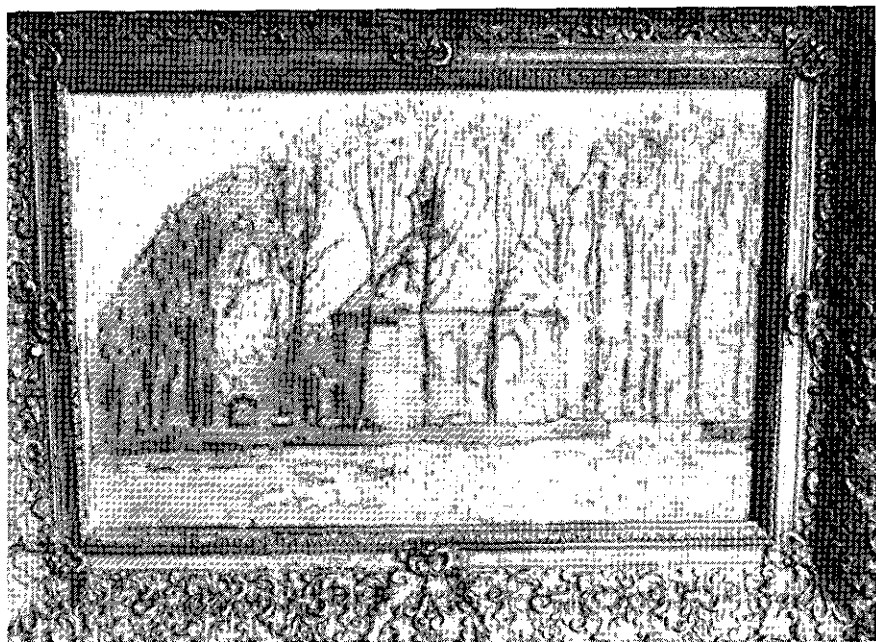
Zorg voor wezen en bejaarden

De zorg voor wezen was een belangrijk onderdeel van de armenzorg. Het kwam regelmatig voor, dat de beide ouders van jonge kinderen overleden. Zo enigszins mogelijk werden die kinderen door familie opgevangen. Soms werden ze in andere (vreemde) gezinnen geplaatst. De diaconie of de schaal betaalde daarvoor dan een kostgeld. Waren of werden ze zo groot, dat zij iets konden gaan verdienen, dan werd het verdiende geld, veelal rechtstreeks bij de werkgever in mindering van het kostgeld ingenomen.

In grote steden werden de vele wezen in weeshuizen geplaatst. In een dorp als Bennebroek bleek dit niet nodig. Het zou ook belangrijk meer kosten met zich meegebracht hebben. Voor zover is na te gaan zijn er voor de wezen uit Bennebroek steeds gezinnen gevonden die bereid waren de kinderen op te nemen. Ook behoeftige bejaarden vonden een plaats.

In Heemstede is eind 18^e eeuw wel een Wees- en Armhuis gesticht. Leek de exploitatie van en de gang van zaken in dit huis aanvankelijk wel redelijk goed te verlopen, in latere jaren werden de problemen

zodanig dat in 1861 werd besloten tot opheffing van het huis. De regenten waren o.a. tot de conclusie gekomen, dat het niet in het belang van de opvoeding van de kinderen was, dat in een huis zowel kinderen als hulpbehoevende bejaarden niet gesepareerd verbleven. Ook in de Haarlemmermeer heeft men in de tweede helft van de vorige eeuw overwogen een weeshuis te stichten. Uiteindelijk zijn de plannen daartoe toch niet goed van de grond gekomen.

Door giften en legaten was het de Katholieke schaal van Bennebroek in de 18^e eeuw financieel vrij goed gegaan. De armmeesters van de schaal waren in staat begin 1797 het huis Nollenburg (voorheen Hofstede Nollenburch genoemd) aan te kopen. Het grote huis wordt ten dele verhuurd en voor de rest deed het dienst als armenhuis. Armen uit de katholieke kring, die (tijdelijk) niet over eigen huisvesting beschikten, konden daarin worden opgenomen. Of daarbij ook wezen waren is niet duidelijk. In 1822 legateerde de weduwe Koendermans het naastgelegen huis aan de Reek aan de Katholieke Schaal.
(Wordt vervolgd)

M. Verkaik

Chirurgijns, heel- en vroedmeesters, en artsen aan de Camplaan, 1800 - 1900

(Biografische notities)

Albertus Westerman, chirurgijn.

In "Heemstede in de Franse tijd" van G. van Duinen lezen we dat er te Heemstede in 1807 drie dokters praktiseerden: Bernardus Prins, Jacob Groos en Willem Fransen. Willem Fransen was geen volwaardig chirurgijn, maar "baardscheerder" die naast zijn barbierswerkzaamheden ook kleinere chirurgische ingrepen mocht doen. Jacob Groos en later zijn zoon Jan Groos, hadden hun praktijk aan de Heeren Zandvaart. Bernardus Prins, chirurgijn op 't Dorp, jarenlang actief in het dorpsbestuur en in de kerkeraad, was in 1807 al hoogbejaard en zou in oktober 1809 op 80 jarige leeftijd overlijden. Inmiddels was echter in de vacature voorzien in de persoon van de chirurgijn Albertus Westerman, die in 1809 - met 400 gulden geleend geld, hem verstrekt door de kleebleker Hendrik van Houten - een huis aan de Camplaan kocht dat hij inrichtte tot woon-/praktijkpand met apotheek. Thans Camplaan 16.

Albertus Westerman werd geboren te Amsterdam waar hij op 1 juni 1778 in de R.K. statie Mozes en Aäron werd gedoopt. Op 24 april 1809 trouwde hij voor schout en schepenen van Heemstede met Engeltje Berffloo, eveneens rooms katholiek en geboren te Hengelo. Haar beide ouders waren overleden. Reeds spoedig na zijn vestiging op het Dorp kwam hij in conflict met zijn confrater Jacob Groos. De heren beschuldigden elkaar over en weer bij de commissie van geneeskundig toezicht te Haarlem van oncollegiaal handelen. Of het tussen hun beiden ooit nog goed gekomen is vermeldt de historie niet. In 1838 bereikte Albertus Westerman de leeftijd van 60 jaar en achtte hij, na bijna dertig jaren praktijk, de tijd gekomen het rustiger aan te gaan doen. Hij verkocht zijn huis aan de Camplaan, "waarin bij de uitoefening van de heilkunde tevens een apothekerswinkel werd gehouden", aan de heel- en vroedmeester Jacob Langelaan. Albertus

Westerman bleef op 't Dorp wonen. Blijkbaar had de praktijk hem geen windeieren gelegd; nadat hij in 1828 nog een huis aan de Camplaan had gekocht, werd hij in 1844 en 1847 eigenaar van twee panden, resp. aan de Binnenweg en de Driesprong. Engeltje Berffloo is 1845 overleden. Het huwelijk was kinderloos gebleven. De weduwnaar nam in 1849 zijn intrek in het Oude Mannenhuis aan de Grote Houtstraat te Haarlem, het vroegere Proveniershuis, waar hij een van de woninkjes aan de Kerkstraat betrok, vlakbij het huisje waar een gevelsteen herinnert aan de Haarlemse blijspeldichter Pieter Langendijk. In de loop van 1852 verkocht hij zijn huizen in Heemstede en op 24 augustus 1856 is hij te Haarlem overleden. De nalatenschap werd, met aftrek van 220 gulden aan begrafeniskosten, getaxeerd op 2246 gulden en 53 en een halve cent. Hiervan was een legaat van 300 gulden beschreven voor een nicht van Engeltje Berffloo, erfgenamen waren zijn enige nog in leven zijnde zuster en een nicht, dochter van een vooroverleden zuster.

*Aan J. Langelaan,
Veertig jaar arts te Heemstede.*

*Den kundige' arts, in bange stonden
Steeds even trouw als wijs bevonden;
Den vriend, dien nooit mijn hart vergeet;
Den Christen, onder lief en leed,
Wien God nog menig jaar moog sterken
Met kracht tot dragen, moed tot werken,
Met balsem voor een hart, dat bloedt -
Mijn warme feest- en broeder- groet!*

N. Beets

Jacob Langelaan, plattelandsheelmeester en vroedmeester

Jacob Langelaan, werd op 3 september 1814 te Leiden geboren als het elfde kind van Jacobus Langelaan, een bepaald niet onbemiddelde "koopman", en Neeltje Scholting. Notaris Jacob Scholting uit Haarlem, die van 1809 tot 1816 eigenaar was van (de ruïne van) het Oude Slot en zich op grond daarvan Heer van Heemstede mocht noemen, was zijn oom. De jonge Langelaan bezocht de Latijnse School in zijn geboorteplaats, de voorloper van het Leids Gymnasium. Aanvankelijk

wilde hij theologie studeren, maar kennelijk is hij van gedachten veranderd. November 1837 slaagde hij ten overstaan van de "provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht" te Dordrecht voor het examen van plattelandsheelmeester, een half jaar later, enkele dagen voor zijn vestiging in Heemstede, verleende de provinciale commissie te Haarlem hem ook de bevoegdheid van vroedmeester.

In 1839 trouwde Jacob Langelaan te Leiden met de eveneens in Leiden geboren Johanna Francina Buijs, een dochter van Johannes Jacobus Buijs en Johanna Francina Boudrit. Johannes Jacobus Buijs stond te boek als winkelier en koopman, bij zijn overlijden in 1835 had de notaris drie dagen nodig om de inventaris op te maken van zijn uitgebreid bezit aan onroerend goed. Jacob Langelaan en Johanna Francina Buijs kregen tussen 1840 tot 1855 negen kinderen, maar ook het doktersgezin bleef niet gespaard voor de kindersterfte van die dagen. Een dochtertje overleed, een jaar oud, een zoontje was vijf jaar toen hij stierf, en het jongste kind, geboren in 1855, leefde slechts 10 maanden.

In 1850 werd Jacob Langelaan geaccepteerd als lid van de afdeling Haarlem van de pas opgerichte Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, maar eind 1854 heeft hij weer bedankt. Mogelijk voelde hij zich niet op zijn gemak in het gezelschap van de Haarlemse *Medicinae Doctores* en stadsheelmeesters? In het boek "Heemstede in de historie" wordt gerefereerd aan de uitvoerige jaarverslagen die hij schreef over de gezondheidstoestand van de Heemstedse burgerij. Naast cholera-epidemieën waren vooral de "intermitterende koorts" een bron van zorg voor de plaatselijke artsen. Ondanks het feit dat de natuurwetenschappelijke basis van de geneeskunde pas in de loop van de 19e eeuw werd uitgebouwd, kon dokter Langelaan een zeker epidemiologisch inzicht niet worden ontzegd.

Zo wees hij op de invloed van wat hij "kosmische verschijnselen" noemde, zoals langdurige koude en onderkende hij de relatie tussen ziekte, krappe behuizing en slechte hygiënische omstandigheden.

De Camplaan in het midden van de vorige eeuw

In de vijftiger jaren van de vorige eeuw veranderde er een en ander op de Camplaan. De familie Langelaan kreeg nieuwe burens. In 1852 legde het vijfjarig dochtertje van dominee Nicolaas Beets de eerste steen voor de Bijzondere Protestantse School, Jacob Langelaan zou

later nog zitting nemen in het bestuur.

Buurman aan de andere kant was de Amsterdamse notaris Mr. Joannes Commelin jr., die het vroegere woonhuis van de "meester timmerman" Gerrit Munk jr. door successieve aankopen had uitgebreid tot een compleet buitenverblijf met herenhuis, orangerie en tuinen die strekten van de toenmalige Wippervaart tot aan de Cloosterweg. Dat de verhouding tussen beiden burens goed was bleek in 1882 toen in het testament van de notaris legaten waren beschreven voor de koetsier, de huishoudelijke hulpen, de tuinman en werkman en de heer J. Langelaan, "gewezen arts". Het tuinmanshuis met koetshuis van de voormalige buitenplaats Valkenburg, waar de "baardscheerder" Johannes Hendrikus van Dorsten en zijn echtgenote, de dorpsvroedvrouw Cornelia Jacoba Ursina Grevenstein woonden, was inmiddels gesloopt en de grond getransformeerd in een overtuin voor het buitenverblijf van notaris Commelin. Nu staan er de drie witte villa's die eind 19e eeuw werden gebouwd door timmerman-aannemer Willem Adrianus van Amstel.

Johanna Francina Buijs is op 8 maart 1862, na een ziekbed van bijna twee jaar, thuis overleden. Zij is 47 jaar geworden. Van haar nog zes in leven gebleven kinderen was de oudste zoon toen 21 jaar, en - evenals zijn één jaar jongere broer - student in de geneeskunde te Leiden, de jongste, een meisje, was nog pas 10 jaar oud. Dokter Langelaan was bepaald niet onbemiddeld; toen in 1876 het jongste kind meerderjarig werd, en het "moederlijke erfdeel" moest worden bepaald, werd het totale vermogen getaxeerd op 42.209 gulden en 32 cent. Naast het huis met apotheek aan de Camplaan vermeldde de door de notaris opgemaakte inventaris aan onroerend goed nog een stuk tuingrond schuin aan de overkant, dat eertijds ook nog deel had uitgemaakt van de gewezen hofstede Valkenburg, en een nieuwgebouwd huis aan de Binnenweg bij de Zandvaart. Jacob Langelaan had voor zijn visites een eigen stal met paarden en rijtuigen, en was bovendien eigenaar van een uitgebreide portefeuille binnen- en buitenlandse waardepapieren. De post "uitstaande vorderingen" over geleverde medicijnen en visites werd op maar liefst 4000 gulden getaxeerd!

Kleine kinderen, kleine zorgen, grote kinderen.....

Waren er dus geen directe financiële zorgen, toch zal Jacob Langelaan, enerzijds trots, anderzijds toch ook wel opgelucht zijn geweest, toen zijn oudste zonen uiteindelijk hun studie voltooiden. Jan Jacobus

promoveerde in 1866 op een proefschrift "Verslag aangaande het cholerahospitaal te Leiden" tot *Medicinae Doctor*, in 1868 (cum laude) tot *Obstetricae Doctor* en tenslotte in 1869, eveneens cum laude tot *Chiurgiae Doctor*!

Hij trouwde in 1870 met Johanna Elisabeth Judith Rutgers en vestigde zich op de Singel te Amsterdam. Groot zal de verslagenheid zijn geweest, toen hij zeven jaar later, op 37 jarige leeftijd, overleed, zijn jonge vrouw achterlatend met twee zoontjes, de oudste zes jaar, de jongste slechts enkele weken oud. Hendrik Dirk Izaak Langelaan promoveerde in 1869 cum laude tot *Medicinae Doctor* op een proefschrift "Bijdrage tot de kennis der epilepsie". Kort daarop werd hij tot arts bevorderd. Een maand na het overlijden van zijn broer vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij jarenlang op de Prinsengracht praktijk heeft gehouden.

Ongetwijfeld zal het de nodige commotie hebben gewekt, toen de echtgenoot van dochter Jeannette Adriana, de timmerman Albertus Munk, zoon van het vroegere gemeenteraadslid en lid van de kerke-raad Johan Carel Munk, failliet ging en het nieuw gebouwde woonhuis annex timmermansbedrijf aan de Camplaan, waar nu de villa Valkenburg staat, publiek werd geveild. Het huwelijk ging bankroet, Albertus Munk eindigde in het Stadsarmenhuis aan de Schotersingel te Haarlem waar hij in 1919 is overleden. Ook de jongste dochter, Anna Jacoba, zorgde voor de nodige spanningen, toe zij in 1877 als "handschoenbruidje" met de boot naar het toenmalige Nederlands Oost Indië vertrok om zich in Batavia bij haar echtgenoot, Hermanus de Hoogh te voegen, die daar directeur van een snelpersdrukkerij was. Een jaar later was zij al weer terug in Heemstede, om, met de hulp van Wijnandus Theodorus van Luenen, heel- en vroedmeester aan de Kerklaan, te bevallen van haar eerste kind.

Afscheid

Plattelands heel- en vroedmeester Jacob Langelaan, die zich evenals zijn collegae Hoffman en van Luenen, na invoering van de geneeskundige wetten van 1865 genees-, heel- en verloskundige, oftewel arts mocht noemen, heeft kort na zijn veertigjarig jubileum, bij welke gelegenheid hij een schrijfbureau kreeg aangeboden, de praktijk neergelegd. Hij bleef op de Camplaan wonen en maakte nog mee dat de eers stoomtram over de Camplaan van Haarlem naar Leiden reed. Op 6 mei 1887 is hij thuis overleden. 72 jaar oud. Het huis, dat volgens de boedelbeschrijving naast de zolder en een kinderkamertje, een

tuinkamer, voorkamer, slaapkamer en keuken bevatte, met nog een spreekkamertje, tuin en stal, werd op een veiling in "Het Wapen van Heemstede" publiek verkocht en toegewezen aan de metselaarsbaas Martinus Vester, die tevens eigenaar werd van het stukje tuingrond aan de overkant, nu de ingang van de Bosboom Toussaintlaan.

Klaas Prins, arts.

Medisch militair student

Klaas Prins werd op 12 augustus 1853 in het Gelderse Nijkerk geboren als jongste kind van korenmolenaar Aalbert Prins Gerritsz. Op zes jarige leeftijd verloor hij zijn moeder Jannetje van Aller. In 1870 werd Klaas Prins, 17 jaar oud, aangenomen als "medisch militair student".

Toen in 1868, in het kader van de reorganisatie en uniformering van de opleiding tot arts de Rijkskweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht werd opgeheven, werd de opleiding van de a.s. officieren van gezondheid ondergebracht bij het Atheneum Illustre te Amsterdam, (waaruit in 1876, na de aanvaarding van de Hoger Onderwijswet de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam zou ontstaan). De militair medische studenten - in de wandeling de "pillen" genoemd - stonden onder de krijgstucht en waren ingekwartierd op verschillende adressen in de stad. Zij hadden hun eigen studentencorps, met de krijgshaftige naam Mavors Medicator (Mars de Genezer) en hun eigen sociëteit: Machaon, (zoon van Aesculapius, geneesheer der Grieken voor Troje). Klaas Prins was actief als corpslid, hij was thesaurier (penningmeester) in het sociëteitsbestuur en vervulde dezelfde functie bij de pas opgerichte muziekvereniging Euphonia.

Voor het studiejaar 1875-1876 werd hij tot vierde assessor in de Senaat van het studentencorps gekozen. Toen begin 1876, naar aanleiding van ernstige financiële onregelmatigheden in het beheer van de sociëteit, met name een tekort in de wijnkas, een herverdeling van de portefeuilles wenselijk werd geacht, werd Klaas Prins gekozen tot abactis (secretaris). Kort na zijn benoeming gaf hij er schriftelijk kennis van de functie om principiële redenen niet te kunnen accepteren. Een heftige en langdurige discussie binnen het senaatsbestuur en de plenaire corpsvergadering resulteerde in een onder applaus van de aanwezige corpsleden aangenomen motie waarin het corps het ten zeerste betreurde "dat de heer Prins zodanig tegen de corpswil gehandeld heeft". De heer Prins besloot daarop te bedanken als corpslid.

Toen men in een volgende corpsvergadering nog even op de zaak terugkwam, maakte de voorzitter de opmerking dat de heer Prins "zijn eigen persoon bij de zaak teveel op de voorgrond plaatste". Na ampele discussie werd hem toch het recht op het insigne van "oud-senator" gegund.

Binnenweg 90 werd o.a. bewoond door dokter dr.K.Prins en zijn gezin. (Thans Heemstedse Apotheek)

Kennelijk zag Klaas Prins zijn toekomst niet in de militaire dienst. Toen hij op 19 september 1878 was bevorderd tot arts werd hij met ingang van 1 november 1878 op eigen verzoek uit de dienst ontslagen.

Huisarts in Heemstede

En zo kwam hij dus in 1879 als arts te Heemstede terecht waar hij op 10 mei 1880 het huis aan de Camplaan kocht, dat in het begin van de

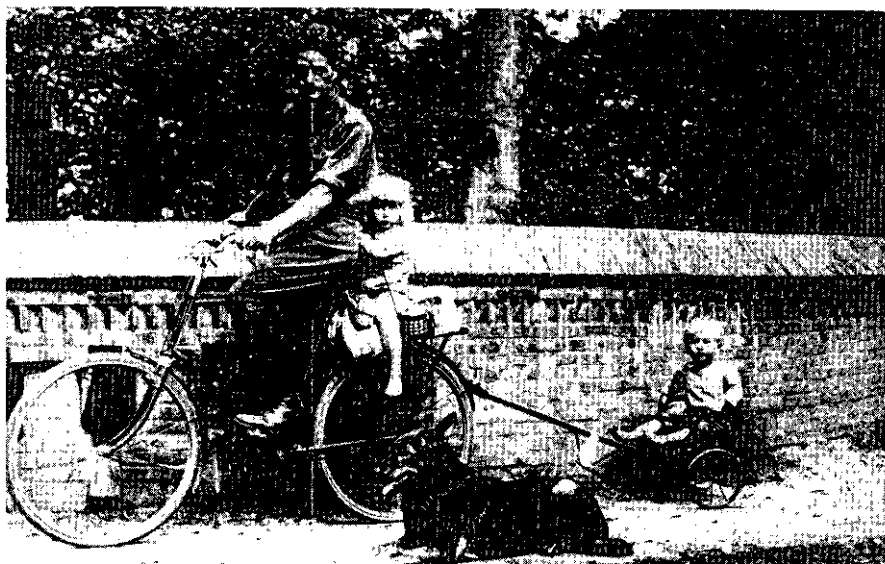
19e eeuw nog woonhuis en timmermanswerkplaats van Gerrit Munk sr. was geweest en sinds 1877 eigendom van Johannes Verkerk, die enkele jaren later het huis aan de Achterweg liet bouwen, dat in de vijftiger jaren nog tot parochiehuis zou dienen. Op 24 juni 1880 werd te Amsterdam het huwelijk gesloten tussen Klaas Prins, arts en Maria Achenbach, de 18 jarige dochter van de commandeur van de kweek-school voor de scheepvaart, Adriaan Pieter Achenbach. Op 30 oktober 1881 werd in het "huis op 't Dorp" het eerste kind geboren, een zoon, die de naam Albert kreeg, naar zijn grootvader van vaders kant. Bij de aangifte op het gemeentehuis, ten overstaan van de ambtenaar aan de secretarie Johannes Henricus Snijder, liet de jonge vader zich vergezellen door dominee Gerrit Jacob van Lindonk. Helaas is de baby elf weken later overleden.

Buurman Leonardus Petrus Harren, die naast kastelein in het Wapen van Haarlemmermeer tevens aanspreker was, verzorgde de aangifte voor de burgerlijke stand. Nog in het zelfde jaar 1882 werd een dochter geboren, Alberta Maria en deze keer waren oud-collega Jacob Langelaan en Johannes Verkerk getuigen bij de aangifte. Adriaan Pieter, genoemd naar zijn grootvader van moeders kant, kwam op 3 november 1884 ter wereld. Petronella Cornelia was van 1886 en Jeannette van 1887, (de apotheekbediende Jan Ebbers, die vóór dokter Prins nog dokter Hoffman, en later dokter Colenbrander assisteerde, was getuige). In 1888 heeft dokter Prins zijn woon-praktijk-huis met apotheek verkocht aan Johannes Hubertus Maria Peeperkorn, die er zijn kruideniersbedrijf begon, later voortgezet door de familie Kompier. Thans houdt dokter Kniest er zijn huisartsenpraktijk. De familie Prins verhuisde naar de Binnenweg, naar het pand van de huidige Heemstedse Apotheek. Hier werd in 1890 dochter Henriëtte Louise geboren en aanschouwde in 1897 nog een nakomertje, Anna Carolina het levenslicht.

De beroepsvereniging

Dokter Prins werd in 1880, direct na zijn vestiging in Heemstede geaccepteerd als lid van de kring Haarlem van de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. Op de maandelijksse kringvergaderingen, mengde hij zich graag in de discussie en bracht hij met grote regelmaat casuïstiek uit eigen praktijk ter tafel. Toen op een gegeven moment naast gastsprekers ook leden uit eigen kring in de gelegenheid werden gesteld wetenschappelijke mededelingen te doen, was dokter Prins de eerste om daarvan gebruik te maken. Hij nam ook

duidelijk stelling. Zo achtte hij het toepassen van massage door gymnastiekonderwijzers en militaire paardenartsen "onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst". Hij diende ook een motie in waarin werd gesteld dat het afgeven van geneeskundige verklaringen ten behoeve van verzekeringsmaatschappijen en begrafenisfondsen ongeoorloofd was; een onderwerp dat overigens ook in onze tijd nog actueel is. In 1888 kwam hij openlijk in conflict met een van de oudste en meest gerespecteerde leden van de kring, dokter Frank, die van het Heemstedse gemeentebestuur het verzoek zou hebben gekregen om in het kader van het winnen van koepokvloeistof ten behoeve van de wettelijk verplichte vaccinatie een kalf te enten, hetgeen dhr. Prins niet zou zijn gelukt. Prins beschuldigde dhr. Frank van leugenachtigheid en

Klaas Prins met zijn dochtertje Sonja en zoon Apie

verklaarde zich bereid 100 gulden te storten voor de armen, wanneer dhr. Frank zijn beweringen zou kunnen bewijzen. De vergadering was van mening dat het een persoonlijke kwestie betrof en nam de mededeling van dhr. Prins voor kennisgeving aan. Toen Prins later nog op de zaak wilde terugkomen verklaarde de voorzitter de discussie voor gesloten! Krijgt men dus enerzijds de indruk dat dokter Prins bepaald niet vrij was van eigen dunk, anderzijds moet men toch respect hebben

voor de wijze waarop hij en zijn collegae 100 jaar geleden bijvoorbeeld een empyeem (etterophoping achter de long) te lijf gingen met punctie en chirurgische drainage en ook op ander gebied geconfronteerd werden met problemen die nu geheel op specialistisch terrein liggen.

Doctor Klaas Prins, badarts

Na 1891 komt de naam van dokter Prins echter niet meer in de notulen van de kringvergaderingen voor. Waarschijnlijk werd hij in de volgende jaren naast de zorg voor zijn patiënten in beslag genomen door de voorbereidingen van zijn proefschrift over "terpentijn als bloedstollend middel", dat hij op 27 maart 1896 aan de Universiteit van Amsterdam mocht verdedigen. Enkele dagen later verscheen de officiële mededeling van de Raad van Beheer der Maatschappij tot exploitatie van staalbronnen dat "tot badarts der maatschappij en directeur der badinrichting was benoemd dhr. Dr.K. Prins, arts te Heemstede." Hij zou spreekuur houden in de badinrichting, voorlopig 's middags van 1 tot 3 uur en zijn gewone praktijk in Heemstede voortzetten. (*) In het kader van de opening van het badseizoen van het "Staalbad Haarlem" op 14 april 1896 was een tiental journalisten uit met name Engeland en Duitsland uitgenodigd voor een verblijf van enkele dagen in Haarlem, met het doel het staalbad meer bekend te maken bij het Europese publiek. Dat de nieuwe badarts een actief aandeel had in deze promotie-activiteit weten wij uit het verhaal van zijn zoon, Adriaan Pieter oftewel Apie Prins, zoals ook opgenomen in het boek "Haarlem bestaat niet" van Lennaert Nijgh. Eind 1897 vertrok dokter Prins toch naar Haarlem, waar hij met echtgenote en zijn zes kinderen, de jongste net een half jaar oud, zijn intrek nam op het adres Nieuwe Groenmarkt 24 B. In 1899 verhuisde hij naar de Grote Houtstraat 174, vlak bij de Houtbrug en het laatst woonde hij in het statige huis op de hoek van de Kruisweg en de Parklaan, (Kruisweg 68A), waar hij op 23 november 1905, op 52 jarige leeftijd is overleden. Tijdens de decembervergadering van de afd. Haarlem van de Kon. Ned. Mij. tot Bevordering der Geneeskunst, herdacht de voorzitter de overleden collega Prins: "Na lang ziek te zijn geweest en veel te hebben gesukkeld, is hij nog vrij onverwachts van ons heengegaan". Spreker bracht in herinnering dat "Prins stellig een figuur was, en ons aller eerbied afdwong, toen hij, na een praktijk van 18 jaar nog ging promoveren. Van elk sterfgeval in het bijzonder krijgt men een indruk, van dit overlijden wel een indroeve". Aanwezig bij de vergadering waren de Heemstedse huisartsen Droog, Colenbrander en Beeker.

Jacobus Beeker, arts.

Dokter Beeker heeft rond de eeuwwisseling nog praktijk gehouden in het huis van wijlen dokter Langelaan, Camplaan 16, dat van 1887 tot diens overlijden in 1897 eigendom was van metselaarsbaas Maarten Vester, daarna van diens zwager Casparus Henricus van den Berg, die het op zijn beurt in 1902 weer verkocht aan Gerrit van Bruggen. Deze heeft er tot aan zijn overlijden in 1931 zelf gewoond.

Jacobus Beeker werd op 1 juni 1835 in het Noord Hollandse de Rijk geboren als zoon van de hoofdonderwijzer Teunis Willem Beeker en Alida Bek. Evenals destijds dokter Langelaan studeerde hij aanvankelijk theologie. In 1863 trouwde hij op het gemeentehuis van Oterleek met Johanna Stikkel, de dochter van notaris Jacobus Stikkel. Zijn eerste praktijk had dokter Beeker in de Schermer, aan de Noordervaart.

In 1864 werd zijn zoon Theodorus Willem geboren, die later in de voetsporen van zijn vader zou treden en als gepromoveerd arts in Barsingerhorn gevestigd was.

Toen dokter Beeker in 1891, samen met zijn echtgenote en zijn twee dochters, Jansje en Alida, naar Heemstede kwam was hij dus al 56 jaar oud. In 1903 was hij getuige bij het huwelijk van zijn jongste dochter met Lodewijk de Wilde, bloemkweker van beroep en zoon van tuinbaas Arie de Wilde van Bosbeek/Groenendaal. Als rustend arts heeft Jacobus Beeker nog op de Bronsteeweg gewoond, het laatste adres was Uit den Boschstraat 5, toen nog Heemstede, waar in 1914 Johanna Stikkel en een jaar later Jacobus Beeker - op 80 jarige leeftijd, waarschijnlijk aan kanker - is overleden.

J.W.G. van Doorn

noten:

- (*) -Nadat aan de IJweg te Vijfhuizen de eerste staalwaterbron van Nederland was ontdekt waarvan het water vlg. deskundige analyse een heilzame werking op de gezondheid moest hebben, werd een exploitatiemaatschappij opgericht met zeer ambitieuze plannen: via een buizenstelsel werd het water naar Haarlem getransporteerd, waar in het Frederikspark, op de plaats waar later het inmiddels ook weer gesloopte Sportfondsenbad stond, een soort "Kurhaus", het Brongebouw werd neergezet, annex een badinrichting aan de Kleine Houtweg (de latere Badhuisstraat) en een drinkhal. Een internationale badplaats van allure is Haarlem echter nooit geworden. ("Haarlem bij gaslicht", Bert Sliggers jr. blz. 155 e.v.)

De vroegere vleeschouwerij J.v.d.Zijden met rechts het woon- en praktijkhuis van dokter Beeker aan de Camplaan.

bronnen:

Albertus Westerman

GAA DTB Amsterdam, doop- en (onder)trouwboeken.

RANH DTB Heemstede, trouwboek gerecht. Impost begraven.
overl.reg. Heemstede.

ORA Heemstede, transport-/hypotheekreg.

Hypotheekkantoor Haarlem, overschrijvingen.

ONA en NNA Heemstede, not. W.H. Gerlings, J. Dólleman.

Memories van successie kantoor Haarlem.

Commissie Geneeskundig toezicht Haarlem, 1811.

AVK Administratie Oude Mannenhuis Haarlem.
overl.reg. Haarlem.

VOHB G. van Duinen, "Heemstede in de Franse tijd".

Jacobus Langelaan

Gem. Archief Leiden. huw., geb. en overl.reg.

"Meer dan zes eeuwen Leids Gymnasium"/ "Album studio-
sorum academiae Lugduno"/"Album promotorum" Leiden,
1813-1890.

- RANH huw., geb. en overl.reg. Heemstede.
 Provinciaal blad Noord Holland, lijst geneeskundigen.
 ONA en NNA H'stede, not. J. Dólleman, F.H. Dólleman,
 W.H. Smit. Hypotheekkantoor Haarlem, overdrachten.
- GAA overl.reg. bev.reg. Amsterdam.
 Stadsbibliotheek Haarlem, archief O.H.C.
 "Heemstede in de historie", mr. J.W. Groesbeek.
 Versje Nicolaas Beets en foto's uit archief dhr. Krol.

Klaas Prins

- Gem. Archief Nijkerk, geb. huw. en overl.reg. bev. reg.
- RANH geb. en overl.reg. Heemstede
 NNA Heemstede, not. F.H. Dólleman, not. W.H. Smit.
 huw.reg. Amsterdam, huw. bijlagen.
- GAA "Album academicum Athenaeum Illustre en Universiteit van
 Amsterdam. Bev.reg. Amsterdam.
- AVK bev.reg. Haarlem. overl.reg. Haarlem. Archief N.H.C.
 archief afd. Haarlem K.N.M.G.
- Universiteitsmuseum "de Agnietenkapel", almanak Mavors Medica-
 tor 1871-1876, notulen vergaderingen, album corpsleden.
- "Haarlem bestaat niet" Lennaert Nijgh, blz. 168 e.v.
- "Oud Heemstede in beeld", Hans Krol, blz. 54 e.v.
- "Arts en Auto" dec. 1994, Studentenleven aan de Amsterdamse
 Academie. Mavors Medicator.

Jacobus Beeker

- RANH huw., geb. en overl.reg. Oterleek.
 huw. en overl. reg. Heemstede.

H.M. de Koningin Wilhelmina op Inspectie in Heemstede (1915)

H.M. de Koningin en Z.K.H. Prins Hendrik op het Flora-tentoonstellingsterrein in 1925

Historische orgels, Deel 1

Heemstede, Oude Kerk

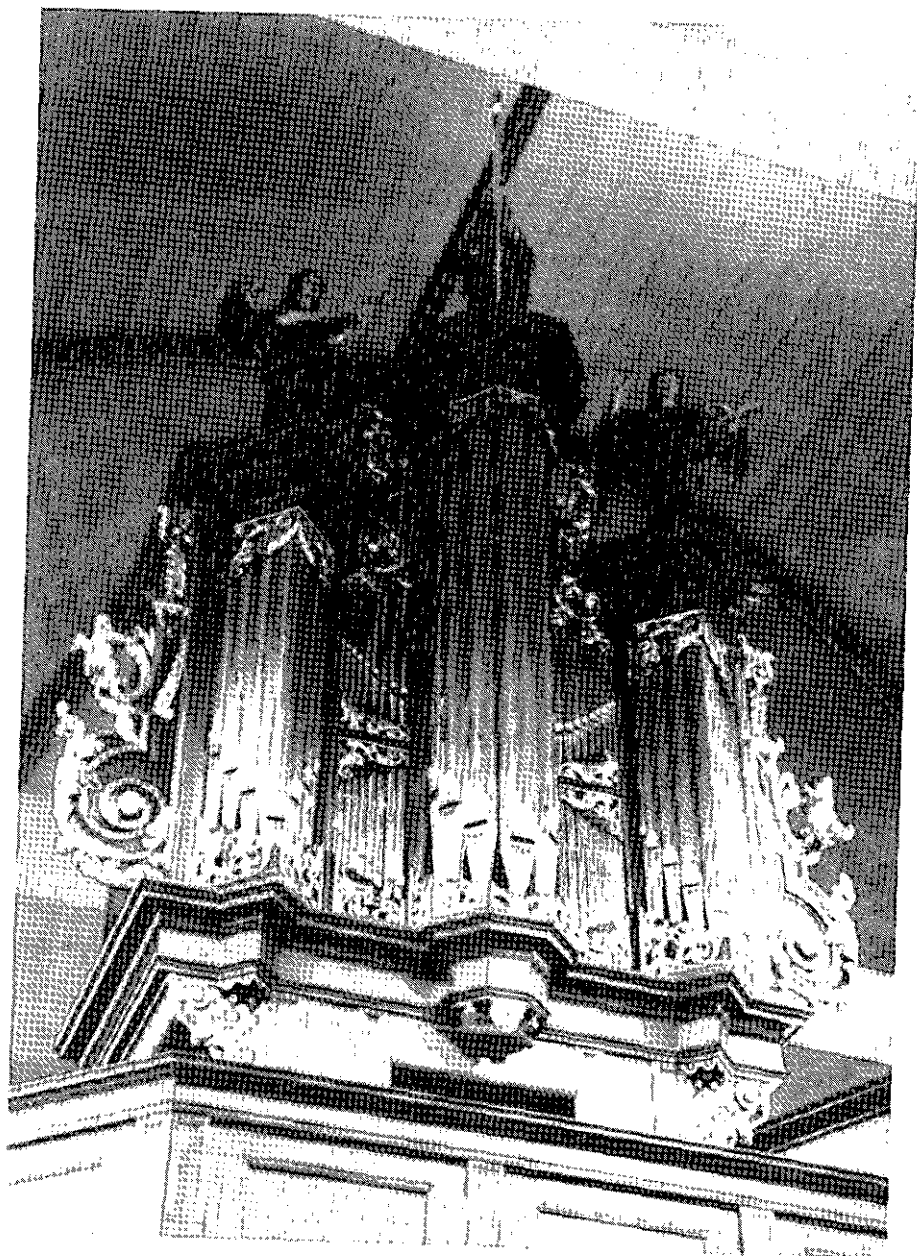
Toen de invloedrijke koopman Adriaen Pauw in 1620 Ambachtsheer van Heemstede werd slaagde hij er reeds in 1621 in Heemstede tot een zelfstandig kerkelijke gemeente te maken, en met grote voortvarendheid zette hij zijn plannen tot verwezenlijking van een kerkgebouw dan ook door. De bouwmeesters, afkomstig uit Amsterdam waren Cornelis Dankertsz en Hendrik Jacobsz. Staets.

In 1625 kon deze karakteristieke eenbeukige dorpskerk in gebruik worden genomen waarbij een uitbreiding met een noordbeuk in 1652 plaats vond. In 1938 werd de kerk verder vergroot, nu met een travee westwaarts.

Pas in 1818 ging men over tot de aanschaf van een orgel dat geplaatst werd door de Amsterdamse orgelbouwer L. van den Brink, dezelfde die omstreeks 1833 het orgel in de Bavo-kerk, eveneens in Heemstede, zou bouwen. Het instrument, dat van den Brink neerzette was een kabinetorgel van een tot nu toe onbekend gebleven bouwer en hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit een van de RK kerken van Zaandam; het telde 8 stemmen zonder pedaal, en vd Brink voorzag het van een 4'-balustrade frontje. De dispositie luidde:

Praestant	4'bas/disc.	Holpijp	8'	Octaaf	2'
Praestant	8' disc	Fluit	4'	Mixtuur	II
Bourdon	16'	Quint	2 2/3'		

Tot 1906 heeft dit orgeltje, dat op de galerij van de noordelijke dwarsbeuk stond opgesteld, dienst gedaan. In dat jaar werd achter dit frontje een nieuw orgel geplaatst en het bestaande front van den Brink daartoe vergroot. Onderzoek door A.H. Sijmons te Amsterdam heeft uitgewezen dat de bouw c.q. plaatsing door B.J. Gabry te Gouda plaats vond. Dit instrument werd in 1935 omgebouwd (o.a. van een vrijstaande speeltafel voorzien) en deed dienst tot ca. 1960. Verdere bijzonderheden over dit tweede orgel zijn helaas niet bekend. Mochten er Gemeenteleden zijn die er meer over kunnen vertellen dan houdt schrijver dezes zich gaarne aanbevolen.

Het huidige instrument.

Het was de cantor-organist Paul Christiaan van Westering*- in deze kerk werkzaam van 1955-1965- die in 1960 het initiatief nam het roer radicaal om te gooien. Er werd een 19^e eeuwse orgelkas aangekocht, afkomstig uit Alphen aan de Rijn en deze kwam op de plaats van het oude orgel, de noordelijke galerij dus, tegenover de kansel te staan. Hierin bouwde de Amsterdamse orgelmaker C. Verweys van bestaand en nieuw (of elders gebruikt?) pijp materiaal een twee klaviersorgel met sleepladen en elektrische traktuur. Het oude kabinetorgel werd op de westgalerij geplaatst en fungeerde daar als koororgel. Beide orgels waren vanaf een driemanualige speeltafel welke bij het koororgel stond opgesteld bespeelbaar. Het hoofdorgel bevatte 21 stemmen verdeeld over twee klavieren en pedaal, het koororgel (in zwelkast) één klavier met 6 stemmen (waaronder een voix céleste) en een 16' Bourdon op het pedaal. Het adviseurschap was aanvankelijk in handen van Mr A. Bouman die eigenlijk een drie klaviers mechanisch orgel wilde. Tengevolge van conflicten trok deze zich terug en kwam het adviseursschap vervolgens in handen van de reeds genoemde cantor/organist.

Het "dubbelorgel" werd op 16 oktober 1960 tijdens een feestelijke kerkdienst in gebruik genomen en in tal van bladen verschenen positieve kritieken.

De feestelijkheid bleek echter niet van lange duur want reeds na enkele jaren traden hinderlijke storingen, lekkages en ontstemmingen op. De lijdensweg mondde na lang wikken en wegen uiteindelijk in 1979 uit in het besluit tot aanschaf van een ander orgel. Voor nieuwbouw ontbrak het geld, voor de aanschaf van een historisch orgel of een gedeelte daarvan zou wellicht op de subsidiepot van Monumentenzorg een beroep gedaan kunnen worden, hetgeen achteraf gezien ook gelukt is.

Het was de door de Kerkvoogdij aangetrokken adviseur Klaas Bolt die een fraai doch danig verwaarloosd orgel in het Groningse plaatsje Kornhorn wist te staan, waarvan de schitterde kas gebouwd werd door Andries Bolder, het binnenwerk hoogstwaarschijnlijk door Andreas Paradijs.

De autoriteit van adviseur Klaas Bolt en de resultaten van een diepgaand onderzoek naar het Kornhornse instrument door de orgeldeskundige drs. Victor Timmer hebben bij de Kerkvoogdij vermoedelijk de doorslag gegeven dit instrument aan te kopen.

In 1982 werd dit orgel voor fl 20.000 van de Gereformeerde kerk te Kornhorn aangekocht en voorlopig in Heemstede opgeslagen. De

orgelkas van het Heemsteedse koororgel verhuisde bij die gelegenheid naar Kornhorn. Achter die orgelkas werd een gebruikt orgel van Fama & Raadgever geplaatst.

Voor de restauratie van het Bolder/Paradijs-orgel werd de orgelmaker S.F. Blank te Herwijnen aangetrokken en resulteerde bij de ingebruikneming in 1988 in de volgende dispositie:

Manuaal

Praestant	8'	1753 dicant dubbel
Holpijp	8'	1753
Octaaf	4'	1753
Fluit	4'	1753 enge mensuur, gedekt
Nasard	3'	1753 idem, conisch
Tertiaan	2'-1 ³ / ₅	1753
Octaaf	2'	1753
Flagiolet	1'	1753 licht conisch
Mixtuur	IV	1988
Trompet	8'	1988
Vox humana	8'	1988 naar Barneveld: Paradijs 1765
Tremalant		

Klavieromvang: C – c'''

Pedaalomvang: C – d', aangehangen

Toonhoogte: a' = 428 Hz

Stemming: middentoonstemming, modificatie Bolt

Mensuur: naar de discant eng tot zeer eng

Om financiële redenen konden de geprojecteerde pedaalregisters, te weten: Bourdon 16', Praesant 8' en Bazuin 16' nog niet gerealiseerd worden.

Belangrijk is het antwoord op de vraag waar het pijpwerk van het zogenaamde dubbelorgel, waaronder hoogstwaarschijnlijk historisch pijpmateriaal naar toe is gegaan.

* Paul Christiaan van Westering werd geboren in Amsterdam op 9 juli 1911 en overleed te Zandvoort op 10 maart 1991. Van Westering vooral bekend door zijn toonzetting van "Dikkertje Dap" van Annie M.G. Schmidt en zijn muzikale lofdicht op "Het lelijke eendje". Hij was tevens een kundig journalist hetgeen bleek uit zijn serie "Gespro

Het zogenaamde dubbelorgel.

ken portretten" voor de VARA-radio en zijn boek "De mens achter de musicus". Op het gebied van de kerkmuziek behoorde hij nu niet direct tot de fundamentalisten. Met een scheef oog werd tegen zijn vriendschap voor en zijn biografie (1967) over Feike Asma aangekeken, zo ook naar zijn omstreden orgelproject in bovengenoemde kerk en naar de toonzetting van verschillende reformatische teksten.

Deze sympathieke Bourgondische persoonlijkheid die o.a. orgel bij Marcel Dupré en compositie bij Jan Mul studeerde, stak in zeker opzicht ver boven de serieuze wereld van kerkmusici uit en postuum kreeg hij van onverdachte zijde toch nog waardering voor zijn kerkmuzikale werk. In dit verband is het wellicht interessant Wim Kloppenburg (IKON) te citeren die naar aanleiding van het overlijden van van Westering in een radio-uitzending onder meer opmerkte:

"Het meest bekend werd van W. door zijn toonzetting van de apostolische geloofsbelijdenis geïnspireerd op het Gregoriaanse IIIe credo. Bij de liturgen en de kerkmusici vond deze zetting weinig waardering. Credo III was al 17^e eeuws pseudo-Gregoriaans en dat werd dan ook nog verminkt om er de Nederlandse tekst van het Apostolicum onder te kunnen zetten. Die kritiek

was zeker niet geheel ten onrechte. De woord/toon van van Westerings Credo laat hier en daar te wensen over. Maar toch heeft deze toonzetting een hymnische klank en eigenlijk laat deze wijs zich beter zingen dan de stugge 16^e eeuwse melodie uit Straatsburg”

Bronnen

C.W. Korevaar, *De Oude Kerk en zijn orgel* R.O.O.K. z.j., Victor Timmer, *Paradisiana* over de Amsterdamse orgelmaker Andreas van Paradijs, *De Mixtuur* 36/37 1981.

A.H. Sijmons, *Beschrijvingen van Ned. Historische Orgels* 21.01 NH onuitgegeven.

E. Sneller *Heemstede rond Beets* 1990, op pag. 17 een interessante afbeelding van het orgel zoals het er uitzag ca. 1906 (mij ter beschikking gesteld door Piet Hulsbos, de voortreffelijke bespeler van het huidige orgel).

Mevrouw C.H. van Westering, persoonlijke mededelingen over de muzikale activiteiten van haar echtgenoot Paul Christiaan.

L. Nelissen

Het leven van Petronella Kortenhof (1811-1885), een Haarlemse vondeling en inwoonster van Heemstede.

Inleiding

Bij het invoeren van een Heemstedse huwelijksakte van het echtpaar Hooerman-Kortenhof uit 1834 in het programma Bronscan stuitte men op een bijzonder geval.¹ De bruid van de Heemstede-naar Hendrik Hooerman was een Haarlemse vondeling. Zij was te Haarlem op 8 april 1811 gevonden in de Kortenhofstraat, een klein zijstraatje van de Kampervest. De ambtenaar van de gemeen-

te Haarlem vernoemde haar naar de straat waar zij gevonden was. Wat was er met deze vondeling gebeurd en hoe verliep haar leven en dat van haar Heemstedse echtgenoot?

Het leven van Petronella en haar gezin

Petronella Kortenhof werd tot haar tiende jaar opgevoed in het Haarlemse armenhuis aan de Magdalenastraat, hoek Kinderhuisvest te Haarlem. In 1821 zond men haar naar de kolonie Frederiksoord in Drenthe. Zij werd geplaatst in een hoeve, waar pleegouders zo'n acht kinderen onder hun hoede hadden. Alle kinderen waren verplicht om naar school te gaan om te leren lezen, rekenen en schrijven. Petronella bleef negen jaar in de kolonie van de maatschappij van weldadigheid en werd in oktober 1830 ontslagen.² In 1834 duikt ze op in de registers van de burgerlijke stand van Heemstede. Zij huwde de 28-jarige kuipersknecht Hendrik Hooreman. Hij was de zoon van Frederik Hooreman en Geertrui Verkruisen uit Heemstede en was daar in 1805 geboren. Zijn ouders konden niet schrijven en konden de huwelijksakte van hun zoon dan ook niet ondertekenen. Hendrik en zijn bruid konden wel schrijven en ondertekenden de huwelijksakte met P. Korthof en H. Hoorman. Zij kregen negen kinderen, waarvan een dochtertje Johanna (1840) slechts een week geleefd heeft. De jongste zoon Anthonie (1850-1863) overleed op 13-jarige leeftijd. De overige zeven kinderen zijn volwassen geworden. Het gezin woonde samen met twee anderen gezinnen, Geeven en Kromhout, in een huis aan de Molenwerflaan te Heemstede.

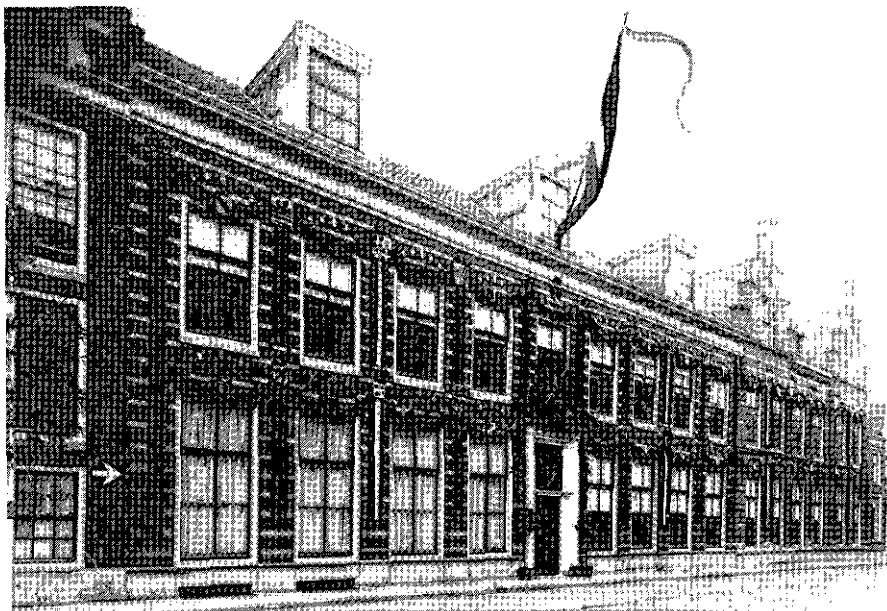
Van Petronella Kortenhof, haar echtgenoot en hun kinderen zijn een aantal gegevens teruggevonden in de archieven van Heemstede en Haarlem. De naam Hooreman wordt in de verschillende registers gespeld als Hooreman, later ook als Horeman. Opvallend is dat drie zoons in het bakkersvak terecht zijn gekomen.

De oudste zoon **Hendrik** (1835-1925) werd bakkersknecht en huwde de Haarlemse Susanna van Dommelen (1837-1917). Hij ging in Haarlem wonen en werken en kreeg tien kinderen.

Dochter **Maria Geertruida** (1837-1887) was naaister, huwde op 34-jarige leeftijd in 1872 de 36-jarige Dirk de Graaf te Heemstede en overleed daar in 1887.

Zoon **Pieter** (geboren 1839 te Heemstede) was arbeider in Heemstede. Zijn echtgenote Maria Elisabeth Martin (1850-1882) overleed twee jaar na de geboorte van hun tweede kind. Hij bracht een week na

het overlijden van zijn echtgenote hun tweejarig dochtertje Catharina Petronella naar Haarlem. Daar overleed het kind in april 1883. Of hij in Heemstede is blijven wonen en waar hij is overleden is niet bekend. **Samuel** Horeman (1841-1922) werd broodbakker en vertrok evenals zijn oudste broer naar Haarlem. Daar huwde hij in 1871 de jonge weduwe Margaretha Horchner. Hij vertrok in juni 1873 met zijn gezin naar Amsterdam en bracht daar het grootste deel van zijn leven door.

Diaconiehuis aan de Jansstraat in Haarlem (foto Archiefdienst voor Kennemerland Haarlem); zie tekst blz. 221.

In Haarlem werd hun eerste kind, een dochtertje Petronella geboren. In Amsterdam werden nog twee dochters en twee zoons geboren. Samuel overleed in zijn woonplaats Amsterdam op 80-jarige leeftijd. **Jan** Horeman (1843-1923) was eveneens broodbakker. Later werd hij metselaar. Hij verhuisde, na enige omzwervingen in Noordwijk, Hillegom en Voorburg, net als zijn broers Hendrik en Samuel naar Haarlem in 1865. Hij trouwde daar met Alida Margaretha Melchior (1853-1918) en kreeg elf kinderen. Voor zover bekend stierven vijf van zijn kinderen op jonge leeftijd. Hij overleed 80 jaar oud te Haarlem in het diaconiehuis aan de Jansstraat nr 36.

Johanna (1845-1935) trouwde te Heemstede in 1873 met de Haarlemse metselaar Gerrit de Blazer (1848-1922). Na hun huwelijk gingen zij in Haarlem wonen. Voor zover bekend kregen zij geen kinderen. Johanna overleed daar op 90-jarige leeftijd.

Van zoon **Willem Frederik** (geboren 1848) zijn nog weinig gegevens gevonden. In 1871 was hij als getuige aanwezig bij het huwelijk van zijn broer Samuel. Hij was toen bloemist te Heemstede. Een jaar later trad hij op als getuige bij het huwelijk van zijn zuster Maria Geertruida. Toen gaf hij op dat hij van zijn beroep arbeider was. Meer informatie over Willem Frederik is nog niet gevonden.

Petronella Kortenhof en Hendrik Ho(o)reman hebben hun kinderen nog lang mee mogen maken. Petronella overleed in 1885 te Heemstede in haar woning aan de Molenwerflaan. Zij was toen 74 jaar oud. Echtgenoot Hendrik Hooreman bleef na het overlijden van zijn vrouw

Deel van de Molenwerflaan omstreeks 1930

niet lang in zijn geboorteplaats Heemstede wonen. Hij verhuisde toen hij 82 jaar oud was naar Haarlem en werd opgenomen in het diaconiehuis aan de Jansstraat (tegenwoordig oude gedeelte van de Jansklniek) te Haarlem. Hij was te zwak geworden om voor zichzelf te zorgen. Daar overleed hij op 88-jarige leeftijd in december 1893.

Overblijfselen

Bij de speurtocht naar Petronella Kortenhof en haar gezin is naast een onderzoek in de archieven, ook gezocht naar overblijfselen uit de leefomgeving van Petronella en haar gezin. Wat is er aan gebouwen, huizen en straten overgebleven, waar zij en haar gezin leefde?

Zijn er nog foto's en prenten van de leefomgeving van de familie Horeman-Kortenhof bewaard gebleven?

Bij de Archiefdienst voor Kennemerland en in het Rijksarchief in Noord-Holland zijn negentiende eeuwse prenten en foto's van het armenhuis en het diaconiehuis te Haarlem en prentbriefkaarten van de straten van Heemstede en Haarlem bewaard. Ook de Vereniging Oud Heemstede Bennebroek heeft een verzameling prenten en foto's. Zij geven een beeld van het leven in de eeuw waarin het echtpaar leefde. In die tijd reden alleen koetsen, paarden en mensen met handkarren door de straten van Heemstede en Haarlem. De geluiden in het dorp en de stad moeten toen heel anders zijn geweest.

Een bezoek aan de straten en gebouwen waar de familie Horeman-Kortenhof hun leven doorbracht, leverde aanvullende informatie op. De Kortenhofstraat, de straat waar Petronella in 1811 te vondeling is gelegd, ligt vlakbij het Rijksarchief in Haarlem. Het is een klein straatje waar de oude huizen hebben plaatsgemaakt voor nieuwbouwhuizen. De bestrating doet oud aan. Hierdoor ademt het straatje iets van weleer uit. Je vraagt je af wie haar hier heeft neergelegd? Zou het haar moeder zelf zijn geweest? Was zij misschien een alleenstaande moeder of een ongehuwd dienstmeisje dat in nood verkeerde? Petronella Kortenhof heeft het nooit geweten en onderzoekers kunnen ook alleen maar gissen. Ongehuwde dienstmeisjes die ongewenst zwanger raakten in de negentiende eeuw waren meestal niet in staat om voor een kind te zorgen. Zij moesten in het geheim hun kind baren. Zij liepen bij ontdekking het risico ontslagen en op straat te worden gezet. Het is heel goed mogelijk dat dit ook het geval was met de moeder van Petronella Kortenhof.

Het armenhuis aan de Magdalenastraat, hoek Kinderhuisvest, waar de vondeling de eerste tien jaar van haar leven doorbracht, staat er niet meer. Het armenhuis was gehuisvest in het gebouw van het voormalige Maria Magdalenaklooster. De restanten van het klooster zijn in 1937 afgebroken voor de gebouwen van drukkerij de Spaarnestad. De hoeven van de kolonie Frederiksoord van de Maatschappij van

Weldadigheid, waar Petronella Kortenhof in de periode 1821-1830 leefde, zijn ook afgebroken. Men heeft wel een hoeve nagebouwd en als museum ingericht.

Het huis aan de Molenwerflaan, waar zij na haar huwelijk ging wonen, is afgebroken en door nieuwbouw vervangen. Het diaconiehuus aan de Jansstraat nummer 36 staat er nog. De oude regentenkamers in het diaconiehuus zijn in takt gebleven. Het diaconiehuus is in 1856 opgericht en ingericht voor de verpleging van armen. In het diaconiehuus brachten echtgenoot Hendrik Hooreman en de zoons Hendrik en Jan hun laatste levensdagen door.

Binnenplaats van het armenhuis, voorheen arme kinderkuis aan de Magdalenastraat/Kinderhuisvest te Haarlem. Gezien naar het zuiden met de Magdalenakapel. Tekening uit ca 1770 (foto Archiefdienst voor Kennemerland Haarlem)

Bronnen:

Archiefdienst voor Kennemerland te Haarlem

Archief gemeentebestuur Haarlem
Archief armbestuur te Haarlem
Bevolkingsregister Haarlem
Registers burgerlijke stand Haarlem
Kennemer Atlas (foto's, tekeningen)

Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem

Registers burgerlijke stand Haarlem, Amsterdam, Heemstede
Provinciale atlas van Noord-Holland
Programma Bronscan (NGV)

Gemeente Heemstede

Bevolkingsregister

Rijksarchief in Drenthe te Assen

Archief van Maatschappij van Weldadigheid inv.nr 1389-1390

drs A. Meddens-van Borselen

noten

- ¹ Met dank aan Jose van der Klashorst en Cees Schenkel, die mij op dit bijzondere geval wezen. Zij voeren gegevens in van Heemstede en Bennebroek in het computerprogramma Bronscan.
- ² Gegevens uit het Archief van de Maatschappij van Weldadigheid te Assen inv. nrs 1389-1390

Een 17e eeuwse Kwakel in Heemstede met schilderfaam

Na het Beleg van Haarlem ontwikkelde zich in Haarlem aan het begin van de Gouden Eeuw een sterk gevoel voor burger trots. Die had niet enkel betrekking op de verbeelding van hun stad, maar evenzeer op de omgeving ervan. De eerste Nederlandse topografische prentserie van (Amsterdammer) Claes Janszoon Visscher 'Plaisante Plaetsen' dateert uit rond 1611 - met twee voorstellingen van Heemsteedse taferelen - en vond gretig aftrek. In de literatuur zien we een dergelijke ontwikkeling, zij het later, met als hoogtepunt de uitgave van Adriaan Loosjes Pz., 'Hollands Arkadia of wandelingen in de omstreken van Haarlem' (1804). Dit boekwerk bevat o.a. een uitslaande gravure van het 'Slot van Heemstede' en als titelvignet het z.g. Graf van Rousseau nabij Meerenberg/Dennenheuvel, gemaakt door de tekenaar en etser F.A.Milatz.

Geliefde topografische thema's van schilders, tekenaars en graveurs waren vergezichten van Haarlem met aan de horizon de Grote Bavo-

De oude Leidsevaartbrug met tolhuis en tolhek door E.Koster

kerk vanuit de duinen in Bloemendaal en Heemstede, evenals de buitenplaatsen, de Hout (bosgezichten, herbergen en het Paviljoen), het Spaarne, de Ruïne van Brederode, het Huis te Heemstede en het Brouwerskolkje in Overveen.

Ook de talrijke bruggetjes in het Hollandse (polder)landschap zijn in de 17e en 18e eeuw een populair motief geweest bij kunstenaars, met name uit Haarlem.

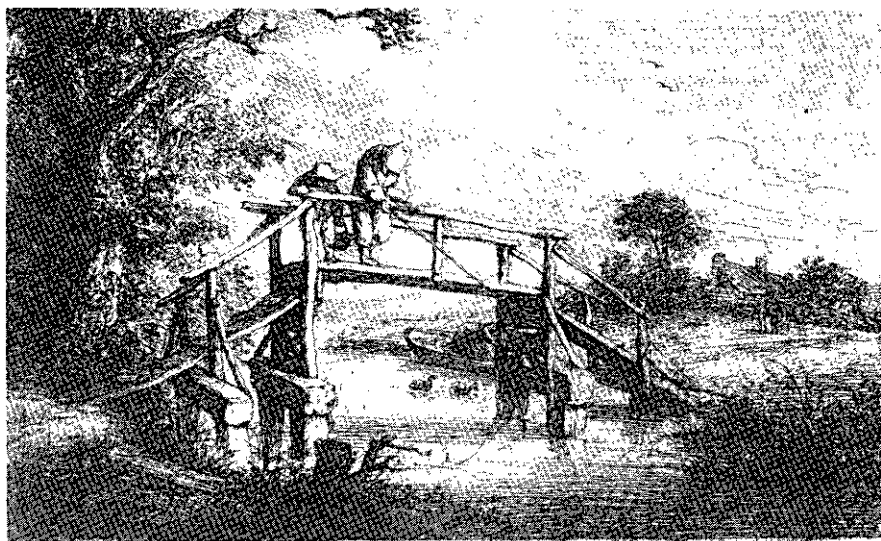
Veelvuldig "vereeuwigd" is de zogeheten 'Pons Pacis' ofwel Vredesbrug, tot de afbraak omstreeks 1810 veelal met het Oude Slot op de achtergrond. Enkele andere meermaals afgebeelde bruggen in Heemstede betreffen de:

- 1) Manpadsbrug over de Leidse vaart: "gefantaseerd" weergegeven op een boekgravure, verschenen in een dichtbundel van J.Heiblocq uit 1662, litho van P.J.Lutgers, houtgravure Joh.Enschedé en Zn. uit 1909.
- 2) Brug over de Leidse vaart bij het tolhek: door C.van Noorde alsmede een tekening door Everardus Koster.
- 3) Schouwttjesbrug: door Cornelis van Noorde en naamloos in 1782.
- 4) IJzeren brug: o.a. door Wijbrand Hendriks, P.van Loo en recent J.W.Post.
- 5) Brug over de Monnikenvaart (Het Klooster/Hageveld): door H.Numan en Lutgers.
- 6) (Stenen) Princenzandvaartbrug: door P.van Loo.
- 7) Houten brug bij Emaus over de Crayenestervaart: door Jan Vincentszoon van der Vinne + een anonieme tekening.
- 8) Blauwe brug over de Crayenestervaart: door P.van der Kloet, H. Schouten, D.A.Clemens en de Duitser G.Eichler.

Meest inspirerend voor verscheidene beeldend kunstenaars in de periode 1615-1655 was een houten voetbrug gelegen tussen buurtschap Crayenest en het Zuiderspaarne. Uit steeds meer gegevens, recent van de kunsthistoricus Leonard J.Slatkes (1), blijkt dat de kwakel over de Crayenestervaart ten zuiden van Haarlem model gestaan heeft voor een aanzienlijk aantal schilderijen, tekeningen en gravures. In enkele kunstwerken zijn op de brug één of meer henge-laars afgebeeld (A.van Ostade, Van Goyen, Molijn) of vissers met een ophaalnet (Van der Hulft). Op verschillende wijzen is het landschap in de omgeving van de brug gestoffeerd met boerderijen, een bouwval of een molen. *"Starting about 1640 the bridge at Heemstede, on the outskirts of Haarlem, seems to have again become the focal point of unusual artistic interest"*, aldus Slatkes.

Een kwaak ofwel hiervan afgeleid 'kwakel' is een hoge smalle voetbrug die met trappen of schuine planken aan weerszijden omhooggaat. Een hedendaagse grotere en moderne kwakel van beton over het Heemsteeds Kanaal verbindt de Mozartkade met Hageveld. Die uit 1916 daterende voetbrug, waarvan vooral scholieren gebruik maken, is omstreeks 1984 vernieuwd.

In deze bijdrage leest u een beknopte historie van de ligging en omgeving van de pittoreske voetbrug over de Crayenestervaart, gevolgd door een overzicht van thans bekende voorstellingen.

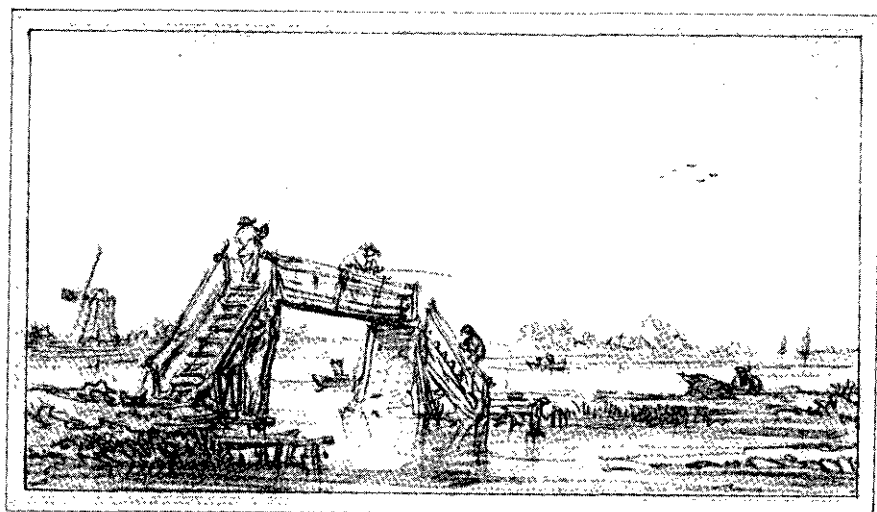

Ets van Adriaan van Ostade

De Gasthuisvaart op Crayenest

Hertog Philips van Bourgondië heeft op 5 april 1461 een stuk land, feitelijk verwaaide zandduinen, onder Heemstede in eeuwigdurende erfpacht geschonken aan het Haarlemse Gasthuis. Begrensd door de Herenweg (westen), de Heemstederweg (oostzijde), Voorhout (Haarlemmerhout in het noorden) en zuidelijk de 'Trappenberg', ongeveer op het terrein van het latere Kennemeroord. Deze gift is door heer Jan van Heemstede 12 oktober 1462 bevestigd. Door deze grond af te zanden, met andere woorden in exploitatie te brengen, waren deze

terreinen geschikt voor landbouw of veeteelt. Ook zijn hier later blekerijen gevestigd, die bijdroegen aan de financiële positie van het St.Elizabeth's ziekenhuis. Zo was in 1466 24 morgen en 104 roeden verpacht aan zekere Dirk Tonissen. Met de aanleg van de zogeheten Gasthuis Zandvaart kon waardeloze duingrond worden omgezet in teelland en leverde bovendien de verkoop van zand geld op. Aan de gegraven zandvaart, later Crayenestervaart genoemd, ontstond buurtschap het Crayenest (2). Deze naam gaat vermoedelijk terug op een middeleeuws adellijk geslacht met de naam Krayenhorst. In 1732 lagen hier 27 percelen (3). Door het buurtschap liep de Heemsteder Wech van en naar Haarlem. Aan het begin van de Emauslaan bevond zich een houten brug en iets noord-oostelijker de zogeheten Blauwe Brug, die tot in onze tijd blauw is geverfd. Meer naar het oosten in de

Schetstekening door Jan van Goyen

richting van het Spaarne is een voetbrug opgericht over de Gasthuis- ofwel Crayenestervaart (4). Deze verbond de Hout met Bronstee en liep vandaar via het 'Voedtpadt' naar de 'Groote Geest' ('t Klooster en het dorp Heemstede). Op een tekening van Hendrik Spilman: "Gezigt tussen 't Huys te Crayenest en Bronstee" uit omstreeks 1750 zien we weilanden en korenvelden, een bosje, enkele opstallen aan de horizon twee molens: de Schouwbroeker(water)molen, welke omstreeks 1920

is afgebroken en aan de overzijde van het Spaarne houtzaagmolen 'de Eenhoorn'. Door met name Jan van Goyen en op één tekening van Adriaan van Ostade is vrijwel zeker de zaagmolen als achtergrond bij de voetbrug afgebeeld.

In de Franse Tijd verzochten de regenten van het Gasthuis aan de Municipaliteit van Haarlem het onderhoud van de Gasthuisvaart en van enige wegen en bruggen onder Heemstede op zich te willen nemen. Op dit verzoek is gunstig beschikt. In 1799 hadden de omwonenden nog mee moeten betalen aan verharding van de in slechte toestand verkerende Gasthuisweg.

Nog in 1761 kwam de vermaning van de Haarlemse vroedschap om *"nimmer ten eeuwigten dage te mogen verkoopen aan de Heere van Heemstede eenige vaarten, wegen, erfpachten, regten en geregtigheden deezer Huize competeerende onder Heemstede"*. In 1927 werd de Crayenestervaart de nieuwe grens tussen Haarlem en Heemstede! De oude voetbrug was toen reeds lang verdwenen.

De kwakel verbeeld

Zoals hierboven aangeduid lag de hoge voetbrug over de Gasthuis Zandvaart, dus ten oosten van het Blauwbruggetje. De hofstede Mid-dellaan bevond zich aan de overkant van de vaart en herberg 'Oud Rome' aan de Heemsteedse zijde. Om de situering van tegenwoordig aan te geven: richting het Spaarne ongeveer ter hoogte van de tegenwoordige Willem van der Veldekade en het Adriaan van Ostadeplein in Heemstede.

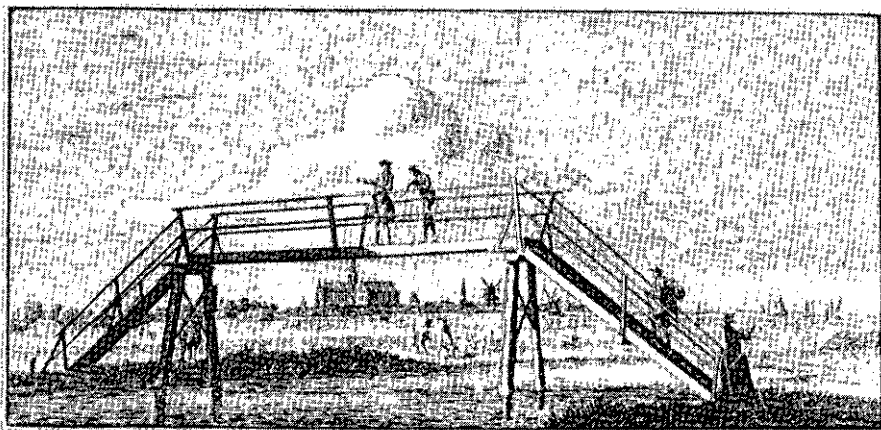
Zo'n 1,5 eeuw later dan de Gasthuis Zandvaart heeft men in 1631/32 de (Heeren)zandvaart gegraven op initiatief van ambachtsheer Adriaan Pauw. Een voetpad kruiste deze laatste vaart met een houten kwakel, niet ver van hofstede 't Klooster als verbinding tussen het oude centrum, en noordelijk via herberg 't Laatste Stuivertje en Bronstee richting Crayenesterbuurt en Haarlem.

Het is niet geheel onmogelijk dat omstreeks 1761 door Hendrik Spilman deze tweede kwakel in diens "Gezigt by Heemstede op de stad Haerlem" is voorgesteld.

Voorname Slatkes schrijft echter dat op dezelfde plaats van de Gasthuis Zandvaart de tussen 1615 en 1655 veelvuldig voorgestelde oude kwakelbrug is vervangen. *'The Heemstede bridge was apparently either already a famous one, or at least became famous due to its many depictions in works of art, and was finally replaced in the eighteenth*

century with another one of exactly the same construction'.

Deze kunsthistoricus heeft 13 afbeeldingen geregistreerd, welk aantal na enig literatuuronderzoek en met assistentie van mevrouw Marijke C.de Kinkelder van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, voorlopig kan worden uitgebreid tot 21. Vervaardigd door minstens negen met naam bekende kunstenaars. Nadrukkelijk dient hierbij aangetekend te worden dat het niet in alle gevallen even zeker is dat bedoelde kwakel over de Gasthuis Zandvaart is afgebeeld. O.a. bij de gebroeders Van de Velde wijkt de stoffage rond de brug evident af van de toenmalige werkelijkheid.

Ets door Hendrik Spilman

Ten slotte volgt hier een beknopt en globaal overzicht van schilderijen, tekeningen en prenten van de beschreven zandvaart-kwakel onder Heemstede. Vermeld worden slechts: 1) het (vermoedelijke) jaar van vervaardiging, 2) de naam van de kunstenaar en diens geboorte- en sterfjaar), 3) soort kunstwerk, en 4) huidige verblijfplaats.

Van vrijwel alle afbeeldingen is een fotoafdruk aanwezig in het archief van de gemeentelijke openbare bibliotheek Heemstede.

Lijst van afbeeldingen van de kwakel over de (Gasthuis)zandvaart

- Circa 1615 Esaias van de Velde (ca.1590-1630). Gravure (5).
- Circa 1615 Esaias van de Velde. Schilderij "Winterlandschap". In Museum der Bildenden Künste, Leipzig.

- Circa 1615 Jan van de Velde (1593-1640). Gravure (6).
- 1632 Jan van Goyen (1596-1656). Schilderij op hout. Verzameling Graaf van Normanton, Engeland.
- Circa 1632-1635 Jan van Goyen. Tekening in National Gallery of Scotland in Edinburgh.
- Circa 1632-1635 Jan van Goyen. Tekening in Doncaster Museum and Art Gallery.
- Circa 1632-1635 Adriaan van Ostade (1610-1685) Tekening. Rond 1905 in verzameling Blondoff in Rusland; vroeger toegeschreven aan Isaak van Ostade. Huidige verblijfplaats onbekend.
- 1640 Maerten Fransz. van der Hulft (ca. 1600-1661). Tekening in Staatliche Museum Preussischer Kulturbesitz, Berlijn + schilderij in Verzameling Prins van Liechtenstein, Vaduz. Tevens ongedateerd een tekening in het Rijksprentenkabinet van het Rijksmuseum Amsterdam; inv.nr. A 1135 (aldaar toegeschreven aan P.Molijn).
- Circa 1640-1645 Adriaan van Ostade. Tekening in: Staatliche Museen, Berlijn (7).
- Na 1644 Jan van Goyen. Tekening in schetsboek. Bredius Museum, Den Haag.
- Circa 1647 Adriaan van Ostade. Ets.(8).
Vòòr 1649 Isaak van Ostade (1621-1649) Schilderij "IJsvermaak op een vaart" in National Gallery, Londen.
- 1651 Jan van Goyen. Schilderij
- 1655 Pieter Molijn (1595-1649). Schilderij in Riga Museum + tekening van brug en landschap bij stormachtig weer in privé-collectie.
- 1761/1763 Hendrik Spilman (1721-1784). Ets + een tekening in Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Berlijn.

Noten

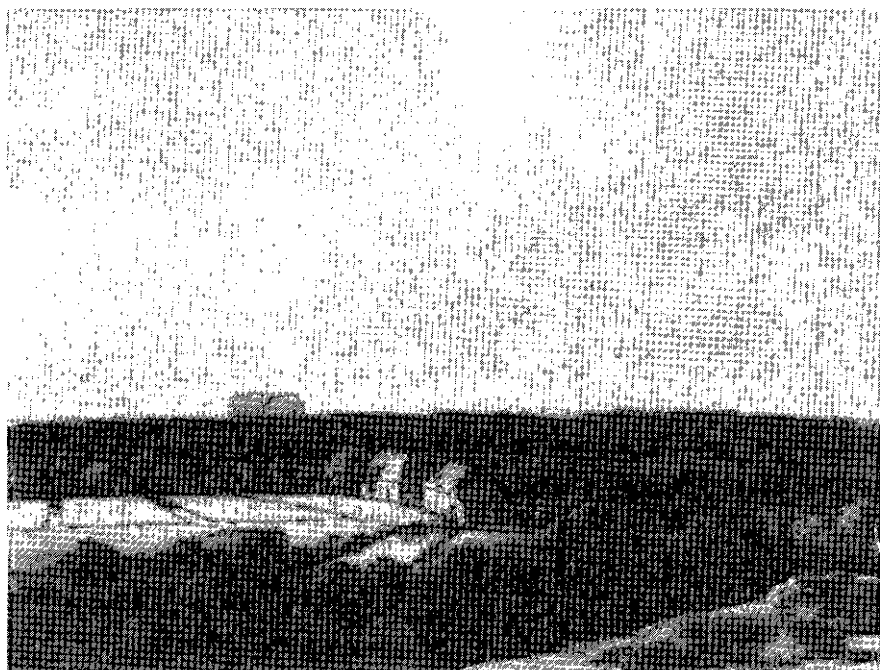
- (1) Bijdrage in het boek: *Everyday Life in Holland's Golden Age; the Complete Etchings of Adriaan van Ostade*. (Studies in Dutch Graphic Art; volume 3). Amsterdam, Museum Het Rembrandthuis, 1998.
- (2) Ook aan de Princenzandvaart (de Glip) en de Heerenzandvaart (Kerklaan) hebben zich buurtschappen gevormd.
- (3) O.a. vijf buitenplaatsen: Crayenest, Leeuwenhooft, Bronstee, Middellaan en Zuiderhout), 14 woonhuizen ('bouwhuizen' die soms ook dienst deden als boerderij of herberg) en drie als tuinderij ('warmoesierstuin'). Voorts acht blekerijen, waarvan er nog twee - via een zetbaas - door het St.Elizabeth's gasthuis geëxploiteerd werden terwijl de andere zes enkel de grond pachtten van het gasthuis.

- (4) Ongeveer 150 meter verder richting het Spaarne is ten tijde van Adriaen Pauw door de stad Haarlem een nieuwe galg gebouwd.
- (5) Esaias van de Velde vervaardigde tevens een gravure van de oorspronkelijke houten galg "'t Gerecht buyten Haerlem", oorspronkelijk gelegen ter hoogte van Uittenbosch.
- (6) Opgenomen in tweede deel van 60 landschappen, in 1616 uitgegeven en getiteld: "Amenissimae aliquot regiunculae" (Enkele zeer bekoorlijke streken). Van deze kunstenaar bestaat ook een geëtste kwakel in een geheel andere (gefantaseerde) omgeving, getiteld "Twee boten met reizigers bij een dorp".
- (7) Vermoedelijk op deze prent gebaseerd is op 16 december 1988 in Londen een schilderij geveild op naam van A.v.d.Neer (1603 of 1604-1677). Naar de ets van Adriaan van Ostade is bovendien een anoniem schilderij vervaardigd met één visser en twee personen op de voetbrug en rechts een landschap met een kerk, enkele huizen en twee voetgangers afgebeeld. (Verzameling E.Westerberg, Stockholm, 1948).

Post Scriptum

Aantal "Haerlempjes" met bleekvelden vanuit Heemstede geschilderd

Uit rond 1670 dateren diverse schilderijen van Jacob van Ruisdael met als titel "Gezicht op Haarlem", waarvan algemeen wordt aangenomen dat de schilder eerst vanaf een duin schetstekeningen heeft gemaakt om vervolgens het schilderij in zijn atelier te vervaardigen. Deze panorama's, ten dele van navolgers, worden tegenwoordig "Haerlempjes" genoemd naar de aldus gevonden vermelding in inventarislijsten van de stadsarchieven van Amsterdam en Haarlem. Ze waren in de 17e eeuw erg gewild, reden waarom er tegenwoordig minstens 15 maar wellicht nog 30 of meer - verspreid over de gehele wereld - bewaard zijn gebleven. Tot voor kort werd in de literatuur algemeen aangenomen dat deze doeken met bleekvelden en gebouwtjes op de voorgrond en het silhouet van de Grote Bavo alsmede andere Haar-

lemse torens en molens aan de horizon allemaal vanaf een hoog duin in Bloemen-daal waren geschilderd. Dat wil zeggen vanuit Bloemen-daal of Overveen (achter de Kleverlaan) naar het noordwesten.

Na historisch-geografisch en perspectivisch onderzoek heeft dr.P.Biesboer (1), ontdekt dat een aantal van deze 'Haerlempjes' vanuit het zuidwesten zijn tot stand gekomen. Dat wil zeggen in Heemstede waarbij we moeten denken aan het gebied rond Kennemer-oord, waar in de 17e eeuw de zogeheten Trappenberg lag.

Het boek "De Bleekvelden" van Jacob van Ruisdael in het Philadelphia Museum of Art is daar een voorbeeld van, evenals een soortgelijk werk in San Diego. Enkele schetstekeningen in het Haagse Museum Bredius zijn evident in Heemstede gemaakt. Daartoe kunnen intussen ook gerekend worden een werk van de kunstschilder Jan Vermeer II van Haarlem (1628-1691) in de collectie Thyssen Bornemisza (Madrid). Verder drie olieverfschilderijen met panorama's van Haarlem door Jan van Kessel (1641/42-1680) in respectievelijk St.Petersburg (de Hermitage), Krakau (Kasteel Wavel) en Wenen (Galerie Friederike Pallomar).

(1) P.Biesboer, Topographical Identifications for a Number of "Haerlempjes" by Jacob van Ruisdael. In: Shop Talk, studies of Seymour Slive. 1996. Pp. 36-39 + illustraties pp. 286-288. Een Nederlandse vertaling verscheen in de bundel "Textiel aan het Spaarne", uitgegeven door de Textiel Commissie Nederland, Amsterdam, 1997. Met dank voor attendering door de heer A.G.van der Steur.

J.L.P.M. Krol

Waar wonen onze leden?

Aalsmeer	1	Noordwijkerhout	1
Aalst	1	Oosterhout	1
Aerdenhout	10	Oss	1
Alkmaar	1	Overveen	5
Amersfoort	1	Rijnsburg	1
Amstelveen	2	Rosmalen	1
Amsterdam	8	Santpoort	4
Andijk	1	Schagen	1
Badhoevedorp	1	Schoorl	1
Bennebroek	130	Son	1
Blaricum	1	Uden	2
Bloemendaal	1	Velserbroek	1
Castricum	2	Vianen	1
Cruquius	3	Vijfhuizen	3
De Zilk	1	Vlaardingenvog	1
Delft	1	Vogelenzang	5
Doorn	1	Voorthuizen	1
Driehuis	1	Vorden	1
Ermelo	1	Weesp	2
's-Gravenhage	6	Wijk aan Zee	1
Haarlem	70	Woensdrecht	1
Harderwijk	1	Woerden	1
Heemstede	734	Zeist	2
Heiloo	2	Zwaanshoek	2
Hillegom	7	Zwanenburg	1
Hilversum	3		
Hoofddorp	9	Australië	1
Houten	1	Canada	2
IJmuiden	1	Duitsland	1
Krommenie	1	Engeland	1
Leiden	3	Italië	1
Lisserbroek	1	Spanje	1
Maarn	1		
Montfoort	1		
Nieuw Vennep	1		
Nijmegen	1		
Noordwijk	1		
		Totaal aantal leden	
		per medio 1998:	1063

LEGATEREN?

Sommige begunstigers willen graag historisch interessante zaken afstaan aan de VOHB, maar deze toch tot hun dood in eigen bezit houden. Erg begrijpelijk als het om bijvoorbeeld prenten, voorwerpen en foto's met persoonlijke herinneringen gaat.

Heeft u iets voor ons archief en wilt u dit na uw overlijden aan ons legateren schrijft u dan onderstaande tekst eigenhandig over en stuur deze aan onze secretaris, de heer P.L. van Daalen, Valkenburgerlaan 11, 2103 AK, Heemstede.

Het document krijgt daarmee het karakter van een codicil, waarmee bepaalde schenkingen gedaan kunnen worden.

Ondergetekende:

wonende:

geboren op:

verklaart hierbij overeenkomstig het bepaalde in artikel 982 van het Burgerlijk Wetboek, bij dit geheel, eigenhandig geschreven, gedagtekend en ondertekend stuk, de volgende beschikking te maken:

Ik legateer:.....

.....

aan de vereniging "Oud Heemstede-Bennebroek" te Heemstede.

Ik benoem tot executeur-testamentair:.....

Bennebroek/Heemstede,.....1998

Handtekening.....

